

## 1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

### SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS,  
FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN,  
HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÖLKEDI ISTVÁN, MOLLAY  
KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMÓN JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN  
GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER  
OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet (Folytatás)

### 193 Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet (Folytatás)

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet (Folytatás) / A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550.)

#### A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550.)

10. Pullendorfer<sup>33(1)</sup> Mihállyal – mint már említettük – 1507–1509-ben ismét egyetlen kézbe kerül a Szent György utca 3. számú ház.<sup>34(2)</sup> Vele a nagykereskedő típusa tűnik fel, aki felismeri Sopron és környéke XVI. század eleji gazdasági fejlődésében a kor nagy lehetőségét: a gabonakereskedelmet. Megszerzi Zemper Bálint majorját is (Gb. 161, 196, 362; II, 6:427; 1529–30. évi gabonadézmajegyz.; 1532. évi mustrajegyz.), de volt még Steiner-, Höllersgrund-, Grassner-, Bodner- és Magerler-szőlője (Gb. 85, 180, 260, 337; II, 1:366), Meggyesen Goldberg- és Wiese-szőlője (Gb. 279, 331), Sopronban 12 hold szántóföldje a Tiefenbau-, több mint 4 hold a Sandbühel-, 22 1/2 hold a Wolfsdrüssel-dűlőben, rétje a

harkai határban stb. (Gb. 314, 337, 339, 332).

Ágnes asszony, akiről rokona, Boldizsár pap, különben négy (!) oltár javadalmasa, 1513-ban kelt végrendeletében emlékezik meg (II, 1:327; II, 6:295), 1521. február 17-én végrendekezett (II, 1:365). Minden ingó és ingatlan vagyonát férjére hagyta, kivéve második házasságából származó fiának, Jäger Kristófnak a jussát. A Szt. János-kápolnában említett fia számára oltárt alapít, amelyen minden pénteken *de passione domini mit einem gelesenen passion* emlékezzenek meg. 10 dénárfontot hagy a községi Szt. Jakab-templomnak (*do vatter vnd muetter, mein maist frauntschafft ligt*), 1–1 dénárfontot kap minden soproni templom és kápolna, valamint a bánfalvi Szt. Farkas-templom is. Ágnes asszony 1522. január 2-án már nem él (GedB. 237); férje ezután Magdolnát, Reiß Jánosnak, Sopron első értelmiségi városbírójának és polgármesterének sógornójét vette el feleségül. Ekkor kerülhetett sor a Szent György utcai ház átépítésére vagy bővítésére: nyilván ezt a célt szolgálta az a 8000 téglá, amelyet 1523. március 12-én és 17-én 8 dénárfontért, s az a 600 téglá, amelyet 1525 február 13-án 6 dénárfontért vett a várostól (II, 5:332, 401). Az 1523 áprilisában dühöngő tűzvész Pullendorfer Mihálynak is nagy károkat okozott (Bb. 188; I, 7:63). A Szent György utcai ház különben a város egyik legelőkelőbb házának számított, amit az is mutat, hogy az előkelő vendégeket itt szállásolták el (II, 5:383). A házban Pullendorfer Mihály családján kívül még három bérlő, <sup>194</sup>rendszerint iparoscsalád lakott, s így a ház nagyságából arra kell következtetnünk, hogy a háztulajdonos nagyszámú cselédséget tartott. Az 1534. évi leírás alapján ugyanis a házban volt 1 bolthajtásos nagyterem (*sall*), 12 boltozatos szoba (*gwelb, gwelbl*), 7 mennyezetes szoba (*stuben, stubel*), 3 ebédlőház (*mueßhausß*, közülük egy boltozatos), 2 hálókamra (*slaffkhamer*), 3 konyha (*kuchl*), 5 kamra (*khamer, khämerl*), 7 árnyékszék (*secret, haimblich gmach*), 1 fából ácsolt lakás (*ain hulltzen zimer*), továbbá 2 pince (*kheller*), 3 istálló (*stall*), 1 présház (*preßhaus*) stb.<sup>35(3)</sup> A ház az utca felől egyemeletes volt, de az emelet fölé még egy órával (*vr*) ellátott torony (*thurn*) emelkedett. Emeleti homlokzatát oromfalazat (*giblmeur*), négy zárt erkély (*ärkcher*) és 11 ablak (köztük 9 rácsos, 5 üvegablak) tagolta; a homlokzat földszinti részén a bejárattól (*einganng*) balra nagy boltozatos üzlethelyiség (*laden*) vasajtaja s két ablaka, a bejárattól jobbra pedig egy kisebb boltozatos üzlethelyiség, továbbá az egyik szobának 3 rácsos (*vergättert*) ablaka nyílt az utcára.

A kapualj szintén boltozatos és 30 rőf (*elle*) hosszú volt.<sup>36(4)</sup> Jobb- és baloldalát ülőfülkék díszítették, amelyeket utóbb befalaztak, az 1954. évi feltárás óta azonban ismét láthatunk (l. a képet). A kapualj jobboldalán nyílt a lépcsőház: innen vasrácsos kőlépcső vitt fel az emeletre, az említett nagyteremhez. A kapualjba itt még egy kisebb boltozatos üzlethelyiség egyik kijárata nyílt, a másik az udvar felől volt. A kaputól balra levő nagy üzlethelyiséget – az udvari részen – nem boltozatos (*vngewelbt*), hanem mennyezetes (*mit ainem podm*) pince követte. Ez a pince csak részben volt a földbe süllyesztve. Innen egy kisebb boltozatos helyiségbe lehetett jutni. E fölött, azaz a pincét követően, az emeleti ebédlőházból levezető lépcsőnél kisebb liszteskamra (*melkhämerl*) állt. Ezután egy boltozatos helyiség s egy árnyékszék következett, majd a 28 kistrőf hosszú, 10 kistrőf széles, boltozatos istálló. Itt állt kisebb boltozat (*gwelbl*) alatt a kút (*samt aller zuegehörung*). Ezt követte a 28 rőf hosszú, boltozatos pince, amelynek ugyancsak boltozatos bejárata s padlása (*podn*) volt; továbbá egy kétfülkés (*zwizellig*), 21 kistrőf hosszú, mennyezetes istálló, mellette árnyékszék, valamint a 14 kistrőf hosszú, mennyezetes présház. Utóbbihoz csatlakozott a négy lovat befogadó, mennyezetes istálló. Ennek kisebb boltozatos helyiség támaszkodott, amely folyosóra, ez pedig kőlépcsőre nyílt. Ez után következett a boltozatos, kürtővel (*rauchvanngkh*) épített ebédlőház; ez bizonyára a cselédségé volt. Mellette volt található az a 17 kistrőf hosszú, négyszögletes (*geviert*), mennyezetes szoba; ennek két üvegablaka az utcára nyílt. Mellette a már említett középszlopos, keresztboltozatos kisebbik utcai üzlethelyiség<sup>37(5)</sup> következett, amely eredetileg mestergerendás,

famennyezetes tér volt (Riedlmayer i. h. 30).

Az első emeletre (a mainál magasabbra: kb. 4,50 m-re) – mint már említettük – vasrácsos kőlépcső vezetett fel. Ez volt a főlépcső. Az emeleten a háznak – az utca felől nézve – jobb- és baloldali szárnyához gyámköveken (*auff khrackhstainen*) nyugvó folyosók vezettek el. A jobboldali szárny folyosóját – minthogy itt a ház csak egyemeletes volt – fatető fedte, a baloldali szárny folyosója alulról boltozatos volt. Az emeletnek az utca felőli részén helyezkedett el a nagy hálókamra, három rácsos ablakkal az utcára s egy árnyékszékkel. 195A hálókamrából csigalépcső (*schneck*) vezetett fel a toronyba. Utóbbinak meglétét még az 1954. évi feltáráskor „a lépcsőház III. emeleti magasságában az északi tűzfalban előkerült lépcsőfok-helyek, valamint a padlástérben egy barokk kémény mögött kőfalazatú, szegmentíves, egyszerű kiképzésű fekvő ablak és néhány falcsonk” bizonyítja (Riedlmayer i. h.). A hálókamrához csatlakozott egy 19 kisorf hosszú, négyszögletes, festett szoba (*stubb*), öt nagy üveglablakkal az utcára, három üveglablakon rácsozattal. E szoba kemencéje (*ofen*) mellett egy festett különszoba (*sonnders stubl*) nyílt, amelynek két ablaka s egy ún. olasz ablaka (*?, ain welsch pöndl*) volt. Ez után következett, mindjárt a főlépcső feljáratánál egy kisebb boltozatos helyiség, majd a bolthajtásos nagyterem, három nagy rácsos ablakkal az utcára. Aztán egy nagyobb s egy kisebb boltozatos kamra, egy-egy rácsos ablakkal s egy-egy árnyékszékkel, majd egy mennyezetes, kétablakos kamra, továbbá zöldre festett, két üveglablakos kisebb szoba, amelyben zöld zománcos (*vberlasirt*) kályha (*ofen*) állt. Innen a kisebb ebédlőházhoz lehetett eljutni, ahol végetért az emeletnek jobboldali szárnya, mert ezután közvetlenül már az említett nagy boltozott pince padlása következett.



Az emelet baloldali szárnyán helyezkedett el a nagy ebédlőház, amelytől lépcső vezetett le a már említett liszteskamrához, ill. a pincéhez. Az ebédlőházban két kürtő volt, s konyha, kamra és árnyékszék tartozott hozzá. Itt volt még egy két üveglakos, mennyezetes szoba is. Ez után következett a háromablakos magtár (*traidtkhassten*) és a szénaraktár (*heukhassten*). A magtár fölött még padlás volt, a szénaraktár fölött azonban nem, mindkettő kb. 50 kistrőf hosszú fatetővel fedve. Volt itt még egy boltozatos konyha, amelyből egy másik boltozatos helyiségbe lehetett jutni. A konyha előtt téglával kirakott (*gepflassstert*) nyitott erkély (*allthan*), ezt kis boltozatos tető (*klains gwelbl*) védte. Az emelet hátsó, a városfal felé eső részén volt még egy szobácska (*stubl*), valamint 196 egy 30 rőf hosszú, faszindellyel fedett, fából ácsolt lakás (*ain hulltzen zimer*). A nagy ebédlőház fölött a ház második emelete húzódott. Ide nyilván az a vasrácsos kőlépcső vezetett, amely a nagyterem előtti folyosóról, a fölépcső folytatásaképp indult el. A második emeleten kőfolyosó vezetett végig. Konyha, két üveglakos, zöldre festett szoba, ábrázolásokkal díszített (*gepillt*) kályhával, továbbá boltozatos, üveglakos hálókamra s ehhez tartozó árnyékszék volt itt. A második emeletnek az utca felőli részén emelkedett a már említett torony, ahová a nagy hálókamrából csigalépcsőn lehetett feljutni. A torony két kisebb boltozatos helyiségének egyikében állt a toronyóra, amely az utca felől látható volt. A toronynak ún. olasz ablaka (*pöndl*) és két nyitott erkélye volt: a kisebbiket (*klains allthänl*) csipkés párkányzat (*zinnen*) díszítette. Az utcai részhez hasonlóan a ház két szárnya is 40 rőf hosszúságban cseréptető volt; itt csak a magtáron és a szénaraktáron volt 50 kistrőf hosszúságú fatető, a fából ácsolt lakást 30 rőf hosszúságú zindelytető védte, a városfal mentén viszont 30 rőf hosszúságban ismét cseréptető fedte a házat.

Az utcai bolthelyiségek közül egyiket, nyilván a kisebbiket a tulajdonos általában bérbeadta. Így pl. 1526-ban Lengenfelder Zsigmond kereskedő bérelte évi 8 forintért (GerB. 221). A másikban saját kereskedelmi tevékenységének egy részét bonyolította le. A fentebb említett lakókon kívül a vele szorosabb kereskedelmi tevékenységben lévő kereskedőknek, pl. Wagramer János bécsújhelyi vászonkereskedőnek, Puschmann Márton ugyancsak bécsi kereskedőnek, vendégszobát biztosított, azonkívül nagyszámú cselédséget, alkalmazottakat tartott. Boltjában fűszereket, viaszt, vásznat, pokrócot, posztót stb. árult (II, 5:243, 259, 422). 1526. szeptember 29-én, amikor a tanács összeíratta a szeptember 1–10-e között Sopronból elűzött zsidókkal szemben felmerült panaszokat, Pullendorfer Mihály bejelentette, hogy egyes zsidóasszonyok az ő cselédlányát ezüstgyűrűcskékkal és csatocskákkal megvesztegették s ily módon vittek el boltjából vásznat, borsot s más árut közel 100 dénárfont értékben (I, 7:212). Ugyanebből az időből eredő posztóeladás miatt pereskedik 1527–1528-ban Lengenfelder Zsigmonddal (GerB. 221–32; I. 7:244–7). A külföldi, főleg a cseh posztót a fenti Puschmann Mártontól szerezte be. Az említett cikkekén kívül nagyobb tételekben kereskedett szarvasmarhával, borral és gabonával. 1526-ban pl. Papp Balázs acsádi (Vas m.) tőzsértől 117 forintért ökröket vásárolt<sup>38(6)</sup>, de a vételárból a Szent György utcai házban (*in seinem gemalten stublein*) csak 60 új magyar forintot fizetett le; a maradékot pénzben és posztóban Gergely Bálint csepregi polgármester útján egyenlítette ki (GerB. 231). Többekkel társulva (*sein mitgesellschafter*) 1524-ben a város jobbágyközségeiben összevásárolta a dézsmabort, saját részét behozta Sopronba, s a város kiváltságai ellenére a Hosszú soron (ma: II. Rákóczi Ferenc utca) és Bánfalván kimérette. Emiatt az 1525. évi közgyűlésen a polgárok panaszt tettek ellene s követelték a visszaélés megszüntetését (II, 2:196). Az 1528. évi április 25-i közgyűlési jegyzőkönyv újra szóvá teszi a dézsmaborok ügyét (II, 2:209), mégis 1528/29-ben Pullendorfer Mihály és Iwan Mihály polgármester ismét vettek dézsmabort s ezzel is kereskedtek (I, 7:432; 1532. évi adójegyz.). Kereskedelmi tevékenysége a város határain túl is terjedt. 1519. július 21-én Magas Ferenc, volt soproni polgár és társai, a várossal hadilábon álló Weißpriach János és György lánzséri várurak tudtával Fülesnél elfogták Pullendorfer szekerét s lovastul, 600 forint értékű

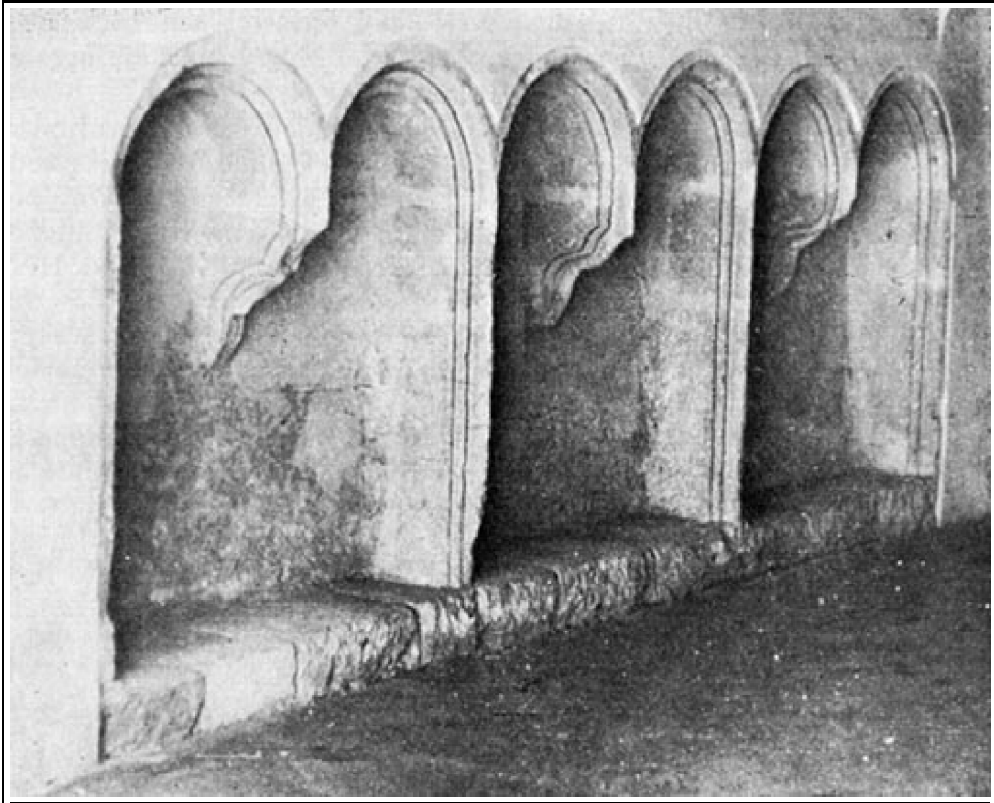
árújával Lánzsérta vitték (I, 7:57, 60, 61; II, 6:349, 353). Kiterjedt kereskedelmi tevékenységére engednek következtetni ebből az időből ismert pénzügyletei (GedB. 107; II, 1:323, 379): 1523-ban pl. 243 dénárfonttal tartozik Freiheimer augsburgi kereskedőnek, akinek az összeg erejéig a Szent György utcai ház van elzálogosítva (GedB. 243). Az 1523. március 11-én létrejött megegyezés értelmében Pullendorfer Szt. János napján (jún. 24) és újévkor 75–75 dénárfontot, Ker. Szt. János napján (aug. 29) pedig 93 dénárfontot fizet. Amikor 1530-ban Permöder Jakab bajorországi (*von Riess<sup>39(7)</sup> aus Payren purtig*) kereskedő megveszi Freiheimer Tamás ausztriai és magyarországi követeléseit, az időközben a kőszegi vár tiszttartójává előlépett Pullendorfer Mihály adósságának kifizetését már igazolni tudta (GedB. 288). 1533. szeptember 4-én Kramp János bécsi szitakötő követel rajta 18 dénárfontot, nyilván nagyobb tételben vásárolt szitákért. Az ügyet közelebbről nem ismerjük, bár forrásunkban az áll, hogy *vber die acta stet im gedenckhpuech sub anno 1533* (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4).

Pullendorfer ekkortájt vette át Lilienberger Jodocus királyi prófuntmestertől, utóbb királyi tanácsostól Ferdinánd csapatainak élelmezését, azaz hadseregszállító lett. Ezzel kapcsolatban nagyobb összeggel tartozott a volt prófuntmesternek, úgyhogy maga a király szólítja fel a tanácsot, hogy Lilienbergert Pullendorfer vagyonából elégítse ki (Lad. N fasc. 1 nr. 14/51, 53; Lad. LVII fasc. 1 nr. 103), amit a tanács 1534. június 13-án vesz tudomásul. Július 25-én Lilienberger és a királyi kamara ugyanebben az ügyben fordulnak a tanácshoz (Lad. LVII fasc. 1 nr. 105–6), július 27-én meg Magdolna asszony, Pullendorfer neje, már óvást emel férje vagyonának zár alá vétele ellen, addig, amíg ő – hozománya összegéig – kielégítve nincsen (Lad. LVII fasc. 1 nr. 104). Ezzel kapcsolatban a tanács felkérte Péter mészáros és Sieghart Márton tanácsosokat, Máté ács mestert, Bertalan, Szilveszter és Ferenc kőműves mestereket, Schwarzentaler Kristóf bécsújhelyi tanácsost s Stadler János bécsújhelyi esketett ács mestert, hogy 1534. október 22-én helyiségről-helyiségre járva becsüljék meg Pullendorfer Szent György utcai házát. Ennek köszönhetjük a Szent György utca 3. számú ház fentebb feldolgozott s hazai viszonylatban egyedülálló 1534. évi leírását (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6).

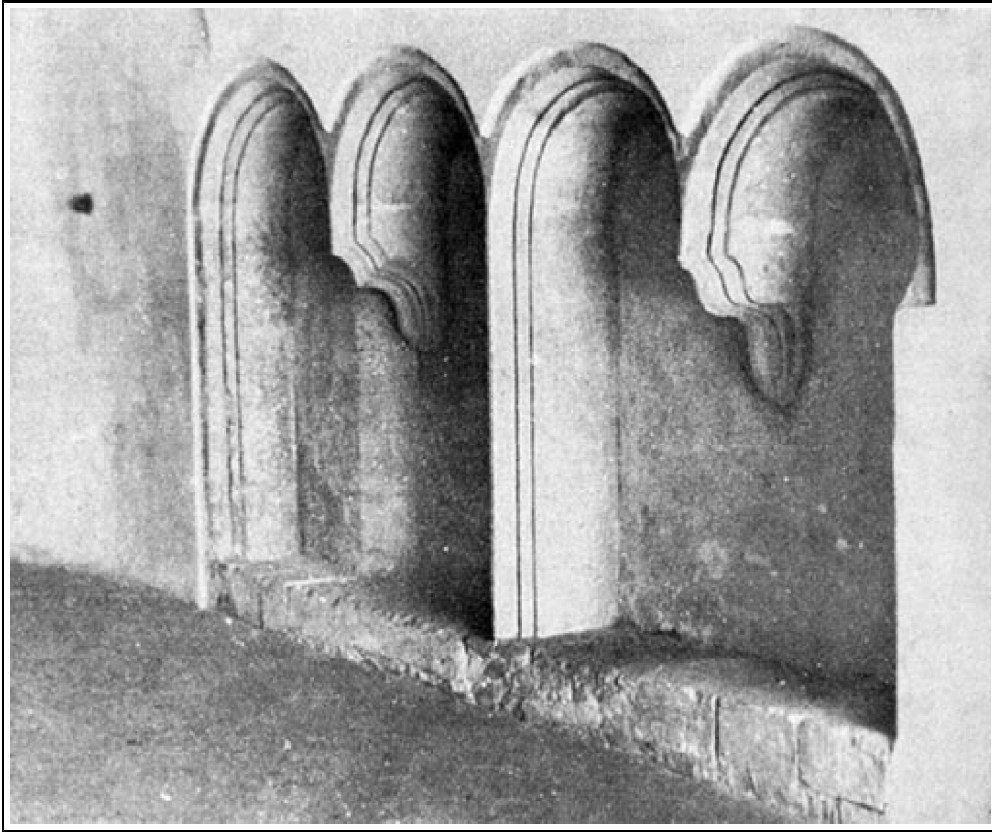
Aránylag széleskörű kereskedelmi tevékenysége mellett csak kisebb méretű gazdálkodást folytatott, bár külön vincellért is tartott (GerB. 225). Bordézmája 1525-ben 8 1/2 akó, 1526-ban 10 akó s aztán 1533–1534-ig fokozatosan csökken 3 akóra; gabonadézmája 1526-ban 3 kepe, 1529-ben 6 kepe s 1530-ban pedig 4 kepe. Adója viszont 1507–1509-ben évi 6 1/2 forint, 1523–1527-ben 6 forint, 1528-ban 7 forint, 1532-ben 6 forint, 1533-ban 3 forint, 1534-ben 4 forint.

Vagyon és társadalmi helyzeténél fogva valószínűleg már 1507-ben (II, 6:283; II, 5:183), kimutathatóan 1508-tól kezdve a külső tanács (II, 2:188; II, 1:319; GedB. 143), 1513-tól kezdve pedig – kisebb megszakításokkal 1529-ig – a belső tanács tagja.<sup>40(8)</sup> Így lett aztán 1524-ben városbíró<sup>41(9)</sup> s 1527-ben polgármester.<sup>42(10)</sup> 1518–1530-ig volt a Szt. János-kápolna gondnoka s e működéséről Auer Jakab városi jegyző kezeírásával értékes számadáskönyvet hagyott hátra a <sup>198</sup>kápolna renoválásáról és vagyonának kezeléséről (II, 5:270–83; 1532. évi adójegyz.). Luther tanainak terjedésével kapcsolatban indított első magyarországi hivatalos vizsgálat (1524. okt. 22–30) során a bört megszegésére vonatkozóan elsőnek Pullendorfert hallgatták ki, aki Móricz Pál kalmár ellen vallott (I, 7:124). A jobbágyközségek dézsmaborának összevásárlása és városbírói tevékenysége miatt 1525-től a közgyűléseken megismétlődnek ellene a panaszok, s a közgyűlés egyéb ügyek tisztázásáig nem javasolja a tanácsba (II, 2:196–9). 1528-ban megint az a panasz ellene, hogy az április 24-i tisztújítást megelőzően beszédte valamelyik jobbágyközség adóját, de nem számolt el róla, sem a dézsmaborról, sem bizonyos 100 dénárfontról (II, 2:209). Ennek ellenére 1529-ben még beválasztják a belső tanácsba (II, 2:211), de 1530. április 4-én már kőszegi tiszttartó (GedB. 281, 288), s ettől az időtől kezdve nagyjából távol van a várostól, csak

felesége marad Sopronban (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/7). Mégis a városnak továbbra is sok baja van az izgága, erőszakoskodó, a városi kiváltságokat és szabályrendeleteket semmibe vevő emberrel. Így már az 1530. évi bordézmát sem akarta leróni, úgyhogy Palltram András városbírónak és a dézsmaszedőnek lakatossal kellett a Szent György utcai ház pincéjét felnyitattatniok és a legnagyobb hordóból a dézsmát kivenniök (I, 7:402). 1534-ben meg az említett Palltram András, akkor már polgármester azon csípte rajta Pullendorfert, hogy széna közé eldugva 2 hordó bort akart az Előkapunál becsempészni a városba. A polgármester a bort elkobozta s a városházára (a mai tanácsháza helyén) vitette. Pullendorfer nemcsak a város kiváltságait sértette meg, hanem a bor elkobzása miatt a polgármestert [199a](#) tanács ülésén (*do alle erberkait vnd zucht gehalltenn werden sollen*) nyilvánosan megrágalmazta. Pullendorfer 1534. június 19-én sajátkezű írásában (l. a képet) kér bocsánatot a tanácstól, amely többszöri tárgyalás után december 23-án a hatalmaskodó patríciumot végül is elmarasztalta (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/5, fasc. 2 nr. 16/1–3). A patríciumok megrendszabályozták a városi kereteket áttörő királyi prófuntmestert, aki végül is belebukott a gabonakereskedelemben. 1544-ben Grassner-szőlőjét kénytelen eladni (Gb. 260), Steiner- és meggyesi Goldberg-szőlőjét pedig adósságai miatt Manusch bécsújhelyi zsidónak átadni (Gb. 279–80), 1547. január 28-án azonban már özvegye, Magdolna asszony folytatja az ingatlanok eladását: elad 12 hold Tiefenbau-szántót; 1548-ban 1/4 meggyesi Wiesner-szőlőt, Harkán egy rétet s Sopronban 22 1/2 hold Wolfsdrüssel-szántót (Gb. 314, 331–2, 339). Ekkor már Kesinger Gáspár korneuburgi polgár felesége. Másodszer is megözvegyülve 1549-ben 2/4 Bodner-szőlőt és 4 hold Sand-szántót ad el, 1550-ben pedig egy Höllersgrund-szőlőt, s ebben az évben meg is hal (Gb. 337, 344). Pullendorfer Mihály különös halálát Sopron első ismert krónikaírója, Faut Márk írja le 1610–1916-ig készült krónikájában.[43\(11\)](#) Faut Márk Pullendorfer Mihály (*welcher ...damals der fürnembste alhie im Rath wor*) befolyásának tulajdonítja a soproni zsidók 1526. évi kiűzetését, majd megjegyzi, hogy Pullendorfer szomorú véget ért, *da er auf dem wagen schlieff, fiel ihm der spieß oder die* [200](#)*Tarda durch den Gädtschy vnd stund an einem stein an, vnd da die Roß Muttig vnd anhuben zu lauffen, gieng ihm der spieß durch den leib.[44\(12\)](#)*



Szent György utca 3. Ülőfülkék a kapualjban



Szent György utca 3. Ülőfülkék a kapualjban

**11.** A Szent György utca 3. számú ház és tulajdonosainak története sok apró részletével élesen világít bele Sopron középkori társadalomtörténetébe. További feladat lesz e részleteknek nagyobb összefüggésbe való beillesztése. Az anyag feltárása után mégis emeljük ki néhány szempontot. A ház tulajdonosai: 1379-től Schwärzel János; 1400-tól Turnhofer Tamás; 1427-től ennek két leánya: a ház egyik fele Annáé (férje: Moser Osvát), majd 1458-tól fiáé, Moser György, 1464-től ennek özvegyéé (2. f. Kandelberger János), 1469-től Zemper Simoné, 1476-tól ennek özvegyéé (2. f.: Czelle Péter), 1480 tájától fiáé, Zemper Jánosé, 1495-től ennek özvegyéé, Ágnes asszonyé (2. f.: Jäger János; 3. f.: Pullendorfer Mihály); – a ház másik fele 1427-től Turnhofer Erzsébeté (1. f.: Schadendorfer Mátyás; 2. f.: Buhel Ulrik), 1466-tól leányáé, Magdolnáé (1. f.: Altpeck Miklós; 2. f.: Rauscher Konrád), 1469-től Zemper Bálinté, 1498-tól ennek özvegyéé (2. f.: Holzapfel Mihály), 1509-től sógoráé, Pullendorfer Mihályé. 1509-től kezdve tehát a ház ismét egy kézben van: Pullendorfer Mihály bírja Ágnes asszonnyal 1521-ig, Magdolna asszonnyal 1546-ig, Magdolna asszonyé 1550-ig (2. f.: Kesinger Gáspár).

A tulajdonosok egytől-egyig patríciusok, elsősorban kereskedők, de feltűnik már köztük a világi értelmiség is (Zemper János, Holzapfel Mihály). Ennek többek között a humanizmus és a reformáció behatolása szempontjából van jelentősége. Férfi ágon a családok ritkán maradnak fenn a második nemzedékben (Moser György, Zemper János), a folytonosságot inkább a női ág biztosítja: a nők korán s ezért nem ritkán háromszor mennek férjhez. Még a polgárságnak e legfelsőbb, legműveltebb rétegében is nagy a gyermekhalandóság (Jäger János gyermeke), a felnőtt polgárfiúk pedig nem egyszer kényszerülnek elhagyni a várost (Turnhofer Tamás két fia, Jäger Kristóf). Nemcsak a kereskedelmi, hanem a családi kapcsolatok is



élénkek a nyugat-magyarországi városokkal (Csepreg, Sárvár, Kőszeg) és Ausztriával (Kandelberg, Korneuburg stb.), annál is inkább, mert a betelepülés ezekről a területekről az egész tárgyalt korban állandóan tart. Az özvegyek ezért gyakran ezekre a területekre mennek ismét férjhez (Zemper Simon, Pullendorfer Mihály özvegye). Nemzedékenként tehát nagy a hullámzás, de egy dologban nincsen változás: a városi hatalmat, a belső tanácsot egymással rokon patrícius családok csoportja tartja a kezében. A városi lakosság többi rétegének kárára elkövetett önkényeskedések, visszaélések komolyabb megtorlására ezért ritkán kerül sor, nem így persze, ha maguk a patríciusok károsodnak (Pullendorfer Mihály). Egyes esetekben (Turnhofer Tamás, Schumckenpfennig János stb.) még a nemességgel szemben is meg tudják állni a helyüket.

201 Pullendorfer Mihály sajátkezű levele (1534), amelyben a városi tanácstól bocsánatot kér (Soproni Állami

Vagyonuk lehetővé teszi, hogy életformájukban a nemességet kövessék. Díszes, kényelmes és tágas házukban laknak, a lakosság többi rétege ugyanakkor szűk odúban zsúfolódik össze. Nevüket nemcsak a városi könyvek örökítik meg, hanem építészeti alkotások, főleg templomok, kápolnák is. A Szent György- és a Szentlélek-kápolna építéstörténete azonban azt bizonyítja, hogy e művészetpártolás mögött nem szabad mindig vallásos buzgóságot keresni, ahogy ezt történetírásunk régen tette. Gyermeküket nevelőkkel neveltetik,<sup>45(13)</sup> a fiúkat <sup>202</sup> esetleg egyetemre, Bécsbe küldik (Zemper János). Írni mindnyájan tudtak, kezeírásuk azonban ritkábban maradt fenn (Joachim Jakab,<sup>45(14)</sup> Pullendorfer Mihály), mert vagy saját irnokukkal, íródeákjukkal (Schwärzel János) vagy a városi jegyzővel irattak (Moser Osvát, Pullendorfer Mihály számadáskönyve). Kereskedelmi tevékenységük lebonyolítása és a város ügyeinek intézése végett sokat utaznak idehaza és Ausztriában; gazdaságuk számára a külvárosban majort tartanak fenn. Mindehhez persze nagyszámú cselédség is kell.

A Szent György utca 3. számú ház büszke tornyával, díszes kiképzésével és gazdag üzleteivel, raktáraival ennek az életformának színhelye volt. A várostörténeti irodalmunkban egyedülálló 1534. évi leírásnak ez ad különös jelentőséget.

### **12. Sopron, 1534. okt. 22. A városi tanács által kiküldött bizottság összeírja Pullendorfer Mihály házának helyiségeit.**

Vermerckht die beschreibung der gemäch, gwelbn, zimern, dächern vnd annderer gebeuen, so in Michelln Puellndorffer burgers zw Odnburg behausung daselbs durch die nachbenannten schätzleutt befunden vnd besichtigt worden, wie hernach uollgt.

Item erstlich am eingang des hauß, gegen des Piersch Benedicten behausung, ain groß gwelb mit ain laden vnd thuer von eisen, hatt zway fennster.

Item zunachst demselben gwelb ain kheller mit ainem podn.

Item darnach bey der stiegen, do man von dem mueßhauß herab gett, ain melkhämerl, darunter ein gwelbl, darein man von dem vngwelbten kheller geen mag.

Item zunachst ain gwelb vnd ain secret.

Iem ain gwelbter stall, vngeuerlich XXVIII daumbellen lang vnd X braitt.<sup>46(15)</sup>

Item vnnter ain gwelbln ain prun sambt aller zuegehörung.

Darnach ain gwelbter kheller bei XXVIII ellen lanng, dauor ain gwelbter eingang.

Item ain zwizelliger stall mit ain podn, XXI daumellen lanng, daneben ain secret.

Item ain preßhauß mit ain podn, XIII daumbelln lanng.

Item daran stossenndt ain stall zu vier rossen, mit ain podn.

Item an den stall ain gwelbl sambt ainem ganng vnd stainen stiegen.

Item darnach ain gwelbts mueßhauß mit ain rauchvanngkh.

Darain ain gevierte stubn, XVII daumbelln lanng, mit aim podn, hatt drey glaßvenenster, dabei ain gwelbl, mit aim ladn auff die gassen.

Item vnnter der einfart ain gwelbl, hatt zwen ausgänn.[47\(16\)](#)

Item ain gwelbte einfart, dreissig ellen lanng.

Item alls man hinauff in den sall geet, ain stainene stiegen, mit aim eißnen gätter, vor dem sall ain gwelbl.

Item ain grosse slaffkhamer, darauß man durch ain schnecken in den thurn geet, mit dreien vergätterten vennstern, darinn ain secret.

Item daran ain gevierte, gemallte stubn, XVIII daumbellen lanng, mit funff grossen glaßvennstern, sein die drey vergettärt.

Item zunachst bei dem ofen gemellter stubn ain klains sonnders stubl, gemallt, hatt zway vennster vnd ain welsch pöndl.

Item vor gedachter stubn ain grosser gwelbter sall mit dreien grossen vergätterten vennstern, geen darab zwo stainen stiegen, hatt die ain, so auffwertz gett, ain beseitt eißnen gätter.

Item ain gwelbte khamer mit aim vergätterten vennster, hatt ain haimblich gmach.[49\(17\)](#)

[203](#)Item mer ain klaine gwelbte khamer mit aim vergätterten vennster, hatt ain haimblich gmach.

Item aber ain khamer mit aim podn vnd zwaien vennstern.

Item ain stubl mit gruen gemallt, hatt zway glaßvenenster vnd ain gruenen vberlasirten ofen.

Item ain mueßhauß, darauff ain rauchvanngkh, daneben auch auff khrackhstainen ain hulltzener gangg.

Item ob des grossen gwelbten kheller ain podn.

Item mer ain mueßhauß, darab ain stiegen, hatt ain khuchl vnd zwen rauchfänng, dabei ain khamer, hatt ain haimblich gmach.

Item ain stubm mit aim podn, hatt zway glaßvensster.

Item ain lannger gangg auff khrackhstainen, vnnden gewelbt.

Item ain traidtkhassten, hatt drey vennster.[49\(18\)](#)

Item daneben ain heukhassten vngepödennt.

Item ain gwelbte khuchel vnd ain gwelb, darein man auß der khuchl geet, mer vor der khuchl ain klains gwelbl vnd ain allthan mit ziegln gepflasstert.

Item ain gwelbl, darauff das klain stubl gebautt.

Item oben auff dem grossen mueßhauß ain stainener gangg, darauff ein khuchl.

Item mer ain stubn mit zwaien glaßvenenster, hatt ain newen gepillten ofen vnd ain gemallten gruenen poden,

daran ain gwelbte slaffkhamer mit ain glaßvennster, hatt ain haimblich gmach.

Item im thurn ain gwelbl, dabei auch ain gwelbl, darinn die vr steet.

Item oben im thurn pöndl vnd ain allthan.

Item daneben ain klains allthänl mit zinnen.

Item auff dem traidt- vnd hewkhasten ain hulltzen dach, bei L daumbellen lanng.[50\(19\)](#)

Item ain hulltzen zimer mit schintln gedeckht, bei XXX ellen lang.

Item der groß sall, stuben vnd khamer gegen der gassen mit ziegl gedeckht, hatt giblmeur, darinn 4 ärckher.

Item auff den hintern khämern vnd stubn das dach mit ziegl gedeckht, bei XL ellen lanng, hatt ain außladung.

Item das hinterzimer, darinn yecz ain schneider, alles mit schintln gedeckht, bei XXX ellen lanng.

Item zunachst der stattmaur ain groß ziegeldach, bei XXX ellen lanng.

Hanndler dieser sachen vnd schätzleutt erbetten vnd darzue verorndt sein die ersamen vnnnd weisen:

Cristoff Schwartzentaller, burger des rats zu der Neustatt, Hanns Stadler, burger vnd geschworner zimerman daselbs.

Peter vleischhackher vnd Mert Sighart, bed burger des ratts zu Odnburg,[51\(20\)](#) Matheus zimerman, Bärtlme maurer, Siluester maurer vnd Franntz maurer, all vier burger vnd maister zu Odnburg.

Actum am XXII. tag octobris anno etc. XXXIII<sup>o</sup>. Wolf Rosenkhrantz stattschreiber manu propria subscripsit.[52\(21\)](#)

*Jelzése: Soproni városi levéltár Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.*

*Négy levélből álló füzet, amelyet kenderfonal tart össze. Papírosának vízjegye: P betű, felette címerpaizs.*

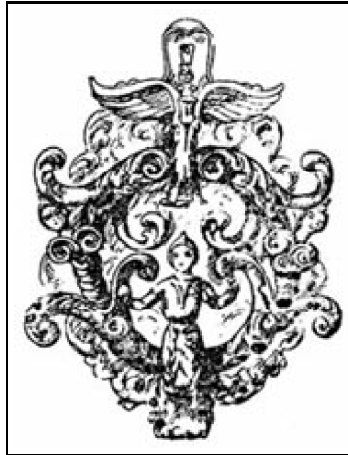
\*

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet (Folytatás) / Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte. Das Haus St. Georgengasse Nr. 3 (1379–1550)**

**[204](#) Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte. Das Haus St. Georgengasse Nr. 3 (1379–1550)**

Die Geschichte des Hauses St. Georgengasse Nr. 3, eines der kostbarsten Kunstdenkmäler unserer Stadt, sowie seiner Eigentümer in den Jahren 1379–1550 bietet einen tiefen Einblick in die Lebensform der Ödenburger Patrizier und mithin in die mittelalterliche Sozialgeschichte der Stadt. Die Eigentümer waren in erster Linie Kaufleute, aber es fehlen auch Vertreter der im Entstehen begriffenen weltlichen Intelligenz nicht, von denen hier der in der Kunstgeschichte bisher unbekannt Maler Michael Holzapfel erwähnt sei.

Das Haus, eines der größten Kaufhäuser dieser Zeit, ist uns aus einer genauen Bestandaufnahme des Jahres 1534 bekannt, deren Text hier das erstmal veröffentlicht wird. Verschiedene Beziehungen zur Stadtgeschichte, wie Deutung des ersten Grundbuches (1379), Bau der St. Georgen- und Heiligengeist-Kapelle (1390-er Jahre), Aufstand der Vorstädter (1420-er Jahre) usw. bekommen dabei eine neue Beleuchtung.



**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron vízellátása**

### **205 Boronkai Pál: Sopron vízellátása**

A római kori Sopron vízellátását a bánfalvi völgyből kiinduló vízvezeték biztosította. Ez a vízvezeték téglacsatornából épült, és hosszabb szakaszait az ún. Greilinger-malom közelében a múlt század végén találták meg. A középkori Sopron vízellátása ásott és falazott kutakból történt. Ezek a kutak 5–6 m mélységűek és természetesen ki voltak téve a fertőzés veszélyének. A kutak egy része ma is megvan a belváros területén. Ivásra alkalmatlan vizük a város egész területén található diluviális kavicsrétegből származik.



A vízvezeték alapkövetétele 1891. május 20-án. Rupprecht Mihály felvétele.

1763-ban a város megvásárolta a mai Erzsébet-kertet és ott sörgyárat, parkot és tavat létesített. A sörgyár, utóbb malátagyár a mai Ady Endre Kultúrház helyén állt. A vízellátást külön földalatti galériavezeték biztosította. Ez a vezeték boltozott, mászható csatornából állt, amely a Cseresznye-soron kezdődik és a mai Szabadság körút elején éri el az Erzsébet-kertet, ahol egy szökőkutat is táplált. Ez a galéria most is használható állapotban van és az Állami Borpince előtt levő ellenőrző aknájából töltjük – vízhiány esetén most is – a locsoló autót.

Amikor 1874-ben a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút megépült, Sopronban még nem volt városi vízmű. Ezért a vasútnak önálló vízellátásra kellett berendezkednie. Vízművének gyűjtőmedencéjét a Bánfalvi patak mellé telepítette, a Siketnéma Intézet előtt levő Tóth Antal utca 1. sz. ház mögötti partrészen. [206](#)Itt a földalatti iszapfogót és vízgyűjtő medencét és innen kiindulóan az állomáson elhelyezett vízházig 1420 m hosszú csővezetékét épített.

A csővezeték 15 cm belméretű öntöttvascsövekből készült és követi a Bánfalvi patakot, majd végighalad a Mártírok útján, az Ady Endre út elején, azután a Frankenburg úti átjárónál keresztezi a MÁV vonalát és innen az összekötő vasútvonal mentén vezet a vízházig, ahol 50 m<sup>3</sup>-es tartály van. Az Ady Endre út elején volt korcsolyapálya vizét a GYSEV vízvezetékéből kapta, külön csatlakozó vezeték útján. 1938-ban a GYSEV önálló vízműve kezdett elapadni, ezért a vasút elhatározta az iszapfogó és vízgyűjtő medence

kibővítését és a patakkaal való összeköttetését.

Sopron rohamos fejlődése szükségessé tette a közművek megépítését. A gázművet soproni polgárokból álló részvénytársaság alapította 1866-ban. A villamos áramszolgáltatás 1898-ban indult meg Ikervárról távvezetéken. A soproni villanytelep 1908-ban épült meg, a szükséges vizet saját kút szolgáltatja. Saját kútból történő vízellátásra rendezkedett be a sörgyár és a SOTEX is. Csak később, az üzemek fejlesztésével lépett fel vízhiány. Ekkor vezették be a vízvezetékét.

Sopron vízellátására a Carl Freiherr von Schwarz bécsi cég készített tervet a 80-as években. A terveket az 1892-ben megalakult Sopron Városi Vízvezetési R. T. vásárolta meg. Az építkezést a Schmied és Alber brünni cég és Speidel Keresztély soproni építési vállalata hajtotta végre. A terv vízgyűjtőterületül a Soproni-hegység és a Bécsi-domb között elterülő somfalvi és bánfalvi medencét jelölte ki. A medencéket a vékony diluviális vályog- és homokréteg alatt diluviális kavicslerakódások töltik ki 6–8 m vastagságban. A kavicsréteg víztartalma sajnos erősen ingadozó és az időjárás függvénye. Hátránya még ennek a víznek, hogy feltalajvíz, azaz nincs felette vízzáró agyagréteg, amely a felszínről érkező szennyezést kizárná. A vízmű védőterületét az Ikva patak mentén létesített árvédelmi töltések ugyan megvédik az árvízről, azonban nagyobb esőzésekkor a felszíni vizek a talaj repedésein keresztül behatolnak a vízvezető rétegekbe és a vízvezetési víz bizonyos fokú zavarosságát, ún. opálosodását idézhetik elő. A klórozás azonban megakadályozza a fertőzést. A somfalvi és bánfalvi medencék talajvizének kitermelése a vízmű megépítésekor 2 galériavezetékekkel történt. Ezek a vezeték felül lyukasított kőagyagsövekből készültek. A csövek felett mosott kavicssterítést helyeztek el. A vezeték átlagosan 6–8 m mélységben fekszenek, 60–25 cm belső átmérővel és kb. 4 %-os eséssel. Az egyik vezeték a szivattyúteleptől északnyugati irányban halad az Ikva patak mentén, annak északi oldalán. A vasúti órház közelében keresztezi a GYSEV pályatestét és a patakot, majd a patak déli oldalán folytatja útját. A másik ágat déli irányban fektették le a Faraktár területén levő kútig. Külön leágazó vezeték készült az Ibolya-réten létesített kúthoz. Ennek vizét szivornya emelte át a galériavezeték beömlő aknájába. A faraktári kút vize tömör vezetéken át jutott a beömlő aknába. A vezetékeken falazott ellenőrző aknák vannak, vaslemezfedőkkel lefedve. A galériák gravitációs úton, illetve szivornyák segítségével vezették a talajvizet a szivattyútelep közelében levő főkúthoz, ahonnan gőzgéppel hajtott szivattyúk szívták a vizet és nyomták fel a Bécsi-dombon megépített 1200 m<sup>3</sup>-es tároló medencébe, amelynek 261,0 m. A. f. fenékmagassága biztosította a városban a szükséges nyomást.

1905-ben a város a vízművet a részvénytársaságtól megvásárolta és 1910-ben kibővítette új galériavezeték és 3 új kút létesítésével. További bővítés történt az 1926–1927. években a galériavezetéknek Somfalva felé való meghosszabításával, [207](#) így érte el a gyűjtővezeték nyugati ága a jelenlegi 1902 m hosszúságot. A faraktári kútnál végződő déli (bánfalvi) ág hossza 1042 m. A somfalvi ág telepítése nem volt szerencsés, mert vonalvezetése a talajvízáramlás irányával nagyjában egyező, így nem tudja a miocén bádeni agyagfedőjében kimosott folyómedrekben lerakódott terasz kavicsrétegek vízhozamát kellő mértékben kitermelni.

A galériavezeték vízgyűjtőterülete osztrák részen Fraknónádasdig és Kertesig terjed. Védőterületét a trianoni békeszerződés 5. sz. jogi jegyzőkönyvének II. cikkelye biztosítja.

1914-ben a város a vízmű főtelepe közelében végeztetett mélyfúrást. Ennek a fúrásnak a talpmélysége 393,50 m, vízhozama 130 l/perc volt a Földtani Intézet feljegyzései szerint. A Déli vasút állomásán levő artézi kút terepszintje 225,43 m. A. f., mélysége 165,40 m, nyugalmi vízszintje – 8,17 m, vízhozama 2,5

m-es depressió mellett 60 l/p.

A lényegében eredménytelen mélyfúrás után a város 1917-ben a Kistómalomnál és a Csalánkertben végeztetett fúrásokat. Ekkor létesült a Csalánkert első artézi kútja és a Kistómalom gátja alatt, a tóalmi patak közvetlen közelében az 1. sz. artézi kút. Ez a kút 51 m mélységű, a kútcső felső szakasza 250 mm belső átmérőjű. A nyugalmi vízszintje 1,46 m, a csőperem felett 22 lit/perc túlfolyással. A csalánkerti régi kút 25 m mélységű, 7,5 m leszívás mellett 250 l;p vízmennyiséget szolgáltatott. A kistóalmi kút mellé szivattyúházat és a városba vezető nyomóvezetékét építettek. A szivattyúházat rosszul telepítették, mert a magasan álló talajvíz megközelíthetlenné tette az épületet és ezért utóbb le kellett bontani. Ugyancsak fel kellett szedni a vezetéknek a Kistómalom tözeges talajára fektetett részét is. Maga az artézi kút azonban megmaradt, mint túlfolyó csőkút. Megmaradt a vezeték a Csalánkertből a városig is. Az artézi kutat 1957-ben a Kistómalom új szivattyúházába kapcsolták be, 7,5 m-es leszívás mellett 333 l/perc vízmennyiséget szolgáltat.

Az 1928. évi nagy szárazság idején a város vezetősége Jámbor Lajos vízműigazgató távollétében Köves Ferenc villanytelepi főmérnököt és engem bízott meg, hogy a csalánkerti artézi kút fölő ideiglenes, fabódés szivattyútelepet létesítsünk és a vizet a már korábban lefektetett csővezetéken át, közvetlenül a Bástya utcai főcsőbe vezessük. A megbízásnak eleget tettünk, amivel a vízhiány időlegesen megszűnt. Ez az ideiglenes megoldás természetesen nem volt alkalmas állandó üzemeltetésre. Másrészt a kút vízhozama sem volt elegendő. Ezért Jámbor Lajos vízműigazgató felkérte Beuchel bécsi vízkutatót, végezzen kutatásokat a Csalánkertben. Beuchel még 1928-ban a régi kúttól északra 80 m távolságban jelölt meg egy pontot, ahol fúrást javasolt. A fúrásra a Zsigmondi-cég kapott megbízást és az létesítette a csalánkerti vízmű új artézi kútját. A kút talpmélysége 25,0 m, a vizet szolgáltató és ezért szűrőcsövekkel hasznosított rétegek 9,20–11,20 m és 12,40–20,30 m-es mélységben vannak. A vízmennyiség 10 m-es leszívás mellett 1500 l/p volt, ami azonban most már 800 l/p-re csökkent le.

A történelmi hűség kedvéért meg kell említenem egy soproni vízkutató munkásságát is. Göbölös Árpád a Fehér Ló udvarán remélte megtalálni a Baden-Vöslau-i gyógyvizet. A fúrórúd eltérése azonban megakadályozta, hogy 320 m-nél nagyobb mélységbe lehatolhasson és a remélt meleg vizet feltárhassa. Eredménytelenül végződtek azok a fúrások is, amelyeknek helyeit Göbölös Árpád a volt vöröskereszt üdülönél, és a fertőparti csőszháznál jelölte ki. Ezzel szemben [208](#)eredményt ért el a Hubertus vadászaknál és a Virág-völgyben végzett vízkutatásaival.

A csalánkerti új kút mellett 1941-ben épült meg az új szivattyúakna és gépház. A gépházban két szivattyú van: egy kétlépcsős Vogl-, és egy néglépcsős Mazalán-szivattyú, összesen 1080 m<sup>3</sup>/nap teljesítménnyel. Az üzemi nyomás 11,20, 11,5 atm. között váltakozik. A kút vize 1800 m hosszú 175 mm belméretű öntöttvas nyomócsövön át jut a gyepmesteri telep közelében levő átemelő telepig, ahonnan 250 mm-es nyomócső köti össze a városi hálózattal.

A város fejlődésével a Bécsi-domb víztároló nyomómagassága elégtelennek bizonyult. A Múzeum utcában a 10-es években épült nyomásfokozó állomás is csak rövid ideig felelt meg a követelményeknek. A Lövér-szálló és a lövéri vízvezeték megépítése szükségessé tette a 30-as évek elején a főiskola délkeleti sarkánál 237,50 m. A. f. magasságban új nyomásfokozó állomás építését. Itt két automatikus 6–9 atm. beállítású szivattyú végzi a víz továbbemelését. A Ciklámen szanatórium építése megkövetelte a lövéri magas zónában is a víz tartalékolását. A tartalékolást és ezzel az üzembiztonságot szolgálja a Vashegyen 1956-ban megépített 400 m<sup>3</sup>-es víztároló medence és az új 1960 m hosszú, 200 mm-es Eternit nyomóvezeték. A távkapcsoló berendezés a vashegyi víztároló vízállása szerint kapcsolja be, illetve állítja



le a nyomásfokozóban beépített szivattyúkat. A tároló és a vezeték terveit a Mélyépítési Tervező Vállalat készítette, a kivitelező a Hídépítő Vállalat volt.

A főszivattyútelep villamosítása két lépésben történt, éspedig 1934-ben és 1947-ben. A szivattyúzást és a Bécsi-dombi tárolómedencébe való felnyomást 2, összesen 200 m<sup>3</sup>/óra teljesítményű 60 m emelőmagasságú Worthington-szivattyú végzi. Áramkimaradás esetére egy benzinmotoros szivattyú áll rendelkezésre. 1 m<sup>3</sup> víz szállításának energiaszüksége a főtelepen átlagban 0,338 kwó, a Csalánkertben 1,022 kwó és a Kistómalomnál 0,919 kwó. A lövéri zónába szállított víz 1 m<sup>3</sup>-e ezenkívül még 0,618 kwó áramot igényel.

A somfalvi és bánfalvi vízgyűjtő medence vízhozama – mint már említettem – a csapadékmennyiség függvénye, és napi 1800–6000 m<sup>2</sup> között váltakozik. A gépek kapacitása 4800 m<sup>3</sup>/nap. Száraz nyarakon továbbra is megmaradt a vízhiány veszélye. Különösen a magasabban fekvő városrészek maradtak víz nélkül. A fokozódó vízhiány és vízigény készítette a sörgyárat is mélyfúrások végzésére. A sörgyár területén 1955-ben mélyített fúrás 290 m mélységben érte el az alapkonglomerátumot és kb. 300 m mélységben a kristályos alaphegységet. A konglomerát elég tömött szerkezetűnek bizonyult, de az alaphegység felett kb. 3–4 m vastagságú gránit, gneisz murva volt, amelyben minden valószínűség szerint nagyobb mennyiségű víz is jelen volt, de ehhez a helytelen kútkiképzés miatt hozzájutni már nem lehetett. Valószínű, hogy a tektonikai mozgások az alaphegységben elég erőteljesek lehettek. A sörgyártól Ny-ra, légvonalban kb. 500–600 m-re a kristályos palák még a felszínen találhatóak, viszont a gyár területén 301 m-re van a terep alatt. A fúrás teljes mélysége 302,5 m volt, ugyanitt a terepszín 231,0 m. A. f.

A város fokozódó vízigényével a főtelep és a csalánkerti szivattyútelep kapacitása nem tudott lépést tartani. Az eredeti évi 231 200 m<sup>3</sup> víztermelés 1916-ban 495 000 m<sup>3</sup>-re, 1942-ben 900 000 m<sup>3</sup>-re, 1946-ban 1 182 800 m<sup>3</sup>-re és 1953-ban 1 310 100 m<sup>3</sup>-re emelkedett. Ezért a városi tanács előterjesztése alapján a megyei tanács a szükséges vízkutatásokkal 1954. január 20-án az É. M. Mélyépítési Tervező Vállalatot bízta meg.

Vendel Miklós egyetemi tanár, dr. Heimler Károly 1935-ben szerkesztette [209](#) „Sopron topográfiaja” c. művében megállapítja, hogy Sopron vízellátása szempontjából elsőrendű fontosságú a pannon üledékek közül a 20-as számú homok és kavics rétegsor, amely lerakódás tölti ki jórészt a Kőhida-Tóalmi medencét. A szóbanforgó rétegek teljesen teknőszerű települése – a kedvező kőzetminőségen kívül – azt okozza, hogy a terület nagy mennyiségben tárolja a talajvizet.

Vendel Miklós a Földtani Értesítő 1947. szeptember havi számában megjelent „Sopron” c. cikkében pedig vízadóként a Kőhida-Tóalmi medencét kitöltő homokkavicsrétegeket említi meg már korszétválasztás nélkül.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a Mélyépítési Tervező Vállalat kiküldött tervezője: Zólyomi László, aki egyébként a soproni főiskolán szerzett oklevelet, a kutató fúrások telepítése tekintetében elsősorban volt tanárától kért szakvéleményt. Vendel Miklós egy. tanár és a Magyar Állami Földtani Intézet szakvéleménye alapján 1954. évben végrehajtott vízkutatási munkálatokról a Mélyépterv 1955. január 20-i jelentésében számolt be. A kutatások megindulása előtt Vendel Miklós a Soproni pusztát a Pius pusztával összekötő egyenestől D–DK irányban Kőhidatelepen át húzódó, lényegében a Rákos patak északi völgyrészletére és továbbá Kőhidateleptől déli irányban a két Tómalom vonulatától közvetlenül nyugatra a Csalánkertig húzódó területre jelölte meg, mint olyan területet, amely Sopron vízellátásának fejlesztése szempontjából az eddigi ismeretek alapján elsősorban jöhet tekintetbe. Az első három fúrást a Kistómalom magasságában levő völgykeresztmetszetbe telepítették, ahol kisebb alluviális mélyedés húzódik. A 4. fúrás helyét a kőhidai fegyház kertje végében a Rákos patak mellett jelölték ki. Az 1/A jelű fúrást a kistóalmi régi 1. artézi kút

közelében, a patak nyugati oldalán helyezték el és olyan csövezéssel hajtották végre, hogy eredményesség esetén végleges kúttá legyen kiépíthető. A 2. sz. fúrás helye a Csordakút és a pozsonyi országút között van, míg a 3. sz. fúrást a János majortól délre, kb. 400 m-re mélyítették le. A mélyítés száraz eljárással, kézi fúróberendezésekkel történt. A vízvezetőréteg harántolásakor megállapították a nyugalmi vízszintet, a vízáteresztőképességet, a víz vegyi összetételét, majd a következő vízzáró rétegben csórákattal végrehajtották a víz kizárását. A fúrások majdnem teljes mélységben erősen meszes, finomszemcséjű porózus rétegeket harántoltak, amelyeket jelentős mértékben csak az 1/A fúrásban szakítanak meg vízzáró agyagrétegek.

Egyedül ebben a fúrásban fordult elő 32–34, ill. 48–52,6 m között apró kavics. A fúrásokat 50–60 m mélységig mélyítették le, de a vízzáró feküregteget egyik sem érte el. Különböző nyomással bíró vízvezető rétegeket csak az 1/A jelű fúrás mutatott fel. Ebben a fúrásban 1,45 m terepszint alatti mélységben jelentkezett talajvíz, míg 6–25,6 m-ig terjedő vízvezető rétegcsoport vízének nyugalmi szintje 0 és 0,25 m között ingadozott. A 32–38 m között levő réteg vízének nyugalmi szintje + 2,00 m, a 41–44 m és 48–53 m között + 6,53 m felcsövezés mellett is túlfolyás volt észlelhető. A 2. sz. fúrásban a 2,1–31,2 m-ig, valamint 31,7–60 m-ig egyaránt terepszint alatt – 2,40 m-re helyezkedett el a rétegek nyugalmi vízszintje. A 3. sz. fúrásban – 13 m mélyen van a vízszint, vízzáró agyagréteg közben nem volt. A 4. sz. fúrásban 3–34 m-ig – 0,80 m, a 40 m alatti rétegben + 0,6 m és a terepszint között ingadozott a nyugalmi vízszint.

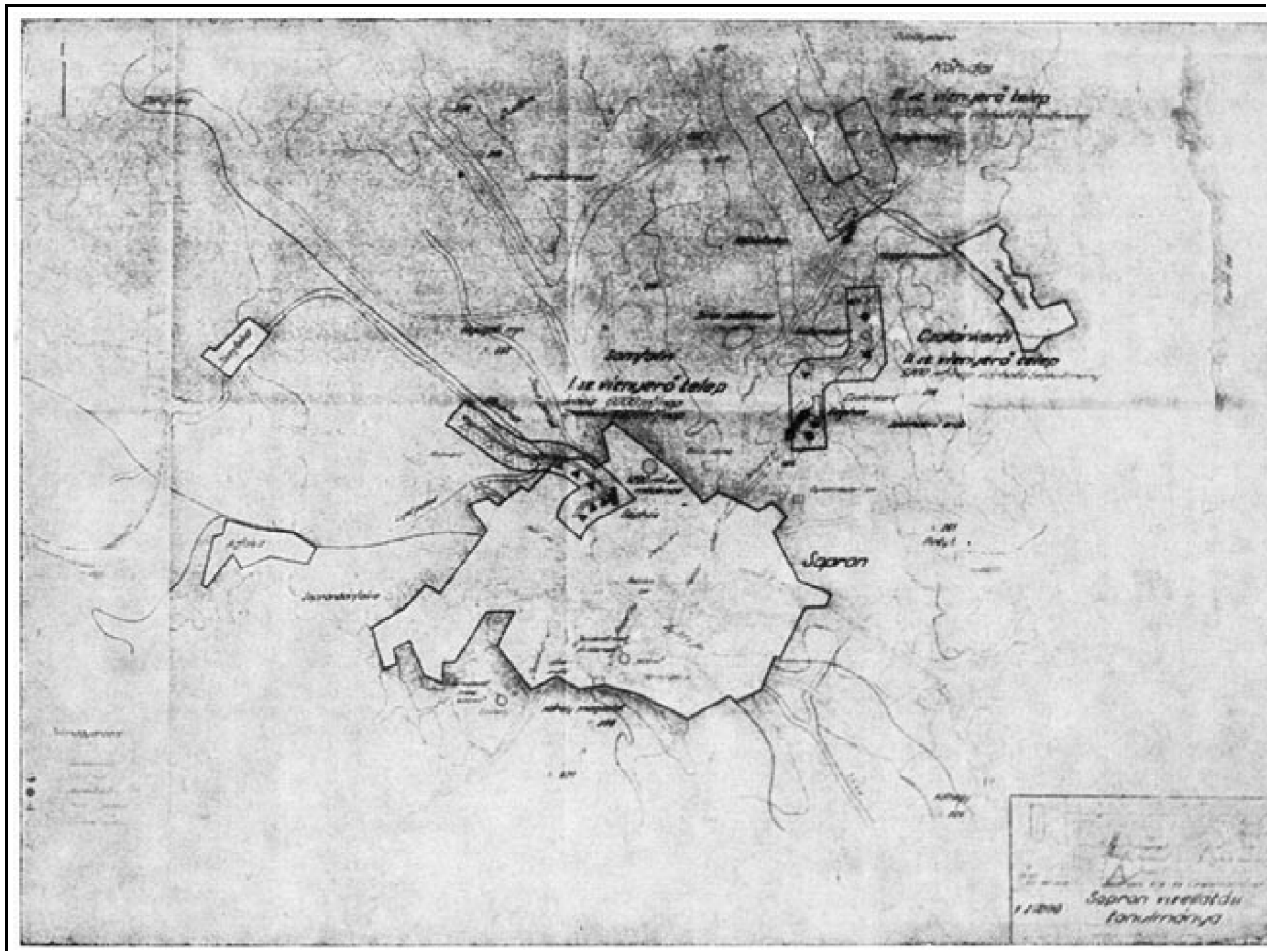
Az abszolút magasságok a következők: 1/A 147,76, 2. sz. 155,47, 3. sz. 162,81 és 4. sz. fúrásé 141,27 m. A. f. Az 1. jelű régi artézi kút pereme 145,55 m. A. f., a Csordakút pereme 153,95 m. A. f. Az 1/A jelű fúrásnál a kiemelt vízmennyiség a terepszint alatti 5,7 m-es depressio mellett 1310 l/perc volt. A szivattyúzás után a túlfolyás 180 l/perccel kevesebb volt, mint a szivattyúzás megindulásakor. 210A javaslat 700 l/perc teljesítményre való tervezés volt. A 2. sz. fúrásnál a próbaszivattyúzás 4 m-es depressio mellett 400 l/perc vízhozamot eredményezett.

A Mélyépterv szakvéleményének összefoglalásában megállapítja, hogy a 60 m mélységig végzett fúrások nagy vastagságú, finom szemcsézetű, változatos településű vízáteresztő réteget tártak fel. A tómalmi árok kivételével ezt a rétegsort nem szakítja meg jelentős és összefüggő vízzáró réteg, amely különböző tulajdonságú vízrétegeket képezne. A Mélyépterv szükségesnek tartotta a feltárás adatait földtani szempontból a soproni Egyetem Geológiai Tanszékével vagy a Földtani Intézet Vízföldtani Osztályával felülvizsgáltatni. Javasolta továbbá egy fúrásnak a mélyebb rétegekig való lemélyítését, annak megállapítására, hogy a feküregteget felett nem helyezkednek-e el durvább, nagy vízhozamú rétegek.

A Magyar Állami Földtani Intézet Vízügyi Főosztálya (dr. Schmidt Eligius Róbert műegy. magántanár, osztályvezető, dr. Ferenc Károly előadó) 1955. augusztus 26-án 1123/1955. sz. alatt adták ki a vízmű fejlesztésével kapcsolatos geológiai szakvéleményüket. A szakvélemény szerint vízfeltárás szempontjából elsősorban a fiatal pleisztocén, levantei, pontusi és szarmata rétegek jönnek számításba. A pleisztocén kavicsok a térszín alatt 7–8 m-re, a várostól ÉNy-ra, továbbá az Ikva- és Liget-patakok völgyében mindenhol megtalálhatók, mint terasz-kavicsok. Összefüggésük azonban változatos, mert a térszín alatt a hajdani folyók a középső miocén bádeni agyagokban mosták ki medreiket. Az egyes folyószakaszok hajdani medreit kavics tölti ki. A kavicsokat 2–3 m vastag pleisztocén homokos vályogtalaj borítja. A várostól K-re felső pannon mélyebb tengeri üledékekben vízáadó homokrétegek már csak 60–100 m mélység között remélhetők. A szakvélemény szerint a fenti geológiai képződmények nagyjából megszabják Sopron vízbeszerzési lehetőségeit. Más területet javaslatba hozni nem tud, hanem az adott területeken kell a vízfeltárást bővíteni. A vízmű építéskor a kivitelező cég a fúrások alapján altalajvízizohipszás térképet szerkesztett, amelynek során megállapítást nyert, hogy a talajvíz felszíne Ny-ról K felé rohamosan esik.

Bánfalva környékén pl. még 245 m-es szintvonalat is találunk, ugyanakkor ez a MÁV pályaudvar tájékán már 222 m-re esik, majd a város K-i szélén már 190 m-es talajvizizohipszával találkozunk.

Ebből megállapítható a talajvíznek K felé történő áramlása. A kémfúrások alapján a kivitelező cég már akkor megállapította, hogy a pleisztocénkori talajvíztartó rétegek két vízgyűjtő területről származnak, amelyeket egymástól a Rák-patak és Liget-patak között a felszín alatt húzódó bádeni agyaghát választ el. Mind a somfalvi, mind a bánfalvi medencének nagyobb vízgyűjtő területe van. A pleisztocén kavicsok alatt vizet jól rekesztő bádeni agyagok települnek, így bő vízáramlás lehetséges. A jelenlegi galériás vízművel ez a terület nincs kihasználva. A somfalvi galéria a Rabkertig meghosszabítható, ahol ma is források törnek fel. Meg van a lehetőség arra is, hogy a vízáramlás irányára haránt újabb galériákat telepítsenek. Fel kellene tární a Liget-patak völgyét is.



### 211 Vízbeszerzés.

A másik vízbeszerzési terület a csalánkerti. Ez a terület beleesik a fiatal kavicsos, homokos, görgöteges üledékekkel feltöltött medencébe. A Mélyépterv által végzett fúrások száma túlkeves ahhoz, hogy azokból olyan geológiai rétegszelvényeket lehessen szerkeszteni, amelyekben az egyes rétegek összefüggése, kiemelkedése megállapítható legyen. Mégis megállapítható volt a rétegek rövid távon belüli kiemelkedése és főleg egységessége. A tektonikai megfigyelések arra engednek következtetni, hogy ezen a területén is

voltak egészen fiatalkori postpannon mozgások. Az egyes kutak eltérő víznívó állása és rétegyomása csakis az ilyen földtani körülményekre utal. A fúrások közül a legeltérőbb eredményt 212 az 1/A jelű kút adta. A vízmennyiség 6,5 m-es felcsövezés mellett is túlfolyó volt. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a tóalmi patak völgye egy DNy-ÉK irányú tektonikai vonal, amely mentén a víz a mélyebb szintekből, esetleg a paleozikumra települő alapkonglomeratumból tör a vető mellett fel és ezért van az 1/A kútnak a többi kúttól eltérő vize és nyomása. Ezen elgondolás alapján más helyen is meg lehetne kísérelni mélyebb fúrással az alapkonglomerát elérését. Akkor esetleg kisebb kapacitású kutak helyén is lehetne bővebb vízmennyiséget feltárni.

Ugyancsak éles vetővonal tételezhető fel a Rákos-patak völgyében is. A tortonkori lajtmésző nem képvisel nagy rétegvastagságot, alatta ugyancsak tortonkori kavicsok, homokok vannak. Mind a lajtmésző, mind az alatta levő kavicsos, homokos rétegsor erősen porózus, tehát jó vízvezető. A határon túli paleozoós területre hulló csapadékvizek elszivárogni nem tudnak, így a területünkön levő porózus rétegekben mozognak rétegvízként K-ÉK irányban.

Ez a vízáramlás nem szűnik meg a lajtmészők jelenlétével sem, annak ellenére, hogy ezek a képződmények a külszínen magasabb térszint alkotnak.

A lajtmésző vonulat Fertő-parti részén ez a víz a hegyek lábánál rétegforrásokban jelenik meg a vető vonala mentén. Ezért kell a Rákos-patak völgyében fúrásokat telepíteni és velük a medence vizét felfogni.

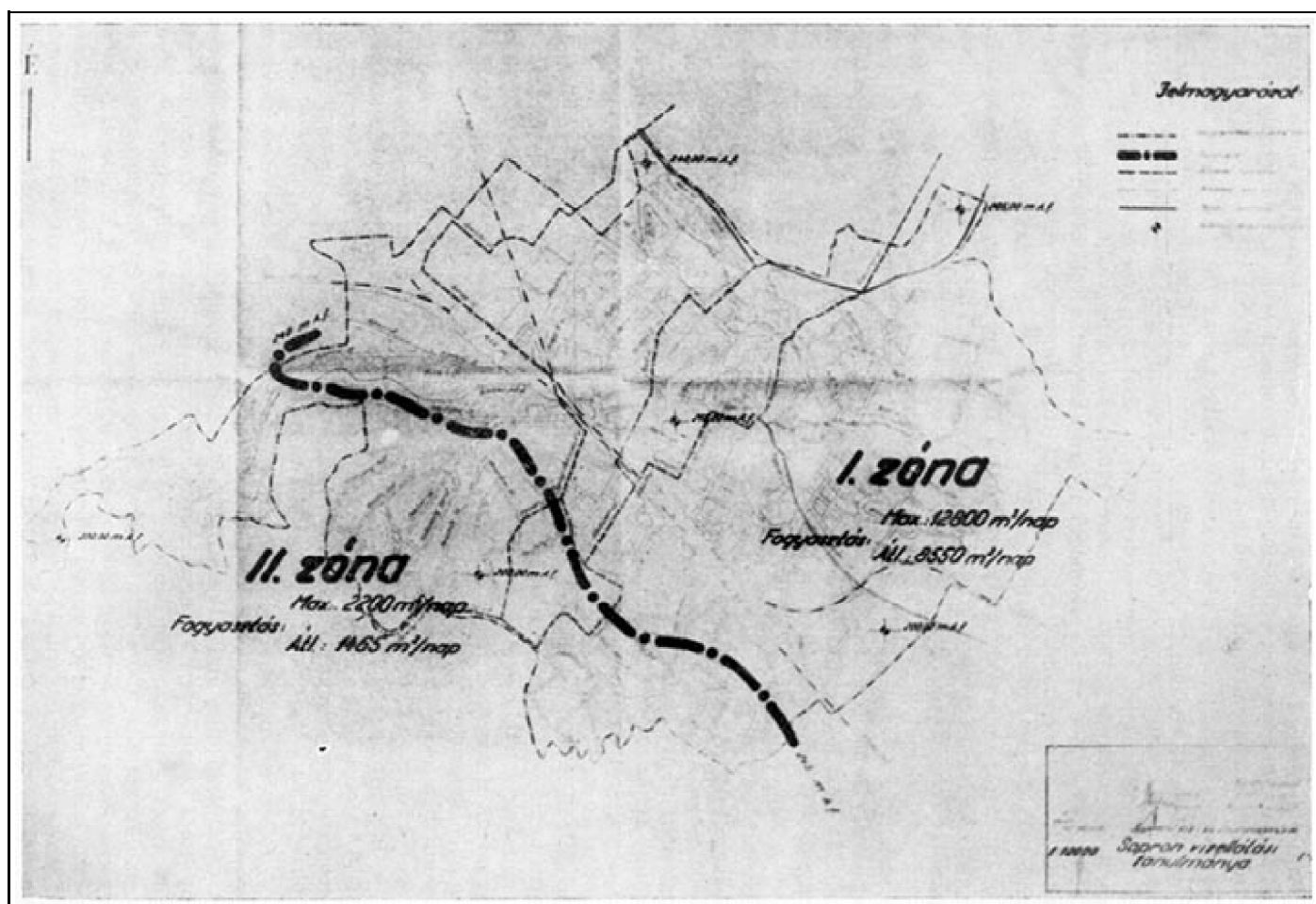
Vendel Miklós nagyon fontosnak tartaná a lehető legpontosabb kivizsgálását annak, hogy a Somfalvi és Kőhida-Tóalmi medence részekben állandóan pótlódó vizek feleslegei milyen irányokban folynak el. Erre vonatkozó ismereteink még hiányosak, mert a kérdés tisztázására az eddigénél jóval sűrűbb és nagyobb területet átfogó fúrási hálózatra lenne szükség. A Vendel Miklóssal folytatott beszélgetés során e kérdéssel kapcsolatban felmerült a két medencerész hidrológiai összefüggéseinek tisztázási kívánalma is.

Az 1955. évi vízkutatásokról a Mélyépterv 1955. szeptember havában kelt jelentésében számolt be. Annak megállapítása végett, hogy a fekértég felett nem helyezkednek-e el durvább, nagy vízáradó képességű rétegek, az új 7. sz. fúrást tovább mélyítették olcsóbb vízöblítéses módszerrel. E fúrás 74–76 m között haladt át agyagrétegen, amely felett és alatt a medencét alkotó szemcsés, helyenként kissé iszapos, homokkő, vagy konglomerát betelepüléssel meszes finomhomok rétegeket harántolt a fúrás 105 m mélységig. Az újabb fúrások helyei a következők voltak: az 5. sz. a nemeskúti völgyben, a csalánkerti vízműtől ÉK-re kb. 400 m-re, a 6. sz. Nagytóalmom DNy-i szélé közelében, a 7. sz. a Csorda-kúttól kb. 620 m-re a pozsonyi országúttól Ny-ra, a 9. sz. pedig az 1/A kúttól É-ra, kb. 250 m-re. A 6. sz. fúrás – hasonlóan az 1/A kúthoz – több, helyenként 5–6 m vastagságú vízáradó rétegeket harántolt, amelyek jelentős (2–5 m) nyomáskülönbséggel bíró vízvezető rétegeket választanak szét. Az 5. sz. fúrás jelentéktelen vastagságú és vízvezetőképességű felső szemcsés réteg alatt 30 m mélységig márgás, agyagos rétegeket harántolt, ami azt mutatja, hogy ebben az irányban vastagabb vízvezető rétegek alig találhatók.

A vízszint adatok a következők:

Fúrás	Terepszint	Nyugalmi vízszint		Vízvezető rétegek	
	m. A. f.	a tereptől	A. f.	a tereptől	
5.	154,40	-2,80	151,60	4,8	- 7,4 m-ig

		-5,80	148,60	17,3	- 19,10 m-ig
6.	148,64	-2,50	146,14	4,5	- 14,60 m-ig
		-1,50	147,14	20,1	- 28,00 m-ig
		-1,00	147,64	29,6	- 35,00 m-ig
		+ 0,80	149,44	39,0	- 45,00 m-ig
7.	157,52	-2,80	154,72	7,0	- m-ig
9.	151,10	-2,90	148,20	8,0	- m-ig



213 Övezeti beosztás.

214 A Mélyépítőterv 1955. szeptember havi szakvéleményében az 1/A kutat 1000 m<sup>3</sup>/nap és a 2. sz. kutat

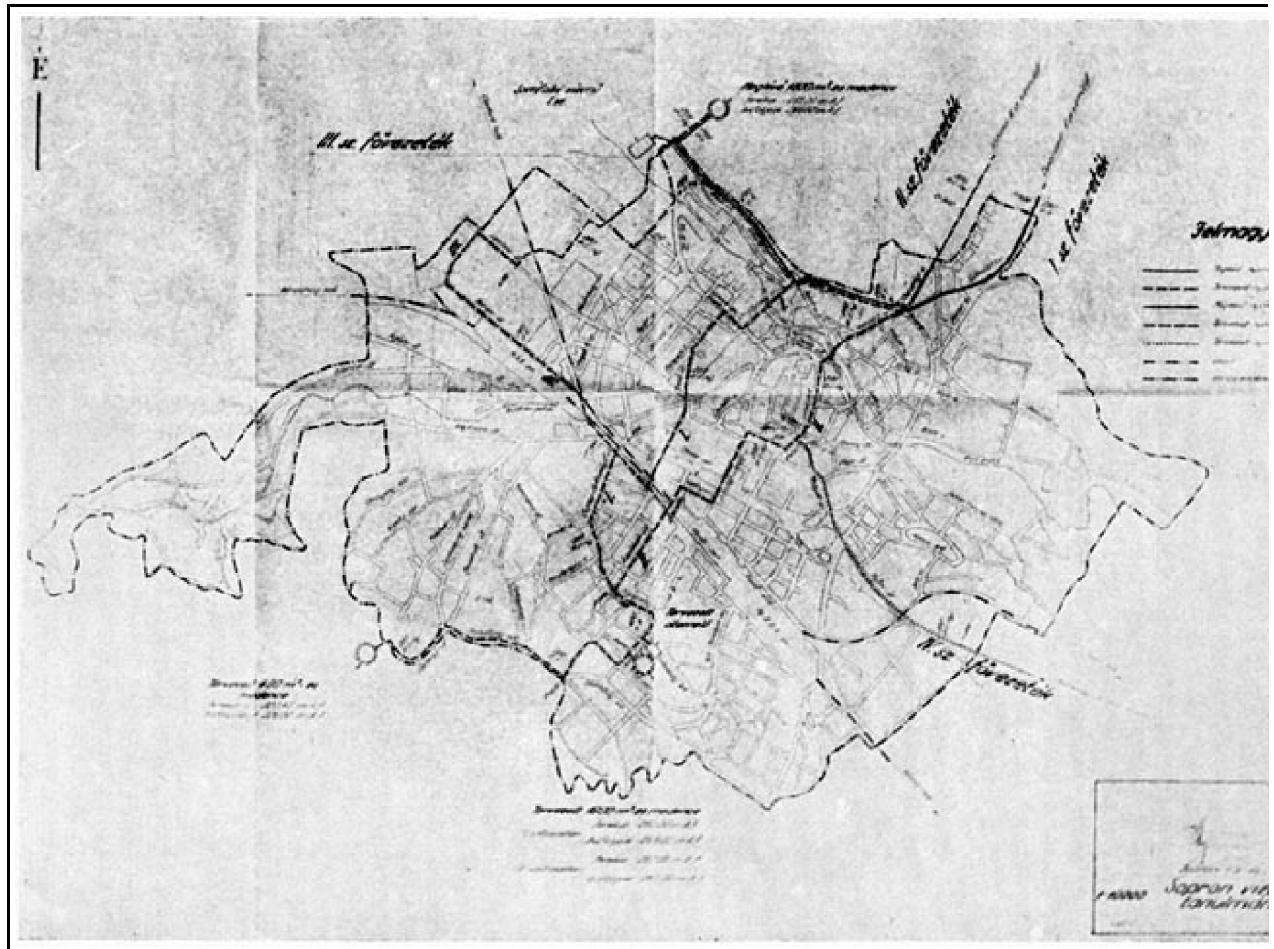
600 m<sup>3</sup>/nap vízhozammal javasolta a város vízszolgáltatásába bekapcsolni, végül még 3 kút létesítését javasolta, mégpedig az 1/A kúttól Ny-ra 200 m-re, Csordakútnál és a 6. sz. fúrásnál.

1955-ben épült meg a kistóalmi szivattyúház az 1/A jelű kútra telepítve. A terveket a Mélyépterv készítette, a kivitelt a Hídépítő Vállalat végezte. Ugyanakkor épült meg a városba vezető 3050 m hosszú, 200 mm belső átmérőjű acélnyomócsővezeték a gyepmesteri telepig, ahol ez a vezeték egyesül a csalánkerti vízműtől jövő, 1800 m hosszú 175 mm-es öntöttvas nyomócsővel. Innen folytatódik a 2500 mm-es nyomócső a városi hálózatba való bekapcsolásig. A kivitelt itt is a Hídépítő Vállalat végezte. A kistóalmi szivattyúház üzembe helyezése 1955. decemberében történt.

A városi tanács vb. műszaki osztálya 1955. áprilisában megbízta a Mélyépítési Vállalatot Sopron vízellátási tanulmányának elkészítésével. A Vízművel karöltve rendelkezésre bocsátottuk a városrendezési tervezési programot, a laksűrűségi térképet, a város szintvonalas térképét, a meglévő vízhálózat térképét, a vízfogyasztás és vízigény adatait. Sopron lakosainak számát 50 éves távlatban az osztály 74 000 főben irányozta elő. A beépítésre szánt terület 1062 ha, amelyből 734 ha a lakóterület. A maximális napi vízszükségletet, az ipar igényeivel együtt 18 000 m<sup>2</sup>-ben állapítottuk meg.

A Mélyépítési Tervező Vállalat az elkészített tanulmányát 1956. január havában adta át a városi tanácsnak. A vállalat a vízbeszerzésre két változatot dolgozott ki. Az 1. változat szerint a somfalvi medence víztermelését napi 9000 m<sup>3</sup>-re, a csalánkerti és kistóalmi vízműveket 5200 m<sup>3</sup>-re javasolta újabb galériák, illetve kutak létesítésével felemelni, míg a Kőhida–Soproni puszta között feltárt kutak szaporításával további 4000 m<sup>3</sup> vizet kívánt biztosítani. A 2. változat elejti a somfalvi medence bővítését és az így mutatkozó hiány pótlására az Ikva-pataknak a város alatti szakaszán, a volt lóverseny-pályán javasolt napi 6000 m<sup>3</sup> kapacitású vízművet létesíteni. Ezt a megoldást az osztály nem tartja elfogadhatónak, mert a patakok erősen szennyezettek és félt, hogy a patakok a talajvizet is szennyezhetik, ezenkívül a két patak összefolyásánál tervezzük a szennyvíztisztító telepet elhelyezni. Lélektani szempontok szólnak az ellen, hogy közelében vízmű legyen. A terv a fogyasztó területet magassági tekintetben továbbra is két zónára osztja. Az alsó zóna a 200–240 m. A. f. magasságok közé eső városrész. A felső zónát a 240–310 m. A. f. magasságok határolják. Ide tartoznak a lövérek és Bánfalva. Az első zónába max. fogyasztáskor 3,5–4,0 atm., a felső zónában 6,0–7,0 atm. nyomás fog fellépni. A tároló medencék térfogata nem elegendő, szükség van az alsó zónában 1600 m<sup>3</sup>-es újabb víztároló építésére. Ez a Villator és a Városligeti út sarkán épül.

A terv a somfalvi galériavezetékét korszerűsíteni és 4–5 km-re bővíteni javasolja. Bővíteni és új gépegységekkel kell felszerelni a somfalvi gépházat is. A csalánkerti–kistóalmi vízmű bővítését fogja szolgálni a csordakúti gépház. Az itteni kutak vizeit kis emelőmagasságú szivattyúk fogják átmenetelni egy kb. 800 m<sup>3</sup>-es gyűjtőszívó medencébe. A bővítendő csalánkerti gépház szivattyúi nyomják majd tovább a már meglévő 200 mm-es acél- és 175 mm-es öntöttvas nyomócsőveken át a városi 250 mm-es ö. v. fővezetékbe. A Kőhida és Soproni puszta között már feltárt és még létesítendő kutak vízének a városba szállítására új gépházat kell építeni, 135 m összemelő magasságú szivattyúkkal és nyomóvezetékkel kell fektetni a Pozsonyi út mentén a Szt. Mihály utcáig.



### 215Elosztó hálózat

A város belső elosztó hálózatának végleges rendezéséhez három új, 250, 216illetve 300 mm-es fővezeték építése szükséges. A felső zóna átemelő telepe a Villator és a Városligeti út sarkán épülő ellennyomó tároló medence mellé kerül. Az átemelendő max. vízmennyiség 2200 m<sup>3</sup>/nap. A beépítendő gépegységek 70 m összemelő magasságúak és a Vashegyen épített 400 m<sup>3</sup>-es tároló medencét látják el vízzel. Az elkészített hozzávetőleges költségvetés szerint az 1. változat megvalósítása 20 millió, a 2. változaté pedig 26 millió Ft beruházást igényel.

A város vízellátásának súlyos helyzetére való tekintettel az Országos Vízügyi Főigazgatóság a győri Vízügyi Igazgatóság útján 1956. június 22-én a Mélyéptervnek adott megbízást a Kistómalom környékén 5 kutató fúrás és 4 kút tervezési és műszaki irányítási munkáira. Hitelfedezet hiányában a Vízügyi Igazgatóság a munkákat 1957. február 13-án ideiglenesen leállította.

Az addig elvégzett munkákról a Mélyépterv 1957. április havában kelt jelentésében számolt be. Zólyomi László tervező mérnök a kutatás következő lépésének a rétegek települési törvényszerűségeinek tisztázását tartotta. Mivel azonban ez a feladat tisztán fúrásokkal történő végrehajtása rendkívül költséges, geofizikai mérések elvégzését javasolta. A beruházó a geofizikai mérések munkáival a Soproni Műszaki Egyetem Geofizikai Tanszékét bízta meg. A tanszék Csókás János egy. tanár vezetésével a feladatot elektromos és

szeizmikus mérésekkel oldotta meg. Mind a két mérési eljárás igazolta azt a földtani megállapítást, hogy a Kistómalom–Nagytómalom-völgy nagyjából É–D-i irányú vetődési vonal mentén alakult ki. Ez a vetődési vonal fontos szerepet játszik a mellette telepített kutak vízszolgáltatásában. Ezt látjuk az 1/A kútnál is. A mérések indikáltak még egy másik vetődési vonalat is, amely ÉK–DNy irányú. A vetődési vonal mentén az É–Ny-i rész süllyedt le. Ez alátámasztja azt a földtani felvetést, hogy a vetődés útján került a 2. sz. fúrásban mélyebbre a kékesszürke agyag. Az eddigi feltárásokban két víztároló szint különböztethető meg, egy alsó pannóniai és egy szarmáciai korú. A két víztároló szintet egy kékesszürke vízzáró agyag választja el. Az eddigi tapasztalatok alapján nagyobb vízmennyiséget a szarmáciai rétegek tárolnak. A szakvélemény ezenkívül egy pillérfúrást javasolt a víznyerés szempontjából kedvezőnek ígérkező területen a mélyebben fekvő rétegek megismerése céljából (13. sz. fúrás).

A geofizikai szakvélemény alapján telepítette a Mélyépterv az új fúrásokat. A 11. sz. fúrás, az 1/A kúttól DNy-ra, a Kistómalom felső végén, a geofizikai mérések által kimutatott törésvonal mentén van (153,20 m. A. f.). A 12. sz. fúrás helye az 1/A kúttól É-ra, kb. 250 m-re fekszik (147,30 m. A. f.), míg a 13. sz. fúrás az 1/A kúttól Ny-ra van, kb. 270 m-re (161,40 m. A. f.). A 14. sz. fúrás a kórházi üdülő közelében van. A 11. sz. fúrás talpmélysége 113 m, a 12. sz. fúrásé 80,2 m, a 13. sz. fúrásé 342,50 m és a 14. sz. fúrásé 94,25 m. A 11. sz. fúrásban két rétegre történt próbaszivattyúzás. A 69,9–73,6 m-ben szürke, homokos kavicsrétegben 4,5 m-es depressio mellett a max. vízmennyiség mindössze 240 l/perc volt. A 98,0 és 105,0 közötti homokos, márgás rétegösszlet nyugalmi vízszintje a túlfolyási görbe alapján + 13,2 m-nél van. A 108 m-es mélység elérése után + 0,84 m szinten 516 l/perc volt a feltörő víz.

A 12. sz. fúrás hidrológiai szempontból nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel 400–500 l/perc teljesítményű kút telepítésére alkalmas vízádóréteget nem harántolt.

A 13. sz. pillérfúrás forgatva működő öblítéses magfúrással történt, 114,2 m-es talpmélységnél + 0,14 m szinten 42 l/perc túlfolyás, 124,3 m-es talpmélységnél + 0,14 m szinten 80 l/perc kifolyó vízmennyiséget mértek. A 226 m mélységű rétegből + 0,64 m szinten 88 l/perc volt a túlfolyás. A fúrás visszatöltése 217erre a szintre történt. A fúrások nagyobb mélységére való tekintettel – felismerve a költséges fúrások egyéb szempontból történő részletes kiértékelésének népgazdasági jelentőségét – a fúrások anyagának csupán talajfizikai jellemzők alapján történő azonosítása nem látszott elégségesnek, a Mélyépterv a fúrási minták geológiai feldolgozására a terület legjobb ismerőjét, a soproni Egyetem Földtan Telepismerettan Tanszékét kérte fel. Vendel Miklós egy. tanár, Kovács Lajos és Nagy Károly közreműködésével készült, 1957. március 25-i szakvéleményében ismertette a fúrások anyagának részletes feldolgozását. A 13. sz. pillérfúrás időleges abbamaradása miatt a terület földtani felépítésének megvilágítása az említett szakvéleményben nem fejeződhetett be. A szelvényleírások a fúrási anyag mikroszkópos vizsgálata alapján történtek. A 11. sz. fúrásban a pannonrétegek a felszíntől lefelé 8 m-ig terjednek. Innen lefelé harántolt valamennyi rétegtag a szarmatát képviseli, a belőlük kikerült szerves maradványok tanúsága szerint. A 12. sz. fúrás 5,60 m-től 10,5 m-ig harántolt kavicsos homokrétege a pannon legmélyebb tagja. A 10,5 m-től, 12,5 m-ig terjedő agyagréteg már a szarmatához tartozik. Ezt követően valamennyi mélyebben harántolt rétegtagból a szarmata jellegzetes ősmaradványai kerültek elő. A 13. sz. pillérfúrás szelvényében 18,6–19,6 m-ben harántolt agyagréteg a szarmata legfelsőbb tagjának tekinthető. A lefelé következő rétegtagokból is a szarmata ősmaradványai ismerhetők fel. A felszíntől lefelé 18,6 m-ig terjedő finom homokos rétegösszlet tekinthető a pannon képviselőjének. A Kőhida 2. sz. fúrás – amely Kőhidától ÉNy-ra, kb. 550 m-re fekszik, szelvényében feltűnő a pannonrétegek jóval nagyobb vastagsága az előző szelvényekhez viszonyítva. A 72,0–72,5 m-ben fellépő finom aprókavics, laza durvahomok réteg már a szarmata felső tagja. A szarmata felső részéhez lehet számítani még a 70,8–72,0 m-en elhelyezkedő középszemű laza homokréteget. A



felszíntől 70,8 m-ig terjedő feltűnően vastag, magasabb részében homokos, mélyebb részében konglomerát-, kavics-, homokkőrétegek a pannon rétegösszlet tagjai. A szakvélemény megállapítja, hogy a fúrások a köhidaik részmedence területére esnek. E részmedence a nagyobb kismartoni medence déli, tőle bizonyos mértékben elhatárolt nyúlványának tekinthető. Alzatát – a mélyebben várhatóan – kristályos palák alkotják, amelyek a részmedence ÉK-i peremén a Ruszt–Fertőrákosi dombvonulatban a lajtamészko alól muszkovitgnájsz és csillámpala alakjában a felszínre is lépnek. A lajtamészko szegélyezi a részmedencét kelet felől. Délen és nyugaton az itt felszínre lépő bádeni agyag tekinthető, elsősorban hidrológiai szempontból, a részmedence határának, míg É felé ez a kismartoni medencével összefügg. A részmedencét – a keleti perem lajtamészkoján kívül – lényegében szarmata és pannon üledékek töltik ki, a nyugati és déli részében még bádeni agyaggal is számolhatunk a kristályos palára települve. A szarmata üledékek uralkodóan homokok, kavicsok, homokkővek és konglomerátok. Agyag-, vagy agyagos homokos rétegek csak alárendelt elterjedésűek. A szarmata rétegek általában a részmedence jól felismerhető É–D-i, északi felében pontosabban ÉÉNy–DDK-i irányú tengelyvonala felé dőlnek, a déli részben pedig általában É-i dölések jelentkeznek, jelezve a részmedence déli elvégződését.

A szarmata rétegösszletre alsó pannóniai korú sorozat települ, amely a részmedence északi és középső részében uralkodóan homok és kavics. Délen azonban a homokos kavics rétegek felett a felszínen agyagos és homokos agyagrétegek figyelhetők meg nagyobb vastagságban. A pannon rétegek dölése általában egyező irányú a szarmata rétegekével. A részmedence nagy részén a felszínen jó vízáteresztőnek minősülő kőzetek vannak, ami a csapadék beszivárgását nagymértékben biztosítja. További nagy előny még a kedvező medenceszerkezet, [218](#) amely a vízgyűjtő terület rétegeinek a részmedence tengelyvonala – tektonikai mélyvonala – felé biztosítja a részmedence északi és középső részében a beszivárgó víznek a tengelyvonal mentén való összegyűlését. A részmedence nyugati és déli peremén megjelenő bádeni agyag biztosan vízrekesztő. A kristályos pala mélyfekű szintén vízrekesztőnek tekinthető. A felszínről beszivárgó talajvíz tehát a szarmata és pannon rétegekben kereshető. Figyelembe véve az üledékeknek medenceszerű települését általában a medence tengelyvonala felé irányuló döléssel, a tengelyvonal mentén várható a tárolt víz legnagyobb hozamú feltárása. A medence tengelyvonala (tektonikai mélyvonala) mentén a térszíni magasságok 140–160 m között vannak. A vízbeszivárgás szempontjából fontos szarmata-pannon medenceüledékösszletben a szarmata peremi részén a térszíni magasságok K-en 170–210 m, Ny-on 260–300 m, D-en 230 m. Ezek alapján érthető, hogy a medence legmélyebb részén, a tengelyvonal mentén telepített fúrásokból nyomás alatt álló felszálló víz is nyerhető. A tanszék véleményében a tápláló terület nagyságát 30 km<sup>2</sup> nagyságúnak veszi. Az évi átlagos 700 mm-es csapadékkal számolva és ennek 1/3 részét véve beszivárgó víznek, évi 6 990 000 m<sup>3</sup>, azaz napi 19 000 m<sup>3</sup> víz szivároghat el. Ha ennek felét ki tudjuk termelni, már nagyon meg lehetünk elégedve.

1956. április 25-én a városi tanács vb. megbízást adott a Mélyéptervnek a Köhida–Sopron pusztai medence hidrológiai feltárására. A feltárási munkákról a vállalat 1957. július 31-én kelt szakvéleményében számolt be, az 1. jelű kutató fúrást Köhidától kb. 1300 m-re É-ra a Rákospatak keleti oldalán, 2. jelűt Köhidától kb. 550 m-re ÉNy-ra, a 3. jelűt pedig Sopron-pusztától kb. 170 m-re DK-i irányban telepítették. Az 1. és 2. jelű fúrást száraz eljárással, a 3. jelű fúrást pedig gépi hajtású öblítéses rendszerrel mélyítették.

Az 1. sz. fúrás magassága 144,00 m. A. f., mélysége 55,20 m, a 2. jelű fúrásé 145,48 m. A. f., mélysége 80,55 m, a 3. sz. fúrás magassága 150,26 m. A. f., mélysége 80,00 m. Az 1. jelű fúrás több, kisebb vastagságú és teljesítményű rétegek harántolása után 49,3 m mélységben homokkőpad alatt homokos kavicsréteget talált, amely vízének nyugalmi szintje a terep felett + 5,65 m-en állt be. A furatból előtörő víz 1500 l/perc értékkel állandósult, + 1,3 m szinten az állandó túlfolyás 1200 l/perc volt. A 2. jelű fúrás

említésre méltó vízadó réteget – konglomerát padok közé települve – 53,30–54,20 m között harántolt. Ez a 0,90 m vastagságú homokos kavicsréteg vízének nyugalmi szintje + 1,7 m-ben állt be. A terepszinten 100 l/p volt a túlfolyás, – 0,75 m alatti vízszintnél 200 l/p vízmennyiség volt kitermelhető. 72,5 m mélységben kezdődő szürke, kemény agyagréteg felett 1,7 m vastag, kissé iszapos apró kavicsos homokréteg a terep felett + 1,0 m-en 40 l/p túlfolyó vizet adott. A 3. jelű fúrás rétegeződését 30–35 m-ig a területen várt különböző kötöttségű vagy iszaptartalmú konglomerát vagy homokkőpados betelepülésekkel bíró homokos kavicsrétegek alkotják. A fúrás 35–41 m között harántolt homokkőpados közbetelepülésekkel bíró iszapos, agyagos rétegcsoport után, 67,2 m-ben kezdődő finom homokos iszapréteggig tartó, szürke homokos aprókavicsból álló rétegösszletet tárt fel. Ez 45–53 m között finom szemcsét tartalmaz és így kötöttebb. Vízének nyugalmi szintje 0,8 m-re marad a terepszint alatt. A kúttá való kiképzés során vízadóként az 54–67 m közötti rétegösszlet került beszűrőzésre. 3,00 m-es depressió mellett 1300 l/p volt a szivattyúzott vízmennyiség. A szakvélemény ennél a kútnál az üzemi vízhozamot 1000 l/p-ben javasolta megállapítani, mivel a belépési vízsebesség 1,35 mm/sec volt, és így a MNOSZ által előírt és a szemcseelosztási görbe alapján megengedhető 2 mm/sec érték alatt maradt. A két kiépített kútból 3300 m<sup>3</sup>/nap vízmennyiség nyerhető. Ez a mennyiség további 2193 kút építésével napi 5000 m<sup>3</sup>-re volna emelhető. A 4. jelű újabb fúrás az 1. sz. kúttól kb. 400 m-re ÉNy-ra van. A mélyítést a Vízkutató és Kútfúró Vállalat végezte. A fúrás mélysége 58,50 m. A túlfolyó vízmennyiség + 0,80 m szinten 490 l/p. További fúrás történt az 1. jelű kúttól DK-re, kb. 600 m-re. Ennek az 5. fúrásnak mélysége 53 m. A feltörő víz + 1,10 m szinten 440 l/p.

1958-ban történt meg a kistóalmi 15. sz. kút mélyítése. Ez a kút a 11. sz. kúttól DNy-ra, kb. 320 m távolságban van 153,60 m. A. f. terepszinten. A fúrás mélysége 113,80 m és a próbaszivattyúzás 7 m-es leszívás mellett 600 l/p vizet adott.

A vízmű ugyanebben az évben átépítette a kistóalmi szivattyúházat és bekötötte az 1. jelű régi artézi kutat, továbbá a 11., 13. és 15. sz. kutakat. Az átépítés kapcsán egy 120 m<sup>3</sup>/óra teljesítményű MÁVAG szivattyúegység került felszerelésre. Ez a nagyteljesítményű gépegység közös szívóvezetéken termeli ki a gépháztól több 100 m-re fekvő kutak vizét. A mostani átlagos vízszállítás 108 m<sup>3</sup>/óra, szemben az átépítés előtti 60 m<sup>3</sup>/óra teljesítménnyel.

A Kőhidai–Soproni-pusztai új szivattyútelep és fővezeték részére a Mélyépítési Tervező Vállalat több javaslatot terjesztett elő. Ezek között a városi tanács azt a megoldást fogadta el, amelynél a főnyomóvezeték a Pozsonyi út mentén, annak nyugati oldalán halad a Szt. Mihály utcáig. Kőhidánál elágazás lesz Fertőrákos felé. Fertőrákos részére napi 500 m<sup>3</sup> vizet kell biztosítani. A kiviteli terveket a Mélyépítő Tervező Vállalat készíti. A kivitelre előreláthatólag 1961–62-ben fog sor kerülni. A végleges tervezéshez szükség van a létesített kutaknak egyidejű és legalább egy hónapig tartó próbaszivattyúzására. Az ehhez szükséges hitelt az Országos Vízügyi Főigazgatóság fogja biztosítani.

A somfalvi galériavezeték kedvezőtlen egyirányú elhelyezése lehetővé teszi, hogy a tekintélyes vízgyűjtőterület vízmennyiségének egy része kiaknázatlanul marad. Mivel összes víztermelő helyeink közül a főtelep a leggazdaságosabb, ezért a városi tanács 1958-ban megbízta a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatot a galériavezeték vizsgálatával, valamint a Liget-patak völgyében végzendő vízkutatással.

A vállalat a galéria működésének felderítése céljából a galéria mentén fúrással 8 figyelő kutat mélyített le. A vizsgálat során többször végigmérték a galériák aknáiban és a figyelő kútakban a vízszinteket és ezzel párhuzamosan vízsebességméréseket végeztek. A vizsgálatok kimutatták, hogy a vízszállítás a legfelső szakaszon 230 l/p, amely azután az Ikva-patak keresztezésénél 770 l/p vízmennyiségre növekszik. Itt a vezeték az esetleges szennyeződés elkerülése végett nem perforált, hanem tömör. A vizsgálatok szerint a

vasúti keresztezés előtt csőtörésnek kell lenni, vízelvezés azonban nincs, mert a vezeték itt vízzáró rétegben fekszik. A további vizsgálatok során kiderült, hogy a perforált vezeték a vízmű kerítésénél nagy mértékben el van dugulva, amit a közelben levő hatalmas kanadai nyárfáknak a vezetékbe benőtt gyökerei okoznak.

A Ligetpatak Ágfalva határában ered, átfolyik a községen és az Ürge-malom alatt torkollik az Ikvába. A Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat a kutatási megbízás alapján először a torkolat és a somfalvi országút között a Liget-patak mentén 5 kutató fúrást mélyített le a fekvő képező torton-bádeni agyagig. A fúrások során csak jelentéktelen 5–10 cm-es kavicsréteget harántoltak. A fúrásokból megállapítható volt, hogy az Ikva völgyének kavicságyában épített somfalvi galéria a Liget-patak felől nem kap említésre méltó utánpótlást. Az első feltáró fúrást a Liget-patak és az ágfalvi országút találkozásánál mélyítették le 26 m mélyséig. Ez a fúrás 0,6 m-es homokos kavicsréteget harántolt. Ez a réteg beszűrődés után 4,65 m-es leszívás mellett 52 l/p vízmennyiséget adott. A következő 220 fúrás helye innen ÉK-re, kb. 300 m-re volt és 1,2 m-es kavicsréteget harántolt. A további fúrások az ágfalvi úton keresztül húzódó szelvényben 5,5 m, 2,7 m és 1,1 m-es vízadórteget tártak fel. A próbakútból 480 l/p vízmennyiséget termeltek ki, 5,7 m-es depresszióval. A következő szelvény kb. 200 m-re volt távolabb. A fúrások 1,5 m, 3,8 m, 3,6 m, 0,8 m-es vastagságban harántoltak kavicsréteget. A próbakút 5,24 m-es depresszióval 130 l/p vízmennyiséget adott. Az utolsó további 60 m-re megjelölt keresztzelvény fúrásai kavicsos vízadórteget helyett már csak 2,5 m-es iszapos homokréteget, ill. csupán 0,3 m-es iszapos kavicsot harántoltak. Az utóbbiban létesített próbakút 3,31 m-es depresszióval 170 l/p vízmennyiséget termelt ki. A vállalat összefoglaló szakvéleménye szerint a fúrásokkal feltárt régi patak kavics terasza vízkitermelésre alkalmas. Szélessége kb. 80–130 m-re tehető. A szélek felé a kavics eliszaposodik és víznyerésre kevésbé alkalmas. A fúrások kb. 600–700 m hosszúságban állapították meg a kavicssteraszt. A kutatásokat az anyagi fedezet kimerülése folytán nem lehetett befejezni. További fúrásokra volna szükség a kavicssterasz Sopron és Ágfalva felé való elterjedésének, továbbá a vízutánpótlási viszonyok és a kitermelhető vízmennyiség megállapítása céljából. Amennyiben a további feltárások eredménnyel járnak, gazdaságosnak látszik ennek a talajvíznek kisebb vízművel való felhasználása, és pedig Bánfalva és a nyugati ipari terület vízellátására.

A Csatorna- és Vízmű Építő Vállalat 1958-ban megkezdte a III. sz. főnyomóvezeték építését. Ez a 300 mm-es azbesztcementcsővezeték a főszivattyúteleptől indul ki déli irányban, végighalad a tervezett külső körúton a SOTEX és a Sörgyár között, majd az Ágfalvi út, Mártirok útja, Ady Endre út, Béke út, Hunyadi János utca, Mikovényi út és a Városligeti úton át fogja elérni a Villator sarkán épülő 1600 m<sup>3</sup>-es víztároló medencét. A Bajcsy-Zsilinszky út sarkán összekötést létesítettünk a nyomásfokozót ellátó vezetékkel, hogy a vashegyi tároló és vele a lövérek zavartalan vízellátását végre biztosítani tudjuk.

Az 1959. év programjában szerepel még a somfalvi galéria eltömődéseinek megszüntetése, a mélyréti kút üzemképtelen szivornyájának eltávolítása és szivattyúaknaház létesítése. Ennek az évnek a tervéhez tartozik még a kistómalom-csordakúti 2. és 15. sz. kutak bekötése a csalánkerti szivattyúházba. Ezzel kb 600 m<sup>3</sup> napi vízmennyiség nyerése várható. Az Országos Vízügyi Főigazgatóság pedig kilátásba helyezte a Kőhida–Soproni-pusztai új vízmű megtervezésének kiadását.

Ezekkel az intézkedésekkel Sopron vízbeszerzése a következőképpen alakul:

1. Főtelep	2000	m <sup>3</sup> /nap
2. Csalánkerti telep	1080	m <sup>3</sup> /nap

3. Kistóalmi telep	2592	m <sup>3</sup> /nap
4. Csalánkerti telep bővítése	600	m <sup>3</sup> /nap
Rendelkezésre áll összesen	6272	m <sup>3</sup> /nap

Ezzel szemben 1958. nyarán a csúcsterhelés napi 7248 m<sup>3</sup> volt, ehhez azonban még hozzá kell számítani az épülő új erőmű vízszükségletét.

800 m<sup>3</sup>

Eszerint a szükséglet összesen 8048 m<sup>3</sup>

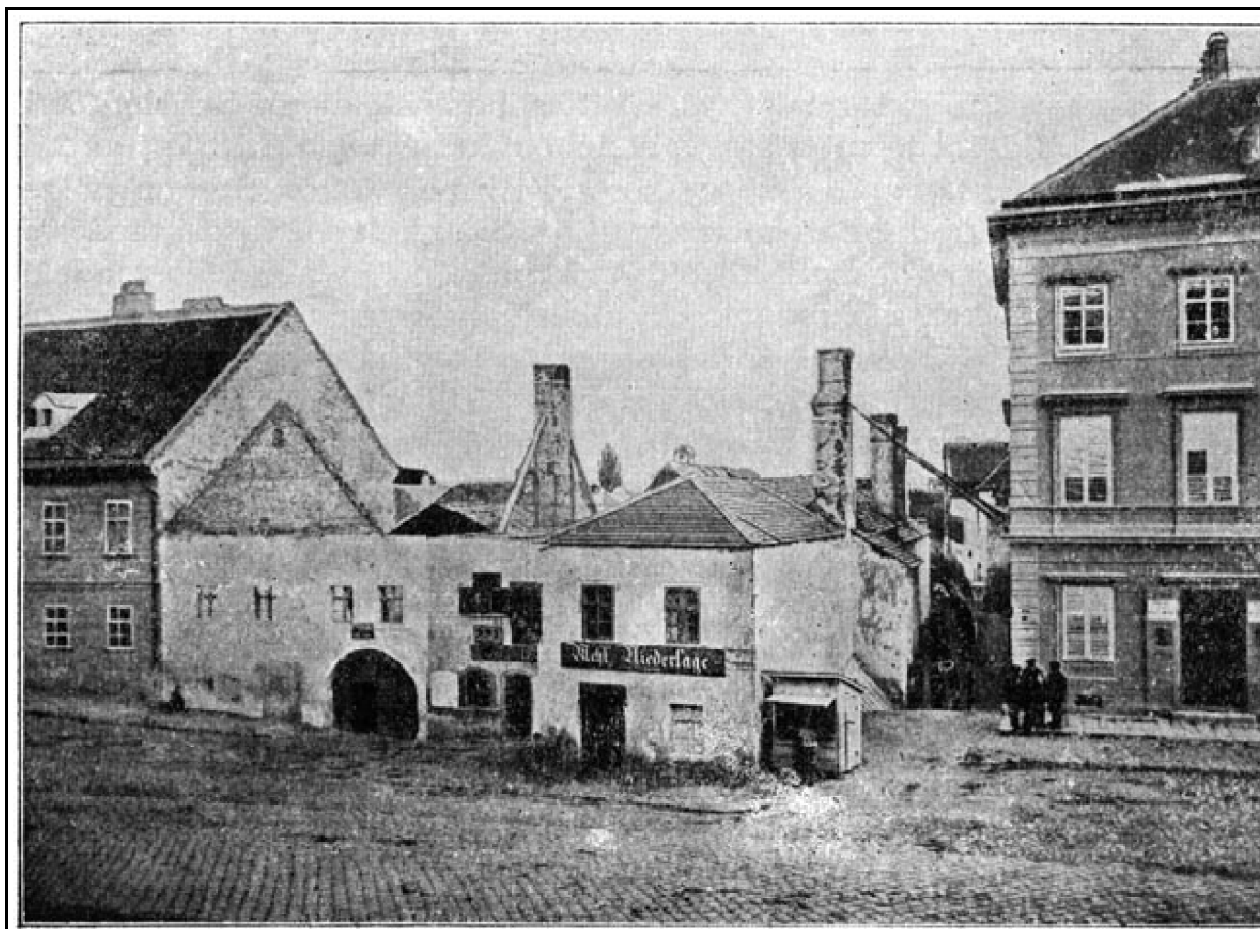
A hiány tehát napi 1776 m<sup>3</sup>

Nem szabad megfeledkezni Sopron örvendetes fejlődéséről sem. Folyamatban vannak a Kisfaludy utcai lakásépítkezések, még ebben az évben megkezdődik az OTP öröklakásépítés és a foghíjbeépítés. Ugyancsak folyamatban van [221](#)a sörgyár és a fésűsfonalgyár bővítése, továbbá az új lakótelepeken a vízhálózat kiépítése. Sopronbánfalva bekapcsolását sem lehet már sokáig halogatni.

Ezeknek az igényeknek figyelembe vételével a várható szükségletek a következők lesznek:

1959-ben napi 8000 m<sup>3</sup>, 1960-ban 9000 m<sup>3</sup> és 1961-ben 10 500 m<sup>3</sup>. Eszerint a hiány napi 4000 m<sup>3</sup>-re fog emelkedni.

Ebből következik, hogy sürgősen meg kell indítani a Kőhida–Soproni-pusztai új vízmű építését és a városba vezető új nyomócső lefektetését.



A Torna utca torkolata 1870 körül

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1907. évi sztrájkok

### **222 Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1907. évi sztrájkok**

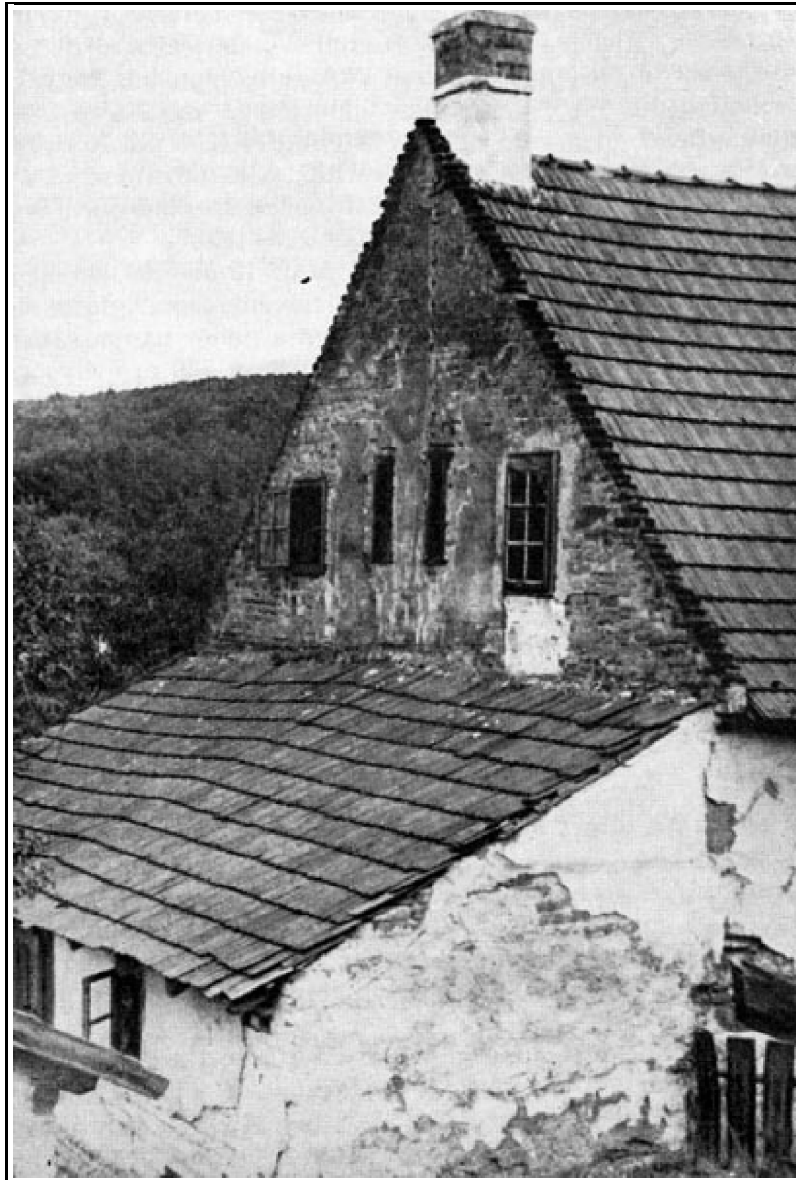
A kétszázéves brennbergi szénbányászat történetének egyik legjelentősebb dátuma, mely új fordulatot jelent a bánya életében, kétségtelenül 1877. jún. 25-e.

E napon olvasta fel ugyanis a közgyűlés előtt Finck János, Sopron polgármestere a bécsi Finanz-Landes Direction az év jún. 8-án kelt s a városi tanácsnak címzett 17150. számú átiratát, mely közölte, hogy a pénzügyminiszter rendelete alapján Drasche Henrikkel, a bánya akkori albérlőjével történt közös megegyezés alapján, összes, az 1793. okt. 28-án, valamint az 1856. nov. 25-én kötött szerződésekből eredő jogait és terheit Drasche Henrikre ruházta át, ki ennek következtében mint főbérlő veszi át és vezeti tovább a bányászatot, kötelezi egyben magát arra, hogy a várossal szemben fennálló szerződési kötelezettségeket

maradéktalanul teljesíti.

A nagy horderejű változás jelentőségének megértéséhez szükséges tudnunk, hogy Sopron, a feudális kir. város, mint szénjogtulajdonos –, hogy elvesse a bányaművelés gondját – Brennberget 1791. okt. 31-én, majd rövidebb idővel azután, 1793. okt. 28-án egy bécsújhelyi tőkés társaságnak, a „Wienerisch-Neustädter Steinkohlengewerkschaft”-nak adta bérbe, mely 1797. júl. 1-én új nevet vett fel s mint „K. K. Priv. Kanal- und Bergbau Kompanie” Bécset – a szénszállítás stb. megkönnyítése végett –, Bécsújhely, Sopron (Brennberg) érintésével, a Rábán keresztül hajózható csatornával akarta összekötni, először Győrrel, majd egy későbbi terv szerint Trieszttel. A hatalmas tervnek, melyre akkoriban egész Európa felfigyelt, legnagyobb szószólója Ferenc, Ausztria császára volt, ki maga is tagja volt a Csatornatársaságnak és miután annak első munkálatait csaknem kizárólag ő pénzelte, hogy befektetett pénzéhez jusson, 1802. ápr. 13-án megvétette a kincstárral, úgyhogy ettől az időtől kezdve Sopron – mint Brennberg bérlelőjével – a csász. kir. kincstárral találta magát szemben, mely míg Magyarországnak nem volt önálló, független minisztériuma, föl jogosítottnak érezte magát az ország minden pénzügyi forrását a maga hasznára kizsákmányolni és beszedni. Az osztrák kincstár 20 éven át a csász. kir. udvari kamara útján igazgatta a bánya ügyeit, majd 1822. máj. 14-én albérletbe adta Brennberget. Az albérlek kivétel nélkül osztrák nagytőkések voltak, kiket hosszabb-rövidebb bérleti idejük alatt kizárólag csak a bányából húzható profit érdekelt.<sup>1(22)</sup>

A csász. kir. kincstár 1877. jún. 8-i határozata tehát, hogy 55 év múltán visszalépett a bánya áldatlan főbérletétől s azt az albérlóre ruházta, valóban jelentős lépés volt s új fejezetet jelentett Brennberg életében. A kincstári kötöttség megszűntével a bányát bérlelő Drasche és a város közti tárgyalások egyszerre <sup>223</sup>közvetlenebbek lettek, mert nem tartoztak többé beszámolni cselekedeteikről a kincstárnak. Drasche természetesen azonnal bejelentette, hogy új szerződést kíván kötni, a régieket nem tartja, s miután a kincstárnak évente fizetett jelentős bérösszegeket nem tartozott többé szolgáltatni, engedékenyebb volt. A város is megenyhült, nagyobb vonalú lett, s a jó légkörben néhány adófizetőjének írásos tiltakozása ellenére is, már 1878. jan. 1-én új szerződést kötött Drascheval, melyet a m. kir. belügyminisztérium 1878. május 25-én, 16923/1878. szám alatt hagyott jóvá.



Bányászati műemlék Brennbergen.

Az 1840-es években felhagyott ó-brennbergi Rudolf-akna lakóházzá átalakított egykori gépháza, homlokzatán a két szállítókötél réssel.

224Az új szerződéssel a város kimutathatóan jól járt, a bérlő is sok indokolatlan tehertől mentesült, úgyhogy a bánya levegőhöz jutott. Csak ez tette lehetővé a bányászat továbbfolytatását és fejlesztését, mely Drasche nagyszabású befektetései következtében újabb lendületnek indult. Ő maga mindezt nem élhette meg már, mert két évvel később, 1880. jún. 21-én Reichenauban elhunyt.

Halála után fia, Richárd követte Brennberg bérletében, ki azonban alig egy évig tartotta azt s 1881 márciusában közölte a várossal, hogy Brennbergre vonatkozó összes jogait, a bánya minden tartozékával együtt az év végével egy konzorciumnak adta el, melynek tagjai: Patzenhofer Konrád, Rotterman Rudolf,

Lenck Sámuel és a Nagycenki Cukorgyár voltak, kik 1881. márc. 1-ével Drasche minden – az 1878. máj. 25-én 30 évre kötött bérleti szerződésben Sopron várossal szemben kikötött – jogát és kötelezettségét átvették.

A konzorcium egy évvel később, 1882. máj. 13-án 400 000 Ft alaptőkével „Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulat” néven részvénytársasággá alakult át, mit bejelentett a városi tanácsnak is, egyben a nehéz bányászati viszonyokra való hivatkozással – a műveletek a Hermes-aknában 320 m mélységben mozogtak már – kérte szénjogi szerződésének módosítását.

Hosszú volna az ez ügyben folytatott tárgyalásokat és kivizsgálásokat részletezni, melyek a hivatalos szervek bürokratikus huzavonája miatt 5 évig tartottak, de nem is tartozik a tárgyhoz s így a továbbiak végett csak annyit szükséges feljegyeznünk, hogy a városi tanács 1887. dec. 1-i közgyűlésén végül is bejelentette, hogy a szerződést módosítja s az 1908. május 25-én „lejárandó” haszonbéri szerződést további 15 évre, vagyis 1923. máj. 25-ig meghosszabbítja.

Időközben a Részvénytársulat újabb követelésekkel állt elő, s miután a város azokat nem teljesítette, a szerződést 1906. ápr. 1-ével fölmondta. A szerződés újabb módosítására vonatkozó tárgyalások ugyanis már 1903-ban kezdődtek s 26 ülésen foglalkoztak a kérdéssel, de a hároméves munka eredménytelenül zárult.

A fölmondást a bányászatban addig példátlan események követték. A Részvénytársulat munkája zömét leállította, a munkások nagy részének fölmondott, míg a város hazai nagy bányavállalatainknál, a Salgótarjáni Kőszénbányánál, a Magyar Általános Kőszénbányánál, a Budapestvidéken stb. koldult és kéregetett, hogy vegyék meg a bányát. Ezzel egy időben 26 külföldi és hazai szaklapban és újságban keresett bérlőt s hirdetményeken és falragaszokon kínálta a bányát, végül az 1906. júl. 19-i közgyűlés határozata alapján a bánya bérletére nyilvános pályázatot írt ki.

A bánya sokéves bizonytalansága súlyosan kihatott a dolgozók életére s így nem szolgálnak meglepetésül azok a sztrájkok és munkás-megmozdulások, melyek ez időben gyors egymásutánban 1907-ben, 1908-ban és 1909-ben jelentkeztek.

Az első megmozdulások természetesen régebbi keletűek s a rossz keresetek és nehéz bányaviszonyok miatt – mint a följegyzések mondják – „Hlavács Gáspár salgótarjáni munkástoborzó vájár izgatására” Brennberget már 1894 novemberében 20 munkás minden fölmondás nélkül, máról-holnapra otthagya.<sup>2(23)</sup> A Brennbergben 5 évvel előbb fölállított csendőrség<sup>3(24)</sup> nagy nyomozást indított már akkor, a „szocialista izgatások által előidézett visszás állapotok megszüntetésére” s a bánya a csendőrség megerősítését kérte, hogy a munkások körében jelentkező <sup>225</sup>agitátorok által szított „szocialisztikus áramlatot” meg lehessen akadályozni.

Mindezek nem elégségesek a fölgülemlett elégedetlenség megfékezésére s a munkásság nem az agitátorok izgatására, de emberi mivoltának megvédeése és megélhetése biztosítása végett lépett sztrájkba 1907-ben.

S itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy a brennbergi bányászok ez évi megmozdulása nem volt egyedülálló.

Idevonatkozó följegyzéseink szerint 1907-ben, a brennbergit is beleszámítva, 20 bányában és bányászattal összekötött kohóüzemnél sztrájkoltak hosszabb-rövidebb ideig,<sup>4(25)</sup> s e sztrájkok csaknem kivétel nélkül – mint a brennbergi is – bérharc jellegűek voltak s a méltányos, jobb bér mellett jobb megélhetést s emberibb bánásmódot követeltek.



Ezek az érthető, jogos követelések húzódnak meg az 1907. évi brennbergi bányászsztrájkok háttérében is, melyekről ezek után a következőket jegyezhetjük fel.

\*

Az első munkabeszüntetés mindjárt az év elején, 1907. jan. 31-én történt, melynek lefolyásáról és tartalmáról, sajnos, csak gyér feljegyzéseink vannak.

Az *Ödenburger Zeitung* idevonatkozó híradásából<sup>5(26)</sup> annyit tudunk csak, hogy Rudolf Antal bányaiigazgató e napon jelentette a brennbergi csendőrparancsnoknak, hogy délelőtt 11 órakor 100 külszíni napszámos leállította a munkát. Az azonnal megkezdett kivizsgálások annyit mondanak, hogy Zwaller Mátyás, az ágfalvi szociáldemokrata párt titkára,<sup>6(27)</sup> két nappal előbb, jan. 29-én megjelent a bányaiigazgatóságon s a napszámosok nevében napi bérük 20 fillérrel való felemelését kérte. Rudolf bányaiigazgató azzal utasította el Zwallert, hogy „bár télen lényegesen kevesebb a külszíni napszámosok munkája, annak ellenére a nyári napszámbért kapják”, semmi sem indokolja tehát a béremelést.

Zwaller minden érvelése és követelése hiábavaló volt, s amikor másnap közölte a munkásokkal a bányaiigazgató válaszát, egyben – mint olvassuk a híradásban – a munka beszüntetésére beszélte rá a dolgozókat, kik aztán a következő napon, 31-én sztrájkba is léptek.

Nem találtam följegyzést a sztrájk lefolyásáról, azt tudjuk csak, hogy Rudolf bányaiigazgató sztrájkusztóként jelentette föl Zwallert, ki – mint a munkabeszüntetés értelmi szerzője – „nagy kárt okozott a Részvénytársulatnak.”

Ezután egy júl. 17-i híradást olvasunk, mely szerint Rudolf bányaiigazgató kívánságára a brennbergi csendőrség e napon kitoloncolta a bányatelepről Wajdits Béla soproni szociáldemokrata párttitkárt.<sup>7(28)</sup> A kitoloncolás – mint a <sup>226</sup>közlemény mondja –, annak alapján történt, hogy Rudolf bányaiigazgató azt az utasítást kapta Sopron polgármesterétől, hogy mindazokat a szocialista agitátorokat, kik Brennbergbe jönnek s sztrájkra, rend- és fegyvelemsértésre uszítják a munkásokat, a csendőrség útján toloncoltassa ki a bányatelepről s tekintet nélkül arra, hogy az illető soproni-e vagy sem, tétesse át a határon.<sup>8(29)</sup>

Mindezek az események bevezetői voltak csak az 1907 szeptember-októberi 27 napos brennbergi sztrájknak, melyről részletes följegyzéseink vannak, s mely lefolyásában híven tükrözi mindazt az embertelenséget, mellyel a kizsákmányoló tőkések s az azok szolgálatában álló rendszer intézte akkoriban a dolgozók sorsát.

A szóban levő sztrájkjal kapcsolatos eseményeket a következőkben foglalhatjuk össze:

\*

1907. szept. elsején reggel a munkásbizalmik 23 pontból álló kérvényt nyújtottak át Rudolf Antal bányaiigazgatónak s kérték, hogy az abban foglaltakat a bizalmik s a budai bányakapitányság küldöttje bevonásával legkésőbb a hónap 15-éig rendezzék. A beadvány 1–11. pontja bérjavítási, 12–18. pontja szociális természetű követeléseket tartalmazott, végül a 19–23. pontokba foglaltak a munkás vezetők és bizalmik elismerését követelték rövid, de határozott mondatokban, mint olvassuk:

„1. A vájár és segédvájár alapbére 4 kor. legyen.

2. Csillés és csatlós alapbére 3,20 K. legyen.

3. 16 éven aluli takarító fiú alapbére 2 K, a 16 éven felülié pedig 3 K. legyen.
4. Bányaőrök és vasúti munkások alapbére 3 K. legyen.
5. Havi bérrel bíró gépészeknek és mechanikusoknak 10 % béremelés és azon szállítóaknak gépészeinek, ahol emberszállítás is történik, 8 órai munkaidő.
6. Vizsgázott fűtők alapbére 3,40 K, nem vizsgázott fűtőké 3 K. legyen.
7. Napibéres kovács és segédje alapbére 3 K. legyen.
8. Válogató-személyzet alapbére: ha felnőtt férfi, 2,60 K; ha felnőtt nő, 1,60 K; gyermekeknek 1,50 K. legyen.
9. Csoportmunkások alapbére: ha férfi, 2,60 K; ha nő, 1,60 K; gyermekeknek 16–18 évig 2,40 K. legyen, 10 órás műszak.
10. A csapat-akkordmunka beszüntetése.
11. A fát készítőknak és szállítóknak alapbére 3,40 K. legyen.
12. Egy munkás fogyasztási szövetkezetnek 1908. évi január 1-től való létesítése.
13. Azon munkások konzumi tartozásainak törlése, akik jelenleg a bányában dolgoznak.
14. Munkásfürdő létesítése.
15. A vasárnapi műszakoknak 50 %-kal való javítása.
16. Pótműszakok törlése.
17. Az ivóvíz tartányok számának megkétszerezése, azoknak hetenkénti tisztítása, amelyre egy, a munkás-bizalmi férfiak sorából választott felvigyázó [227](#) figyeljen. Továbbá mind az ivóvíztartányok, mind a mosdóvíztartányok a fűteomlások által okozott rongítás ellen biztosítandók.
18. A béreknek minden hó 15-én történő pontos kifizetése s a hó 1-én a kereset 50 %-át kitevő előleg kifizetése.
19. Nem szervezett munkás nem alkalmazható.
20. Bizalmi férfiak elismerése.
21. Jelen követeléseket illető tárgyalások csakis a bányakapitányság közvetítésével eszközölhetők.
22. Jelen kollektív szerződésnek érvénye 1 évre terjedjen, 1907. szeptember 15-étől.
23. Jelen mozgalomból senkire nézve hátrány ne származzon.”[9\(30\)](#)



mintegy 1500-an jelentek meg, Hammer Ferenc brennbergi vājár nyitotta meg s miután a kiszállt dr. Heimler Károly, soproni rendőrfőkapitány figyelmeztette a gyűlést, hogy bár teljes szólásszabadságot biztosít, a kormány ellen nem szabad beszélni, Wajdits Béla soproni párttitkár, előadó mondta el beszámolóját. Wajdits júl. 17-i kiutasítása óta nem volt Brennbergben s így a munkásság lelkes ünneplésben részesítette, amikor szólásra emelkedett. Beszédében mindenekelőtt arra kérte a bányászokat, hogy őrizzék meg nyugalmukat minden vonatkozásban, hogy ezzel is megcáfolják azokat a soproni híreszteléseket, melyek – hogy szervezkedésüket lejárassák – „durva, vad népségnek” mondják őket. Ezután rámutatott a szervezkedés jelentőségére, mely rövidebb munkaidőt és magasabb bért kíván elérni, majd a magyar bányamunkásság nyomorúságos helyzetét ecsetelte s az általános titkos választás fontosságát ismertette.[10\(31\)](#)

Másnap, hétfőn a munkások rendesen munkába álltak s annak ellenére, hogy követelésükkel a bánya igazgatósága nem foglalkozott, tíz napig tovább dolgoztak, bejelentették azonban, hogy ha követeléseiket nem teljesítik, sztrájkba lépnek. Közölték azt annál is inkább, mert a bánya igazgatósága már a beadványt követő napon kiszámította, hogy a munkásság első 11 pontba foglalt követelése havi 17 ezer Ft többlet bérköltséget jelent, ami tehát évi 200 ezer Ft-tal emeli a szén termelési költségét s így – „teljesíthetetlen.”

A munkásság józanságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy – bár azonnal ismerték az igazgatóság állásfoglalását, annak ellenére – szorgalmasan dolgoztak tovább, s csak amikor a bánya igazgatósága határozottan kijelentette, hogy „elvi okokból” a munkásság követeléseit nem teljesíti, állították le a munkát, hogy akaratuknak érvényt szerezzenek.

Ez szept. 11-én történt, amikor a 800 brennbergi munkás, a szivattyúkezelőkkel, gépészekkel, kazánfűtőkkel és tűzörökkel együtt sztrájkba lépett (az első három kategória szakmunkásai két nap múlva, nehogy a bányát elöntse a víz, munkába álltak), s közölte Rudolf bányai igazgatóval, hogy amíg követeléseit nem teljesítik, nem áll munkába!

Az egyeztető tárgyalásokat ugyanis a bánya csak szept. 11-én kezdte meg, de azok rögtön megfeneklettek, mert a bányai igazgatóság mindjárt a követelés első pontját, vagyis a 4 K-ás minimális vājár-bér elfogadását – mint mondtam – [229](#) „teljesíthetetlennek” minősítette. De különben is a tárgyaláson megjelent munkásokkal oly „pimaszul” bántak, különösen a részvényesek ügyésze, hogy azok faképnél hagyták az igazgatóságot a részvényesekkel együtt.[11\(32\)](#)

A 4 K-ás alapbér volt ugyanis a legfontosabb követelés, melynek teljesítéséhez – mint a továbbiakban látni fogjuk – a munkásság görcsösen ragaszkodott, s mivel a bánya igazgatósága azt semmi körülmények közt sem akarta elfogadni, a tárgyalások azonnal megszakadtak.

S ezzel kapcsolatban nézzük meg mindjárt, mi volt az a teljesíthetetlen követelés, aminek el nem fogadása sztrájkba kergette a bányászokat, mely aztán szept. 11-től okt. 8-ig, tehát 27 napig tartott, mely idő alatt Sopront, mint bányatulajdonost s a bérlő Részvénytársulatot hatalmas károsodás érte, részben a bánya termelésének kiesése, részben földalatti berendezéseinek, fejtéseinek, vágatainak, fönntartás hiányában bekövetkezett súlyos pusztulása miatt, nem szólva a sztrájkban kitértetett, leromlott munkásságról, mely testileg-lelkileg megtörve, a sztrájk befejezése után még hetekig képtelen volt rendesen dolgozni.

\*

Brennbergben a sztrájkot megelőző hónapokban az átlag vājár, illetve segédvājár keresete 8 órára 3 Kor 85 f volt, tehát mindössze 15 f-rel kevesebb a munkásság által követelt 4 Kor-ás minimumnál. A

rendelkezésünkre álló adatok szerint a munkahelyen dolgozók 1/3 része 4 Kor-nál többet, 1/3 része 4 Kor-át, 1/3 része annál kevesebbet keresett ekkor, úgyhogy a munkásság követelése semmiképpen sem volt túlzott, hiszen 15 f-es különbség 8 órára számítva még 2 f. emelkedést sem jelentett egy órára. Valóban elvi, vagyis hatalmi kérdésről volt tehát csak szó, amikor a tőkés társaság nem teljesítette a bányászok követelését, s azt 27 napos tárgyalás és egyezkedés után sem adta írásba, mert az elégedetlenséget minden eszközzel el kellett fojtani és némítani.<sup>12(33)</sup>

Miután tehát a szept. 11-i első tárgyalás azonnal megakadt, s a bizalmik már ezt megelőzően bejelentették, hogy a munkásság – ha nem teljesíti követelését – sztrájkba lép, így e napon délután a munkások már nem jelentek meg munkahelyeiken. A bánya igazgatósága azonnal táviratilag értesítette a budai bányakapitányságot a történekről s kérte megbízottját sürgősen Brennbegbe küldeni.

Így jelennek meg szept. 12-én Pausperl Vilmos bányafőtanácsos, a budai bányakapitányság megbízottja és György Albert, Sopron bányászati szaktanácsadója Brennbegben s kezdenek békéltető tárgyalásokba, természetesen eredménytelenül, mert Pausperl a bizalmiakkal történt találkozásakor mindjárt azzal <sup>230</sup>kezdte, hogy a munkásság 4 Kor-ás alapbér követelése teljesíthetetlen, s ha azt a bányai igazgatóság meg is adná, ahhoz „a bányakapitányság bányarendőri szempontból nem járulhatna hozzá, mert az a munkások demoralizálásához vezetne.” Így – mondta Pausperl – leghelyesebb, ha a munkásság ebbéli követelésétől eláll!

Pausperl békéltető tárgyalása így – érthető módon – eredménytelen maradt s a munkásság tovább folytatta a sztrájkot.

Rudolf bányai igazgató természetesen azonnal értesítette a sztrájkról a hatóságokat is, minek folyományaként szept. 12-én megerősítették a csendőrséget s annak 3 főből álló létszámát 19-re emelték, 13-án pedig Raft Dezső százados parancsnokságával kivezényelték a soproni Cs. Kir. 48. gyalogezred egy századát, mely délután 3 órakor érkezett a bányatelepre, ahol egyébként teljes nyugalom volt.<sup>13(34)</sup> Ezzel egyidőben dr. Töpler Kálmán polgármester intézkedésére Brennbegbe küldték Breitenbach városi gépészt<sup>14(35)</sup> egy kazánfűtővel, mert a bányai igazgatóság azt jelentette, hogy a bánya egyik mezejében a víz előntötte a vágatokat. Dr. Töpler egyébként dr. Navratil Nándor aljegyző kíséretében kiszállt Brennbegbe, hogy beszéljen a munkás bizalmiakkal – de ahogyan az előrelátható volt –, eredménytelenül tért vissza.

A következő napon, szept. 14-én az iskolába beszállásolt katonaság a munkásság megfélemlítése végett az igazgatósági épület előtt ütött tábort s a csendőrökkel karöltve megszállták az aknaszájakat, üzemetek s fontosabb bányalétesítményeket. Minderre semmi nem adott okot s mindezek az intézkedések csak az akkor már más sztrájkokkal kapcsolatos kialakult formaságok voltak.

Ugyanakkor tovább folytak az egyeztető tárgyalások, melyeket Pausperl <sup>231</sup>folytatott fáradhatatlanul, mivel azonban maga is azon az állásponton volt, hogy a 4 Kor-ás alapbér nem adható meg, a tárgyalások változatlanul eredménytelenek voltak, annál is inkább, mert a bányai igazgatóság – amit eddig csak szóban közölt – körlevélben tudatta a munkássággal, hogy aki azonnal nem áll munkába, azt elbocsátottnak tekinti.

Szeptember 15-én megkezdték a „sztrájkuszítók leszámolását” s hátralékos bérük kifizetését.

16-án dr. Töpler polgármestert 3 tagú munkásküldöttség kereste föl hivatalában s arra kérte, hogy személyes befolyásával járjon közbe a munkásság érdekében a Részvénytársulatnál. Ezért dr. Töpler, Krikl Gábor főkönyvelővel és a részvénytársulat ügyészével, ifj. dr. Schwartz Miklóssal délután Brennbegbe sietett, hogy a szembenállókat megegyezésre bírja. Ezért azt javasolta, hogy a Részvénytársulat átmenetileg

két hónapi időtartamra fogadja el a 4 Kor-ás alaphélt. Ezt természetesen csak fönntartással tehette, hiszen annak elfogadása a Részvénytársulat igazgatóságának hatáskörébe tartozott. Ugyanakkor a munkásságot arra iparkodott rávenni, hogy ne ragaszkodjon teljesíthetetlen követeléséhez s helyzetének javítására fogadjon el 6 %-os drágasági pótlékot, mely mindenkori összeresetére számítandó.

A bányászok mindezt nem fogadták el, híven és öntudatosan kitarítottak eredeti követelésük mellett s a sztrájk továbbfolytatását határozták.

Rudolf bányaigazgató egyébként a következő napon, szept. 17-én elfogatta Thumann Márton vájárt, mert jelentése szerint Thumann az egyik fölvygázót „fenyegetésekkel meggátolta munkája teljesítésében” s amellet a sztrájk továbbfolytatására uszította a munkásokat. Ezért dr. Heimler rendőrkapitány azonnal Sopronba vitette s 8 napi elzárással és 150 Kor pénzbirdsággal sujtotta. Thumann börtönbüntetését tartozott azonnal megkezdeni, hogy távoldartsák a bányateleptől.

Szept. 18-án ifj. dr. Schwartz Miklós ügyész kihirdette a munkásságnak, hogy a Részvénytársulat engedélyezte a 6 %-os drágasági pótlék fizetését, amit azonban a bizalmik következetesen visszautasítottak, egyben bejelentették, hogy a munkásság igényt tart a társpénztár vagyónára, illetve amennyiben a bányát el kell hagyniuk, jogaikat biztosítani kívánják a társpénztárral szemben.

Az erősen kiélesedett helyzetben a részvénytársulatnak döntenie kellett, s ezért a következő napon igazgatósági ülést hívott egybe, mely azonban nem határozott, annak ellenére, hogy aznap 150 munkás jelentkezett a rendőrkapitányságon s útlevelet kért, hogy külföldre távozzék.

Dr. Töpler, ifj. dr. Schwartz ügyész kíséretében aznap újból kiszállt Brenbergbe s Rudolf bányaigazgatóval és a bányá mérnökeivel újabb tárgyalásokat kezdett a munkássággal, ezzel egyidőben pedig táviratilag kérte a budai bányakapitányságot, hogy küldje megbizottját Brenbergbe, mert a munkásság társpénztári követelésében járatlan volt, de különben a munkásság maga is követelte, hogy ez ügyben – mint legilletékesebb – a bányakapitányság döntsön. Így érkezett még aznap Sopronba a bányakapitányság kiküldöttje, Urbán Béla m. kir. bányabiztos s hívta egybe másnapra, szept. 20-ára az érdekelteket Brenbergbe, mint az idevonatkozó jegyzőkönyv mondja „a szept. 12-én megtartott békéltető eljárás folytatására.”

A kora reggeli órákban megkezdett tárgyaláson a bányakapitányság kiküldöttjén, Urbán Bélán kívül, Sopron város részéről dr. Töpler polgármester, a rendőrkapitányság részéről Maár János rendőrbiztos, a Részvénytársulat részéről Patzenhofer Rezső igazgatósági tag és Rudolf Antal bányaigazgató, végül a munkásság 232 részéről Weidlich Izidor, Fábían Antal, Hammer Ferenc, Hruby Mátyás és Ferstl Mihály vettek részt a tárgyaláson.

Urbán bányabiztos a sztrájk-események rövid ismertetése után rögtön rátért a tárgyra s közölte a munkásbizalmikkal, hogy a bányaigazgatóság azon intézkedése, mely szerint azok, akik a szept. 12-ét követő napon – ahogy azt az aznap megtartott békéltető tárgyalás jegyzőkönyvében is rögzítették – vagyis szept. 13-án és azt követően nem vették fel a munkát, a szolgálatból társpénztári igényeik teljes elvesztése mellett feyelmileg elbocsáthatók. A bányaigazgatóságának ez a határozata törvényes alapon áll, jelentette ki Urbán, mert a bányá szolgálati szabályzatának 9. §-a g) pontja szerint: „aki a munkát megtagadja, az a szolgálatból fölmondás nélkül azonnal elbocsátható”, a társpénztári alapszabályok 4. és 5. §-ai szerint pedig, „aki a szolgálatból elbocsáttatik, az a társpénztár iránti minden igényét, akár a járulékok visszafizetése, akár más társpénztári segélyek iránt, elveszti. Figyelmeztetem ezért a munkás küldötteket – jelentette ki Urbán –, hogy a munkábaállás föltételének békés megbeszélésénél és a fölajánlott előnyök

elfogadásánál számoljanak azzal a körülménnyel, hogy a társpénztár vagyona, az alapszabályok szerint a sztrájk alkalmából semmi esetre sem osztható föl, s így a békés megegyezés létre nem jött, a fegyelmi elbocsátás keresztülvitele esetén sok hosszú szolgálati évvel bíró társpénztári tagnak nagy károsodást okozna.” Tudomásukra hozta továbbá a munkásküldötteknek, hogy a társpénztár vagyonára vonatkozó bármily határozat elsősorban a társpénztár választmányára tartozik, majd jóváhagyás végett a bányakapitánysághoz, s esetleges fellebbezés esetében a m. kir. pénzügyminiszterhez.

Ezután áttértek a 4 Kor-ás bérminimum tárgyalására, amire Urbán kijelentette, hogy az mint „szakmány kereseti alap” nem vihető keresztül, s így a munkásoknak ahhoz való merev ragaszkodása tulajdonképpen a békés megoldás lehetőségének megtagadását jelenti, s ezért a tárgyalás további folytatása teljesen fölösleges. A munkásbizalmik erre hajlandóknak nyilatkoztak a minimális bértől elvben elállni, azzal a föltétellel, ha sikerül oly megoldást találni, amely mellett minden vājár megkeresheti napi 4 Kor-ját. Urbán ennek a módozatnak a megbeszélése végett a tárgyalást fölfüggesztette s annak folytatását délután 3 órára tűzte ki.

Délután, amikor a munkás bizalmik megjelentek, közölték, hogy a „4 Kor-ás bérminimum megadása nélkül további tárgyalásokba bocsátkozni nem hajlandók”, s rögtön el is távoztak.[15\(36\)](#)

Miután ily módon a tárgyalások újból megszakadtak, dr. Töpler, mint bányatulajdonos, illetve Sopron sz. kir. bányaváros képviselője megkérdezte a bányabiztost, melyek azok a munkák, melyeknek elvégzése a bánya biztonsága érdekében már közérdekből is szükséges? Urbán kijelentette, hogy a vízmentesítés mellett legfontosabb a tűzóri szolgálat ellátása, mivel azonban ez utóbbit a földvigyázók végzik, kikben föltétlenül meg lehet bízni, fűtőkről és gépészekről kell csak gondoskodni, mert nagyon lehetséges, hogy a most még dolgozó szakmunkások meg fogják tagadni a munkát, és miután a szolgálatát megtagadó munkással szemben törvényes kényszerítő eszköze a bányának nincs, egyetlen megoldás: e célra megfelelő műszaki katonákat kivezényelni. Ez esetben 12 gépkezelő, 20 fűtő és 30 segédmunkás szükséges, hogy a vízemelés zavartalansága biztosított [233](#)legyen. A műszaki katonák megszerzését dr. Töpler vállalta s ezzel a tárgyalást be is fejezték.

Följegyezhetjük egyébként még azt is, hogy a tárgyalás napján ifj. dr. Schwartz Miklós társulati ügyész föntjárt Budapesten a pénzügy- és belügyminisztériumoknál, hol azt mondták neki, hogy semmiképp sem szabad teljesíteni a munkásság 4 Kor-ás alapbér-követelését, mert az veszélyezteti a bánya rentabilitását.

A bánya egyébként tovább folytatta a leszámolt munkások kifizetését s e napon, a 13-án kivezényelt zászlóaljat Baumann százados vezetésével új zászlóalj váltotta fel.

Dr. Töpler polgármester a tárgyalás értelmében másnap kérte a pénzügy- és belügyminisztériumot, járjanak el a hadügyminisztériumban, hogy a műszaki csapatnemektől a bánya 6 gépészt, 10 fűtőt és 15 segédmunkást kapjon. Kéréséhez a sztrájkról részletes jelentést csatolt, s a vezénylés szükségességét azzal indokolta, hogy Sopronban és annak környékén a bánya nem kap e célra embert, mert mindenki fél a sztrájkolóktól.

Szept. 22-én dr. Töpler polgármester rendkívüli tanácsulést tartott Sopronban, melynek egyetlen napirendi pontja volt, és pedig a brennbergi sztrájk. Dr. Töpler részletesen beszámolt a tanácsnak az addig történekről, majd a munkásokról szólt, kik – mint mondta – „tiszteletre méltó méltósággal viselik a megpróbáltatásokat, hiszen kizárólag krumplin élnek, s arról álmodnak, hogy rövidesen eljönnek értük s elviszik valami más bányához, mert közismert, hogy nagy munkáshiány van a bányáknál”.

Dr. Töplernek a munkások helyzetére vonatkozó jelentése hamis volt, mert a valóságban ekkor – a sztrájk második hetében – már krumplijuk sem volt, s borzalmasan éheztek. Igazolja ezt a soproni szociáldemokrata párt titkárságának Sopron és Sopron megye elvtársaihoz és polgáraihoz intézett s – éppen aznap, amikor dr. Töpler beszámolóját tartotta – kiadott fölhívása, mely minden jóérezésű embert arra kér, hogy gondoljon a kiéhezett brennbergi családokra, s küldjön részükre adományt, segítséget a párttitkárság Petőfi tér 6. sz. alatti irodájába.<sup>16(37)</sup>

Szept. 26-án dr. Töpler a törvényhatósági bizottságnak is beszámolt a sztrájkról<sup>17(38)</sup>, mely változatlanul tovább folyt még, s bár aznap 10 sztrájkoló állítólag kijelentette, hogy másnap munkába áll, ugyanakkor 70 munkás szabályos útlevelemel elhagyta Brennberget s külföldre távozott.

A következő napon, szept. 27-én a bányaaigazgató átírt a rendőrségnek, hogy Weidlich Izidort és tíz társát, névszerint Fiansch Józsefet, Schekulin Pált, Skalnik Antalt, Hruby Mátyást, Hammer Ferencet, Fábíán Antalt, Buzek Ferencet, Walles Mátyást (aki minden valószínűség szerint azonos a jan. 31-i sztrájkban szereplő Zwallér Mátyással), Zeltner Józsefet és Ramberger Mátyást, kik terrorizálják a munkásokat, távolítsák el azonnal a bányatelepről. A rendőrség azokat, akik nem voltak brennbergi illetőségűek, 48 órán belül kitoloncolta, kivéve Weidlichet, kinek sorsáról a továbbiakban szólunk.

Szept. 30-án egyébként a hadügyminisztérium táviratilag közölte dr. Töplerrel, hogy elvi okokból nem vezényel katonai munkaerőt a sztrájkhoz, amire <sup>234</sup>lényegében nem is volt szükség, mert a munkások tiszteletre méltó módon nem szüneteltették a vízemelését.

De különben is a sztrájk vége felé járt. Egy okt. 3-i jelentés szerint a sztrájk eredményének kilátástalansága, az éhező családok, a kitoloncolások és elhurcolások, a teljes kiszolgáltatottság – hiszen a bányaaigazgatóság még a betegek orvosi kezelését is megtiltotta –, a nyomor és félelem ekkor már többeket lekényszerített a bányába, s október első napjaiban már mintegy 60-an munkába álltak. A többiek is megtörték s már csak bebörtönzött munkástársaikért, a 16 napi elzárásra ítélt, 7 gyermekes Scharf Károly és Weidlich Izidor szabadonbocsátásáért harcoltak. A munkások kimerültek, föléltek mindenüket, élelmet szerezni nem tudtak, s minden segítségük csak annyi volt, amit a soproni szociáldemokrata párt titkársága nyújthatott nekik az adományokból. Így amikor 27 napi küzdelem után Rudolf Antal bányaaigazgató és dr. Töpler polgármester becsületszavukat adták, hogy teljesítik követeléseiket, ha azonnal munkába állnak, okt. 8-án újból megkezdték a munkát.

Dr. Töpler intézkedésére a kivezényelt katonaságot és csendőrséget még aznap visszahívták, s Maár János rendőrbiztos is visszatért soproni állomáshelyére.<sup>18(39)</sup>

A sztrájk tehát nem volt eredménytelen! A tőkés és Sopron polgármestere, mint bányatulajdonos, ha nem is adták írásba, becsületszóval kötelezték magukat, hogy teljesítik a munkások követelését. A becsületszót Wajdits párttitkár mindenestre szükségesnek tartotta nyilvánosságra hozni és az Arbeiter Zeitung hasábjain közzélni, hogy ezzel is kötelezze a tőkéskeket az adott szó betartására.<sup>19(40)</sup>

Ebből s a sztrájk egész lefolyásából teljes nagyságában tárul elénk a maroknyi bányászság bátor küzdelmének komor nagyszerűsége. Főllapozva ugyanis az eseményeket, még ma, öt évtized múltán is döbbenetesen hangzik, hogy mit művelhetett a hatalom embereivel szövetkezett tőke a kiszolgáltatott munkássággal. A bányászok tiszteletre méltó harca azért is értékes és följegyzésre méltó, mert híven tükrözi a munkásság egyszerű becsületességét, ami elsősorban a bevezetőben közölt, 23 pontba foglalt, jogos emberi követelésében, másodsorban abban mutatkozik, hogy a tőkessel szemben folytatott harcában, a bányatulajdonos Sopront képviselő dr. Töpler polgármester segítségét kérte, holott tudta, hogy a bérlő



részvénytársaság és a bányát bérbeadó város érdekei azonosak, hiszen dr. Töpler s a városi tanács számos tagja ugyancsak részvényese volt a bányának. De tiszteletre méltó a bányásztság küzdelme azért a sok testi és lelki megpróbáltatásért is, amit a sztrájk tartama alatt végigélt, s mit az idevonatkozó híradások a következő szavakkal jegyeztek föl:

„A nyomor valóságos orgiát ül a brennbergi sztrájkolók közt. Az árokszéleken [235](#)asszonyok kucorognak, körülvéve éhes porontyaikkal, akik kenyérért sírnak... Csak a soproni elvtársak azok, akik a párttitkárság révén igyekeznek enyhíteni a gyilkos éhséget oly módon, hogy összeadott filléreiken élelmiszereket osztogatnak közöttük. A párttitkárság helyisége valóságos fűszerüzletté változott, s előtte százával várnak az asszonyok és gyerekek egy falat kenyérre. A bányamunkások szept. 23-án tüntető menetben járták be Sopront. Amerre elvonult a sztrájkolók komor tömege, döbbenet szállta meg a lakosságot.”[20\(41\)](#)

A nyomor teljes képéhez hozzáfűzhetjük még, hogy a bányát a sztrájk alatt 70 öntudatos bányász kényszerült elhagyni s vándorolt családostól Szerbiába, Romániába és Csehországba és körülbelül ugyanannyi más hazai bányáinkhoz költözött.

De az ismert megtorlás sem maradt el.

Weidlich Izidor főbizalmit, a brennbergi bányamunkások szakszervezetének elnökét – hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak a többire –, mint az előzőkben mondtam – tíz társával együtt, azon a címen, hogy titkon szervezi a sztrájkot és a munkásokat, szept. 27-én lefógták, s ötnapi börtönnel és 50 Kor. pénzbírsággal sújtották. Védőügyvédje, dr. Schwartz Sándor szabadlábra helyeztette ugyan, sőt 1000 Kor. biztosítékot is lefizetett Weidlichért, hogy Brennbergben maradhasson, ennek ellenére okt. 8-án szülőhelyére, a sziléziai Gross-Grosseba toloncolták.[21\(42\)](#)

Weidlich az Arbeiter Zeitung okt. 13-i számában közölt nyílt levélben búcsúzott el brennbergi elvtársaitól. Levelében megható, de férfias szavakkal emlékezett meg a sztrájról, annak nagyszerűségéről és hibáiról. Rámutatott arra, hogy míg a szociáldemokrata párt mindent elkövetett a munkásság nyomorának enyhítésére, addig a „fekete” keresztény szocialisták aljasul becsmérelték a sztrájkot, s egyetlen fillérrel sem segítették az éhező családokat. Búcsúlevelének utolsó mondata egyébként a következőképp hangzott: „Vezetők eltávoznak, de a zászló itt marad nálatok és ez a zászló, a vörös, vezessen benneteket minél előbbi győzelemre!”

Weidlich levele mellett ott találjuk a lapban a brennbergi munkásság válaszát is, melyben azt írják, hogy sírva vették tudomásul kitoloncolását s mind neki, mind Wajdits párttitkárnak sosem fogják elfelejteni azt a fáradozásukat, amivel jogaikat és érdeküket védték, egyben fogadalmat tettek, hogy a szociáldemokrata párt ideáihoz, míg csak ereikben egy csöpp vér buzog, ragaszkodni fognak![22\(43\)](#)

\*

A huszonhétnapos sztrájk, ahogy az előrelátható volt, ezzel még mindig nem zárult le, annál kevésbé sem, mert a bánya igazgatósága az adott becsületszó ellenére sem teljesítette a munkásság követelését. Az idevonatkozó jelentések szerint Szenes Lajos bányamérnök úgy szabta meg a szakmányokat, [236](#)hogy a vājárkereset kisebb volt, mint a sztrájk előtt, s emellett oly embertelenül bánt a munkásokkal – állandóan „kutyák”-nak nevezte őket –, hogy érthető, ha azok újból leállították a munkát.

Így miután okt. 16-án a külszíni dolgozókat még mindig csak a régi 2,0–2,20 Kor-ás napszámberrel akarták kifizetni, azok, számszerint 56-an újból sztrájkba léptek s csak másnap vették föl a munkát, amikor

keresetüket a követelt napi 3 Kor-ra javították.<sup>23(44)</sup>

Egy hónappal később, nov. 14-én viszont az egész munkásság, 500 ember leállt, mert a bánya igazgatósága még mindig vonakodott teljesíteni a követeléseket, melyekért 27 napig szenvedtek.

A dolgozók minden dühe és elkeseredése Szenes Lajos bányamérnök ellen irányult akkor, őt okolták minden nyomorúságukért s az ígért bérjavítások betartásán kívül izzó hangulatban, kemény szavakkal követelték Szenes azonnali eltávolítását. A munkát másnap is csak azért folytatták, mert keresetüket új alapon fizették ki, s ígéretet kaptak, hogy Szenest eltávolítják.<sup>24(45)</sup>

Ezzel zárul az 1907. évi brennbergi bányászsztrájk, melynek utórezgései – mint látni fogjuk – átnyúlnak a következő évre, s elemi erővel lobbannak föl az 1909. évi okt.–nov.-i, 64 napos sztrájkban.

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1907. évi sztrájkok / IRODALOM:**

#### **IRODALOM:**

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest. 1955. Harmadik kötet. p. 542–546. – „A brennbergbányai bányászok sztrájkja. 1907. szept. 11.–okt. 7. p. 294–296.

Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara 1907. évben. Bány. és Koh. Lapok. XLI. évf. 47. köt. 1908. júl.-dec. p. 795–796.

Soproni Állami Levéltár. Arbeiter Zeitung. Organ der socialdemokratischen Partei Stadt und Komitat Sopron. I. (1907) Jahrg. Nr. 2. 8. Sept. Volksversammlung in Brennbereg. – U. o. Nr. 4. 22. Sept. Der Streik in Brennbereg. – Anruf an die Genossen und an alle Bürger im Komitat Sopron. – U. o. Nr. 5. 29. Sept. Behörde und Kapitalisten. – Zum Brennbereger Bergarbeiter Streik. – Diebstahl und Raub. – Offener Brief an Herrn Breitenbach städt. Maschinisten der Stadt Sopron. – U. o. Nr. 6. 6. Okt. Zum Brennbereger Bergarbeiter Streik. – U. o. Nr. 7. 13. Okt. Epilog des Brennbereger Streikes. – U. o. Nr. 8. 20. Okt. Streik in Brennbereg. – U. o. Nr. 10. 3. Nov. Brennbereger Angelegenheiten. – U. o. Nr. 12. 17. Nov. Allgemeiner Streik in Brennbereg. – U. o. Nr. 17. 22. Dec. Die Brennbereger Bergarbeiter verurteilt.

Soproni Állami Levéltár. Nemzetőr. XXXIX. (1907.) év. 209. sz. szept. 12. Készülő sztrájk. – U. o. 213. sz. szept. 17. A brennbergi bányászsztrájk. – U. o. 215. sz. szept. 19. A brennbergi bányászsztrájk. – U. o. 216. sz. szept. 20. A brennbergi sztrájk. – U. o. 218. sz. szept. 22. A brennbergi sztrájk. – U. o. 221. sz. szept. 26. A brennbergi sztrájk. – U. o. 222. sz. szept. 27. A brennbergi sztrájk. – U. o. 227. sz. okt. 3. A brennbergi sztrájkhoz. – U. o. 228. sz. okt. 4. A brennbergi sztrájk. – U. o. 230. sz. okt. 6. A brennbergi sztrájkban. – U. o. 232. sz. okt. 9. A brennbergi bányászsztrájk.

<sup>237</sup>Népszava XXXV. (1907.) évf. 217. sz. szept. 12. A brennbergi bányászok általános sztrájkba léptek – U. o. 220. sz. szept. 15. Általános sztrájk Brennberegben. Nyolcszáz ember harca a kenyérért. – U. o. 228. sz. szept. 25. A brennbergi bányászok sztrájkja. Éheznek, de nem engednek.

Soproni Állami Levéltár. Oedenburger Zeitung. Politisches Tagblatt. XXXX. (1907) Jahrg. No. 200. 1. Sept. Die Bergarbeiter in Brennbereg. – U. o. No. 209. 12. Sept. Streik in Brennbereg. – U. o. No. 210. 13. Sept. Zum Streik in Brennbereg. – U. o. No. 211. 14. Sept. Zum Streik in Brennbereg. – U. o. No. 212. 15.

Sept. Der Streik in Brennberg. – U. o. No. 213. 17. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. o. No. 214. 18. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. o. No. 215. 19. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. o. No. 216. 20. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. O. No. 217. 21. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. o. No. 218., 22. Sept. Die vorbereitende Sitzung des Standmagistrats. – U. o. No. 221. 26. Sept. Zum Streik in Brennberg. – U. o. No. 229. 5. Okt. Der Streik in Brennberg. – U. o. No. 230. 6. Okt. Der Brennberger Bergarbeiter Streik. – U. o. No. 231. 8. Okt. Der Streik der Bergarbeiter in Brennberg. – U. o. No. 263. 15. Nov. Streik in Brennberg. – U. o. No. 264. 16. Nov. Der Streik in Brennberg beigelegt.

Soproni Állami Levéltár. Soproni Napló. XI. (1907.) évf. 74. sz. szept. 15. Sztrájk a brennbergi bányában. – U. o. 75. sz. szept. 19. A brennbergi sztrájk. – U. o. 76. sz. szept. 22. A brennbergi sztrájk. – U. o. 77. sz. szept. 26. A brennbergi sztrájk. – U. o. 78. sz. szept. 29. Városi Közgyűlés. – U. o. 80. sz. okt. 3. A brennbergi sztrájk. – U. o. 81. sz. okt. 10. Megszűnt a brennbergi sztrájk.

Soproni Állami Levéltár. Westungarisches Volksblatt. Politisches Organ. XV. (1907) Jahrg. Nr. 106. 14. Sept. Der Streik in Brennberg. – U. o. Nr. 109. 21. Sept. Der Brennberger Streik. – U. o. Nr. 110. 24. Sept. Der Brennberger Streik. – U. o. Nr. 111. 26. Sept. Der Streik der Bergarbeiter. – U. o. Nr. 116. 8. Okt. Der Brennberger Streik.



A hajdani zsilip a Frankenburg úton (Gantner Antal felvétele)

238 Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések

Virágzaskor hetekig tartó tavaszi nász, lombjában a lombardiai azúrkék égbolt verőfényes követe, ősszel fényes-barna makkjával gyermekkori emlékeket idéző ajándék: a szelídgesztenye. Évszázados, hatalmas törzsei derűs magabiztossággal állnak ligetben; pompás lombsátoruk fénylő-csillogó felülete fenséget és nyugalmat ad. Amikor a soproni ember szeme meg-megakad rajtuk, vajon gondol-e arra, hogy mi a Sopron környéki szelídgesztenyések története? Jelen írás erről szól azoknak, akik a természetnek és múltunknak barátai.

Hazánk szelídgesztenyéseiről a legkorábbi okirat az 1203. évből származik és Zala megye öreg gesztenyéiről emlékezik (18.). Tudjuk, hogy Somogy megyében Gesztenye község már 1240-ben fennállott, sőt Komárom megyében 1138-ban a gesztenye szó személynévben is szerepel (26.).

A Sopron környéki szelídgesztenyésekről a legelső feljegyzést Sopron város 1540. évi községi jegyzőkönyvében találjuk (49.). Az adat arról ad számot, hogy 1540. május 24-én *Alexius Gering* Vardushegy-i gesztenyésében tűz támadt és ez kisebb kárt okozott: „*Untersuchung zufolge Gemeindebetrachtung vom St. Marxtag über einen bedeutenden Waldbrand am Warduschperg, der durch Feuerheizen in des Herren Alex. Gering Kastanienlöwer entstanden und fast untersetzlichen Schaden angerichtet, mit Hinblick darauf, dass durch öfteres Feueranfachen daselbst schon mehrmals Waldfeuer entstanden war.*” (49., p. 19.)

A XVI–XVII. szd.-ban minden bizonnyal a maiaknál jelentősebb kiterjedésű gesztenyések voltak Bánfalván. Ezt egy 1674-ből származó vizitatori jelentés tanúsítja, amely arról emlékezik meg, hogy a sopronbánfalvi pap párbérben gabona helyett szelídgesztenyét kapott. (56., p. 71.) A jelentés megemlíti azt is, hogy a gesztenye Bánfalván „*a pálosok erdejében összefüggő területeket alkot. Szétszórva van távolabb is*” (p. 32.).

Korai adatainkat 1734-ből *Brückmann Franz Ernest* braunschweigi orvos feljegyzése követi. *Brückmann* – az akkor orvosi gyakorlatát Bécsben folytató soproni *Loew Károly*lyal, a képzett botanikussal megismerkedvén – 1723-ban Lorettomon és Kismartonon át Sopronba látogat. Látogatásáról az 1734-ben megjelent ún. wolfenbütteli levelekben számol be (11). Leírja bennük, hogy az említett év okt. 31-én érkezett városunkba, ahol az evangélikus líceum rektora, a tudós *Deccard Kristóf János* vendégként kirándult a rákosi kőfejtőre, tanúja volt a késői soproni szüretnek, és szedett néhány megkésített cikláment is (12., 30.). A gesztenyések megtekintése után ezekről az alábbiakat írja: „*Sempronii est integra sylva Castanearum, in qua cives singuli certos arbores, quas quotannis quassare et demetere possunt, habent.*” (12. p. 271; 30.: p. 165.).

A *Brückmann*-t feltehetően Sopronba hívó *Loew Károly Frigyes* és a vendéglátó *Deccard Kristóf János* 1740–1741-ben közösen írják meg híressé vált munkájukat, az első hazai, bár még latinnyelvű flóraművet, a „*Flora Semproniesis*”-t (12. p. 264–272.). Ebben gesztenyéseinkkel bőven foglalkoznak. *Castanea* címszó alatt *Galenus* és *Matthiolus* után leírják a növényt, előfordulási helyül Bánfalvát (Wandorf) és az Alsó- és Felső-Lövereket (Unten- und Oben-Kastanienwälder) jelölik meg. Az enumerációt követő fejezetek közül pedig a tizedik teljes egészében a szelídgesztenyéről szól. A közöletlen kézirat idevonatkozó

része az alábbi:

„*De Castaneis.*

*Hujus arboris fructus adeo notus in agro Sempronensi, ut vel infimae sortis hominibus pro fercula inserviant. Celebres, sunt hoc in agro sic dictae sylvae Castaneae, die Kasten Wälder, quae dividuntur in sylvam superiorem et inferiorem, quaequq arboribus procerrimis castaneis repletis, superbiunt. Fructus sane et mirabilis, qui triplice tegmine septus. Exterius calix echinatus est, hunc cortex coriaceus quasi sequitur, cui inclusus nucleus. Duplices alioquin apud nos visuntur Castaneae altiles qua multo majore corporis habitu, sine tuberculo constant et vulgo Marones (Maronen) appellari solent: quod inter castaneas veluti mares habeantur quos in omni rerum genere (ut tradit Galenus), foeminis habitiores esse constat. Aliae multo sunt minores, reputanturque ut foeminae; unde Maronibus; seu maribus Castaneis longe inferiores et macilentiores esse spectantur. Illae lautiores divitum mensas claudunt, hae pauperum jejunia saturant.” (Caput X.)*

Gesztenyéseink térképen való ábrázolásának első nyomai ugyancsak XVIII. századbeliek. Korabinszky Máttyás 1786-ban megjelent „*Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*” (42.) c. munkájához készített „*Atlas regni Hungariae portatilis*” (43.) térképtáblái közül a Sopron megyét ábrázoló lapon a város körül „Kastanien Wald”-ot tüntet fel.

Ugyancsak ezt látjuk Sárközi András soproni mérnöknek 1787-ből származó s egyben Sopron erdőségeiről készített legkorábbi térképén (22., p. 112.) is. Ezekon gesztenyésnek tünteti fel az Alsó- és Felső-Lövéréket, a Spangenburg északi és délnyugati oldalát; a mai Károlymagaslat oldalában a síugrósánc területén két elkerített foltot „Kasten Baumgarten” néven; Bánfalván a Házhegy-oldalt és az egykori pálos-, utóbb karmelita-kolostor feletti dombokat; a Várhely Tolvajárok felé eső oldalát; Ágfalva határát; végül Lépesfalva (Loipersbach) Ligeterdő (Au-wald) nevű erdőrésszének szegélyeit. Joggal állapíthatták meg tehát eleink, hogy a gesztenye tenyésztése itt helyénvaló, sőt egészen jól értékesíthető: „*Die Kastanien gerathen hier wohl, und wird der Messen pr. 3. fl. verkauft*” (42., p. 468.).

Grossinger János, az ismert, de már írásakor meghaladott dendrológiai mű szerzője (31.) az Itáliából hozott marónival állítja szembe a közönséges vagy kisebb magot termő magyar gesztenyét: „*I. Castanea sativa fructu maximo, Maronae dicuntur hae Castaneae divitum deliciae ex Italia adferuntur, quanquam nostrates aliquae non multum cedant peregrinis. II. Vulgaris majore vel minore fructu, in terris Hungariae obvia*” (31., p. 110.). Utóbbi szavai kétségtelenné teszik, hogy magyar földön közönségesnek tartotta, és felsorolja a kőszegi, nagybányai, bihari, egyházasmaróti, pozsonyi és soproni gesztenyéseket: „*Arbores hae silvam fere efficiunt in Castris ferrei plaga ad Ginsium; copiosae germinant in montibus Nagy-bánya adsitis; non desunt in collibus Bihariensium, inde sunt ad Egyházas Maróth in Hontinensi, & sparsim in Posoniensi, Soproniensi, ac Szaladiensi Provincia.*” (31., p. 111.).

Az akkor már jóhírű soproni szelídgesztenyéről ugyanezen mű kevésbé ismert és idézett helyén is megemlékezik: „*Castaneae copiosius proveniunt ad Ginsium & Nagy-bányam, parcius in montibus Albis, & in Bihariensium, collibus Sopronienses, singulari industria fructus siccatos condiunt. Etc*” (31., p. 52.).

**240**A kereskedői szellem élénkülése, a soproni gesztenye jó minősége, és a földrajzi-történeti leírások elszaporodása magyarázza azt, hogy a XIX. szd. elején már nemcsak szakemberek, de kívülállók is egyre sűrűbben emlegetik a soproni gesztenyéseket. Bredetzky Sámuel polihisztor és ev. lelkész helytörténetileg emlékezetes, Bécsben 1803–1805 között megjelent művében (10. II. köt. p. 75.) ezeket írja: „*Das Thor, zu*

*dem wir eben herausgetreten sind, heisst das Neustiftthor. Bei dem ersten Schritte, welchen wir aus demselben machen, erblickst du linker Hand die sogenannten Untenlewer, welche ihre ganze Fronte dem Norden zukehren, und daher eben nicht den besten Traubensaft erzeugen. Ueber den Weingärten, breiten sich die Kastanien-Wälder aus, welche zum Theil recht schmackhaftes Obst liefern. Man nennt sie mit Wahrheit Kästen-Wälder, indem die Obstkultur fast allgemein der lieben Natur überlassen wird."*

A sopronbánfalvi gesztenyésekre két helyen utal: „*Auf der Spitze des Hügels*” (a templomdombról van szó!) „*ragt eine einsame Kapelle über die Kastanien-Bäume empor*” (10. II. köt. p. 89.), és „*Ein besonders Gewerbe treiben die Wandorfer mit dem Obst-, vornehmlich aber mit dem Kastanien-Handel*” (10. II. köt. p. 94.).

1833-ban tudományos igényű ismertetést közöl Kiss József „*Sopron Vármegye Esmertetése*” címmel a Tudományos Gyűjteményben (41.). Ebben hírt ad Fraknó szelídgesztenyéiseiről: „*Fraknón belől nevezetes gesztenye erdő vagyon, mellynek termése különös jósággal bír, 's drágábban is adatik-el, a' többi gesztenye termésénél.*” Majd méltatja a sopronit: „*Gesztényés-erdők máshol is, különösen Sopron körül, a' hegy széleken több helyen vagynak, mellyekből a' tulajdonosok szép hasznót húznak. Vélek imitt-amott más gyümölcsösök is vagynak kapcsolva, mellyek jónemű gyümölcsöt teremnek. Árultatik is ez Sopronnak piacznán nagy bőséggel*” (41., p. 78.)

Pár évvel később, 1837-ben *Oderszky János* visegrádi erdőmester, mint királyi biztos vizsgálja felül a Sopron környéki erdőségeket (47.). Alapos jelentésében több helyen emlékezik meg a gesztenyésekről. Írásai különösen területi adatai miatt becsesek. Elsőnek említi a várásit (Kleinwarasch), mellyel kapcsolatban így ír: „*Ueberdingst im Anfange dieses Waldtheiles auch ein 11,5 Joche grösser Kastanien Baumgarten, welcher da diese ohnediess schon abusterben beginnen, gegen irgend ein anders Grundstück abzulösen auszurotter und Eicheln zu bebauen wäre.*”

Említi, hogy a Spangewald nevű erdőrészben is van egy 36 holdas *Castanetum*. Az akkori Alsó-Löver nagy része még erdő volt. 2615 holdjából csak 60 kh. volt kert, ill. gyümölcsös, 11 kh. pedig parlag. Feltehető, hogy – bár erről *Oderszkynél* nincsen szó – a gyümölcsök jórésze gesztenyés volt, hiszen máig is számos elegyetlen maradékállománya található itt meg.

*Oderszky* gesztenyést említi a bánfalvi polgárok Madárárok–Ultra közötti erdejéből is (3 kh.), a Tolvajárokból (1,7 kh.), a Hollergraben-Steingraben mellékéről (1,5 kh.). Figyelemre méltó, hogy a már említett *Sárközi-féle* térkép várhelyi szelídgesztenyése *Oderszky* idejében már nem állt fenn, mert azt a felmérés óta kiirtották és területét tölgytel ültették be: „*Der Abfall dieses Bestandes aus der Karte gezeichneten Kastaniengarten besteht nicht mehr, weil solcher seit der Zeit der Aufnahme ausgerottet und mit Eicheln bebaut wurden.*”

1841-ben *Fényes Elek* jeles statisztikus (55.) lelkesedik a soproni gesztenyéseikért: „*A' várostól délre és nyugotra eső hegyek már csekélyebb bort szolgáltatnak, de tetejét gyönyörű gesztenyés erdők, 's oldalait gazdag gyümölcsösök fedik*” (20., p. 261–265.). Ugyancsak ő írja: „*Geszténye Sopronnál egész erdővel 241 van*” (20. p. 242–243.). Későbbi munkájában (21.) a kérdést így fogalmazza meg: „*A soproni hegység északi nyulványai közé azon szőlők és gesztenyés lejtők tartoznak, melyek Aggfalva és Lakfalva*” (vagyis Ágfalva és Bánfalva) „*déli oldalán emelkednek, Alsó- és Felső-Lövereknek neveztetnek s kelet felé Sopronyig, a Spittel völgyéig terjednek*” (21. p. 3–24; 55. után p. 306.).

Érdekes, hogy az 1847-ben, Sopronban megtartott Orvosok és Természetvizsgálók VIII. vándorgyűlésén, várakozásunk ellenére, a soproni gesztenyést nem méltatják különös figyelemre. A *Sándorffy József* által

felolvasott „*Sopronmegye leírása*” (52.) – egyébként felületes munka – nem emlékezik meg róla. Csak *Dörflinger József* tanító, Sopron megye gyümölcsstermesztésével kapcsolatban feltett kérdésre adott és jegyzőkönyvileg megörökített válaszában tűnik fel, ha nem is a soproni, de a „*nevezetes fraknói gesztenye, melylyel jelességénél fogva tetemes kereskedés üzetik. Fraknó egyedül több száz mérőt termeszt s azok közt oly szép nagyságú gesztenyét, hogy mérője 25 frtért, s Bécsben és más tájakon olasz maróni gyanánt árultatik*” (14., p. 241.).

Az ország természetrajzi-földrajzi megismerését célzó enciklopédikus munkák közül *Hunfalvy Jánosé* elsősorban a szó. „*Ungarns und Siebenbürgen*” c., 1860-ban írott könyvében Sopront e tekintetben így jellemzi: „*Es liegt in einem sich nordwärts erweiternden, anmuthigen, flachen Thale, welches im Westen und Südwesten von dem Rosaliengebierge und dessen Ausläufern, dem Brennberge und Lewer, im Norden und Osten von niedrigen Bergrücken eingeschlossen wird, die theils mit Laubwäldern, theils mit Kastanienhainen, Obst, und Weingärten bedeckt sind*” (35., p. 446.). Nyomatékosan aláhúzza, hogy „*ziehen sich die untern und obern Lewer gennanten Hügelreihen dahin, deren Abhänge mit Obstbäumen, besonders Kastanien besetzt sind*” (35., p. 456.).

*Hunfalvynak* úgy látszik, nagy sikere volt, mert műve magyar nyelven is megjelent (36.) A magyar kiadásban ezeket írja: „*Miként egyes vidékeken terjedelmes szilvások, és cseresznyések vannak, úgy gesztenyések is találkoznak, így Soprony megyében. (Sopron város határában 148 holdnyi)*” (36., p. 630. III. köt.).

Bizonyos, hogy az ősi gesztenyések mellett ebben az időben újakat is létesítenek a derék polgárok. Komoly gyümölcsstermesztési és nemesítési kultúráról tanúskodik *Hangai Géza* tanulmánya (32.). Ebben a Zala megyei erdőbirtokosokat a Sopron megyében dívó gesztenyenesítésről tájékoztatja. Érdemes a főbb pontokat idézni:

„1. Ugy a magról kelt, mind pedig a sarjról keletkezett, utóbbiaknál leginkább a gyökből jövő egyedek nemesítetnek, és teljes megerősödés után a többi mellékajtások eltávolíttatnak.

2. A nemesítés kizárólag oltás útján történik, mely mellett a nemesítő ág csakis a bélig, tehát egy félátmérőig hasítandó be. Az ág teljes keresztülhasítása nem tanácsos, mert ezáltal az összeforradás és megeredés nehezebben megy végbe, sőt gyakran el is marad. A nemesítésre legalkalmasabb évszak a tavasz.

Az oltóágakat eredetileg az u. n. „maróni”-t termő fákról, Görtz-ből szereztek, Sopron megyében pedig a már nemesített, erőteljes és gyümölcsöt termő fákról nyerik. Kísérletképpen az idén 100 db. oltóág a megye alispánja által Fraknóból hozatott és többek között szétosztatott. Az elért eredmény, tekintve, hogy az alanyokat tavasszal ültették át, kielégítőnek mondható.

3. A nemesítés 8–10. éves korban, legelőnyösebben 5–8 cm. vastagság mellett eszközölhető, de igen gyakran történik, hogy idősebb, 30–40 éves fák is nemesítetnek, ekkor azonban a korona ágai, mint a botoló üzennél, visszavágandók s minden visszavágott ág beoltandó, vagy pedig a törzs az elágazás kezdeténél teljesen levágandó és a véglapon nem a farészbe, hanem a héjba [242](#)(in die Rinde propfen) 16–20 ág beoltandó” (32., p. 763.). Ugyanő közli, hogy „volt év, mikor Fraknó község ily nemesített gesztenyéért 16.000 forintot vett be” (32., p. 764.).

Sopron város előljárósága is tisztában volt az üzlet jelentőségével, és jó példával járt elől. Saját maga gazdálkodott egyes gesztenyésekben, igyekezett újakat szerezni és telepíteni. Levéltári adataink arról

szólnak, hogy pl. a Várison levő, egykor *Braunmüller*-féle löver gesztenye-termését évről-évre nyilvános árverésen a város maga adta el. A termést 1868-ban *Karl Dreschler* bánfalvi lakos 13 koronáért,<sup>1(46)</sup> 1873-ban *Andreas Hammel* bánfalvi lakos 15 korona 25 krajcárért,<sup>2(47)</sup> 1884-ben *Anton Peischl* bánfalvi lakos 10 koronáért,<sup>3(48)</sup> 1888-ban *Gottlieb Zwaler* bánfalvi lakos 15 koronáért,<sup>4(49)</sup> 1889-ben *Kraker Mihály* soproni lakos 8 koronáért,<sup>4(50)</sup> majd később, 1904-ben a városi erdőhivataltól *Fleischacker Károly* 4 koronáért,<sup>5(51)</sup> 1905-ben *F. Dániel* 18 koronáért vette meg.<sup>6(52)</sup> Az összeget a város pénztárába fizették be. Hasonlóképpen értékesítette a város 1888-ban a *Zettl József*-féle löver gesztenyetermését 10 koronáért.<sup>3(53)</sup> Igen figyelemre méltó, hogy 1884-től kezdve a vevőket a város arra kötelezi, hogy a vételáron kívül 2 mérő makkot is adjon át „a város számára ültetés céljából.” De szívesen vásárol a város gesztenyéseket is, különösen akkor, ha az birtokpolitikai érdekeit szolgálja. Így ragadja meg az alkalmat 1886-ban a *Kileisz Tamás* nevén levő, Burgstall-erdőben fekvő 1043 □-öl kiterjedésű, 14637. helyrajzi számú szelídgesztenyés vásárlására, bírói árverés útján.<sup>7(54)</sup>

A példákat nem folytatom. Látható így is, hogy a millennium évében *Bella Lajos* joggal írhatta: „*Geszténye sok terem a Rozália- és a Soproni-hegységben*”, hozzátéve, hogy „*leghíresebb a fraknói*” (4., p. 414.). *Bella* volt különben *Blattny Tibornak*, a később behatóbban ismertető első korszerű és nagyszabású magyar areálgeográfiai munka (19.) egyik szerzőjének adatszolgáltatója a szelídgesztenye Sopron környéki előfordulásával kapcsolatban. Ebben (19., 6.) megemlékezik arról, hogy „*Sopron környékén nagyobb mennyiségben található, s 2–300 éves, sőt idősebb példányok is láthatók*” (6. p. 18.).

A két világháború közötti időben a nagyszerű *Gayer Gyula* tárta fel a nyugat-magyarországi és így a soproni *Castanetum*-ok problémakörét (26., 27., 28.). Alapvető munkái a magyar gesztenye-irodalom kimagasló alkotásai. Jóllehet elsősorban a Vas megyei gesztenyésekkel foglalkozik, bőségesen hoz adatokat a Sopron környékiekre nézve is. Minthogy alábbiakban sűrűn fogunk rá utalni, e helyütt hosszabb idézetben álláspontját nem szükséges bemutatnom. Annyit mégis el kell mondanom, hogy az ő kutatásai tették lehetővé *Rapaics Raymundnak*, hogy a terepmunkát irodalmi kutatásokkal alátámasztva, a hazai szelídgesztenyések korszerű értékelését megalkothassa (50., 51.). *Rapaics* azonban a soproniakkal részletesebben nem foglalkozott.

*Gáyer Gyula* és *Rapaics Raymund* munkásságának köszönhető, hogy a harmincas években az érdeklődés gesztenyéseink iránt feltámadt. Sajnos, a Sopron környékiekről csak újságcikkek erejéig történik megemlékezés. A Sopronvármegye egy hangulatképet közöl 1927-ben (44.), majd az ősi rétfalusi (ma Wiesen, Burgenland) gesztenyeligetei felett húzzák meg a lélekharangot (61.). Igényesebb cikk csak *Főző Gézáé* (23.), aki hiteltérdelemnél, helyenként költői magasságokba lendülve tesz jó szolgálatot cikkével a helyi természetvédelemnek. *Kárpáti Zoltán* közléseit később idézem.

\*

Az elmondottakból látjuk, miként jelentkeznek a Sopron környéki szelídgesztenyéseink írásbeli feljegyzésekben, szak- és ismeretterjesztő irodalmunkban. <sup>243</sup>Visszavezettük jelentkezésüket 1540-ig, más hazai előfordulásokét az Árpád-ház uralkodásának első évszázadáig. Joggal vetődik fel azonban a kérdés: volt-e szelídgesztenye említett időpontjaink előtt is hazánkban? Milyen eredetűnek tekinthetők hazai – s közöttük a Sopron környéki – szelídgesztenyések általában?

A választ sokrétű kutatási eredményeket tartalmazó szakirodalmunk egymással ellentétes véleményeit meghallgatva, ma már egyértelműen adhatjuk meg.

Szelídgesztenyéseink honosságát, eredetét illetően, hosszú időn át, sőt közvéleményünkben még ma is, két



homlokegyenest ellentétes felfogás uralkodik. Egyik gesztenyéseink ültetett volta mellett tör lándzsát, másik azok őshonosságáért száll síkra.



Szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill) Sopronbánfalváról.  
Vajda Ernő felvétele

Azok, akik hazai, s így soproni gesztenyéseinket is, emberi hatás eredményeként ültetettnek tartják, olasz, török vagy római eredetre hivatkoznak. Az olasz eredet kacsáját nem régen, 1940-ben, az olasz–magyar barátság jegyében, a nagymarosi gesztenyésekkel kapcsolatban bocsátotta egyik napilapunk világgá (62.). A cikk ismeretlen szerzője benne azt állítja, hogy a szelídgesztenyét *Nagy Lajos* uralkodása alatt hozták be Olaszországból. A feltételezés tetszetős, mert az *Anjouk* itáliai kapcsolata közismert, Visegrád kedvelt tartózkodási helyük volt s nem lehetetlen, hogy valóban történtek ilyen kísérletek. De ha oltóágakat hoztak is Olaszországból, már felsorakoztatott adataink teljességgel ellentmondanak az egész gesztenyészék ilyen eredetének. Közvéleményünk nem is fogadta el; szakirodalmunk sem említi.

Nem így állunk a török, ill. római származás elméletével!

A török-eredet gondolatának születése és fejlődése pontosan nyomon követhető. Először *Entz Ferenc* munkáiban, 1859-ben tűnik fel az a vélemény, hogy [244](#)„honi gesztenyéseink nagy részét a török időkben

származtathatjuk” (17.). Bővebb indoklást nem ad, de elfogadhatjuk *Rapaics* feltételezését (50.), amely szerint *Entz* elmélete a krími orosz–török háború Európa-szerte törökbarát hangulatában gyökeredzett s lett igen népszerű. Az osztrák *Kerner Antal*, a magyar vegetációkutatás első ihletett tollú képviselője már magyarországi körökből vette át ezt a gondolatot (40.). Szerencsére ez a felfogás is hamarosan szertefoszlott, annál az egyetlen körülménynél fogva, hogy a török időknél jelentékenyen idősebb gesztenyék váltak ismertté hazánkból.

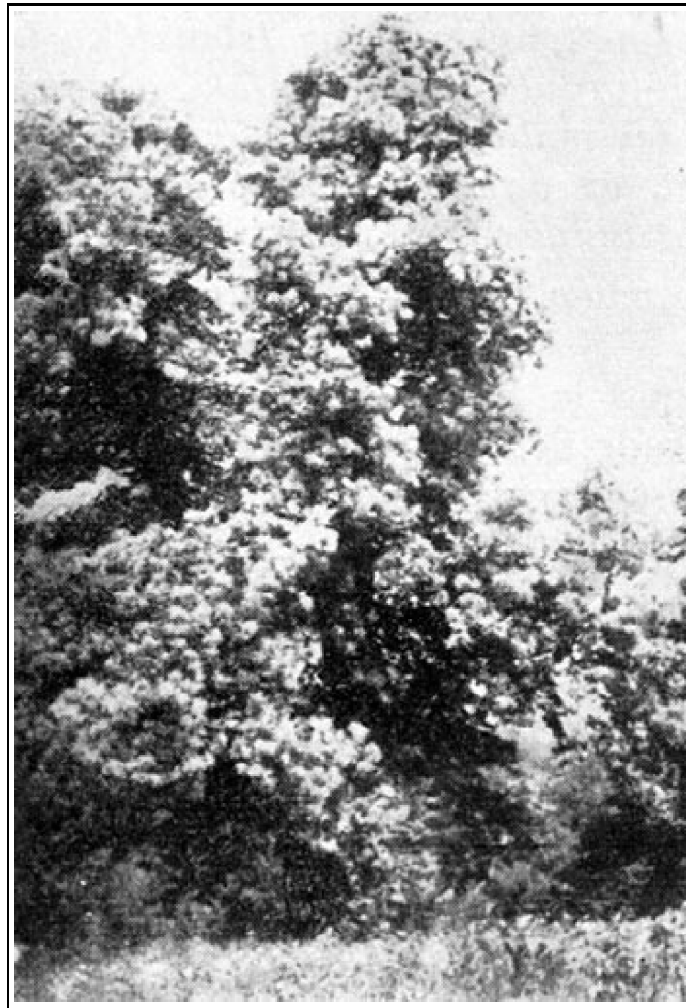
Ekkor lép a török eredet örökébe a római ültetés gondolata, amelyet elsőnek *Willkomm* hangoztatott a német szakirodalomban (58.). *Willkomm* a Rajna vidéki gesztenyéseket római településűeknek nyilvánította. Nyomában *Dimitz*, *Dombrowski*, *Klein*, *Hempel*, *Wilhelm*; hazánkban elsőnek 1871-ben egy magát megnevezni nem akaró szerző vette át (60.). A cikkíró „*Dunántuli gesztenyések*” c. tanulmányában azt fejté ki – bár később cáfolja is –, hogy a szelídgesztenyével kapcsolatban „*olyan fával van dolgunk, mely ha nem a természetes növényi elterjedés útján, de bizonyosan és legkésőbbben a hunok vidékein sűrűn fennállott római telepítvények által került hozzánk*” (50., p. 68.).

Ez a felfogás ettől kezdve igen elterjedt. Anélkül, hogy a rendelkezésünkre álló valamennyi szerzőt idéznők, a Sopron vidéki szelídgesztenyésekkel kapcsolatos illetén állásfoglalásokat sorakoztatom csak fel.

Úgy vélem, elsőnek *August Neilreich* nyilatkozott 1858-ban a határterületek *Castanetum*aíróról, mondván, hogy a *Castanea sativa* „*déli eredetű, de kertekben, parkokban, parasztagazdaságokban tenyésztik, itt-ott félig el is vadulva, Bécs környékén, továbbá a Lajta- és Rozália-hegység lábánál, különösen Fraknónál*” (46., p. 243.). Anélkül, hogy a római eredet mellett hitet tett volna, kultiváltak tartotta *Szontagh Miklós* is (54.), továbbá *G. Beck von Mannagetta* (3., p. 268.) a pannóniai flóra területéről. *Bella Lajos* jeles archeológus és *Kugler Alajos* soproni levéltáros viszont, mint történészek már szívesen adtak hitelt a lábrakapó római ültetés elméletének és úgy vélekedtek, hogy „*a szelídgesztenyének megtelepülése Sopron vármegyében alighanem abba az időbe esik, midőn hazánk ezen része római provincia volt*” (6., p. 18.). Ezt képviselte *Bella* saját munkájában is (4.). *Wallner Ignác* (57.) és *Gombocz Endre* (29.) óvatosak. Utóbbi pl. így írt: *Kristályos kőzeteken, sok helyütt művelik. Sopron, Fraknó, Márcz, Nádasd, Lépesfalva, Harka, Feketeváros körül gesztenyéserdőket képez rendszeren a szőlő és tölgy között. Elvadulva kisebb bokrok alakjában a hegyvidéken sok helyütt található a soproni-, Lajta-hegységben, Peresznye, Savanyukut, Kéthely tájékán* (29., p. 81–82.). Nem nyilvánított véleményt *K. Pill* sem (48.). Már határozottabb állásfoglalás *E. Böhmerleé*, aki szerint „*a dunántuli és rozáliai előfordulásokat természetesen nem igen lehet tekinteni, itt a gesztenye inkább, miként más gyümölcsfajok is, évszázadokkal ezelőtt ültetve lett és azóta meghonosodott.*” „*A szelídgesztenye tehát kertészeti tevékenységnek köszöni megtelepülését*” (9., p. 33–34.). Órá és magyar elvbarátaira hivatkozott *Blattny Tibor*, aki határozottan hitet tesz a soproni gesztenyések római volta mellett (6., p. 45–46), sőt ezzel igyekszik a Vas és Zala megyeiket is rómaiakká tenni (6., p. 18.). Térképén (*II. köt. 5. tábl.*) a Lajta-hegységeket elvadulásként tünteti fel (19.) és kinyilvánítja, hogy a soproni gesztenyések minden hazai előfordulással egyetemben telepítettek (6., p. 20–22.). Véleményét főleg azzal kívánja alátámasztani, hogy a Sopron megyei szelídgesztenyések előfordulása izolált, országosan pedig mindenütt egykor rómaiak által lakott területeken képez állományokat. Látni fogjuk, hogy egyik állítása sem áll ebben a formában [245](#)helyt, s tévedését „*annál kevésbé nézhetjük el, mert ekkor már komoly növényföldrajzi és flóratörténeti indoklás állott rendelkezésre a magyar gesztenyések őshonossága mellett*” (60., p. 69.).

*Fekete–Blattny* munkájának nagy tekintélye vitt egy-két szerzőt arra, hogy kritikailag ezt a kérdést tovább ne vizsgálja s ezzel egyidejűleg az újabb kutatási eredményeket figyelmen kívül hagyva, a mesterséges, sőt római eredet feltételezéséhez csökönnyösen ragaszkodjék. Ebből táplálkozik sok ismeretterjesztő közlemény

és felelőtlen újságcikk hamis romantikája is.



Szelídgesztenye tavaszi virágpompában. Sopron, Felső-lőver.  
Varga Gábor felvétele.

Az őshonosság hívei fentiekkel szemben azt állítják, hogy hazai szelídgesztenyéseink zöme, ezek között is elsősorban a nyugat-dunántúliak, természetes eredetű ún. ősgesztenyések. Ennek tartotta *Bél Mátyás* (5.), aki az egész országra kiterjedő, forrásértékű művében (p. 71.) csakúgy, mint *Korabinszky* (42.) a mesterséges ültetésről még mit sem tudott. A már említett *Grossingeren* (31.) kívül 1850-ben *Katona Dienes* írta le, hogy: „Ez az igen becses fa Magyarországon honos, mert berkei Pozsonynál, Szentgyörgynél, Gémesnél, Nagybányánál, Pécsváradnál, Szala megyében sok helyeken, Fraknónál és némely más helyeken is találkoznak” (37.). A múlt században a gesztenye őshonosságát helyesen ítélte meg a kitűnő *Borbás Vince*, aki Vas megyei monográfiáiban úgy ír, hogy „tenyészete egészen természetes és meggyőzőnek látszik, hogy hazánk nyugati és délnyugati vidékein ősidőktől fogva természetszerűen nőtt volna” (7., p. 86; 8., p. 518.). Állítását növényföldrajzi indokokkal támasztotta alá. Legdöntőbb bizonyítékokat a nyugat-dunántúli gesztenyések őshonosságára nézve mégis *Gayer Gyula* szolgáltatta. Ő állapította meg, hogy *Fekete-Blattny* „véleménye, amellyel a kérdést tagadólag intézte el, nem alapul a

*Castanea elterjedésének és előfordulási 246 körülményeinek pontos ismeretén*” (26.). Mint érvelését alább felhasználom, igazolta, hogy a vizsgált területen, így Sopronnál is, a szomszédos osztrák és steyer területekhez hasonlóan a szelídgesztenye őshonos, harmadkori reliktum (6., p. 26.).

A modern magyar növényföldrajzi kutatás *Gayerral, Hollendonnerrel, és Rapaiics-csal* együtt vallja, hogy „*Gesztenyéseink őshonossága nem vonható kétségbe s nem tekinthető komoly érvelésnek, hogy akár rómaiak, akár törökök olyan nagy gesztenyéseket ültettek volna, mint amelyeket nálunk nem egyet ismerünk*” (50., p. 69.).

A soproni szelídgesztenyések vonatkozásában ennek a helyes értékelésnek első megnyilatkozását *Főző Gézánál* találjuk, (23., p. 149.): „*Sopron vidékén is megterem – mi több – őshonos is a gesztenye. Az Alsó- és Felső-Löverekek gesztenyései, a Váris mögötti gesztenyeerdő, az Istenszéke körüli és a soproni erdőségekben szétszórtan előforduló gesztenyefák, a sopronbánfalvi 14 kat. hold gesztenyés, majd az erdei malomtól Ágfalva község felé húzódó 34 kat. hold gyümölcsös gesztenyései, az ágfalvi, lépesfalvi gesztenyések tanusítják, hogy itt valaha kiterjedt ősgesztenyések voltak.*”

*Kárpáti Zoltán* több ízben (38., 39.), legutóbb e folyóirat hasábjain a természetes növénytakaró és a Sopron környéki gyümölcsstermesztés kapcsolatával foglalkozó cikkében szögezi le, hogy „*a gesztenyéről ma már kiderítették, hogy őshonos fánk, amely eredetileg a Dunántúl nyugati és déli felében, tölgygel keverve, mint Castaneto-Quercetum noricum vagy pedig gyertyános-tölgyesben társulva fordul elő. Ezekből alakította ki az emberi kultúra a mai gesztenyéseket olyképpen, hogy az erdőt kiirtotta, a gesztenyét ellenben meghagyta, sőt az eredeti termőhelyen pótolta, felújította, és itt-ott megfelelő helyeken ki is terjesztette. Ez a folyamat napjainkban is megfigyelhető a Tacsai-árokban, ahol a Természetbarát-forrás utáni gyertyános-tölgyes erdőrészt a közelmúltban irtották ki úgy, hogy a gesztenyefákat mind meghagyták.*”

A fentiekben megfogalmazott őshonos eredetet magunkénak vallva, bizonyítékaink a következők:

I. A szelídgesztenye nyugat-dunántúli őshonosságára nézve legdöntőbb bizonyítékokat a *növényföldrajzi és flórafeljedéstörténeti* bizonyítékok szolgáltatják.

A szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.) mediterrán fafaj. Délről a Dráva jobb partján húzódik fel és – a steyer és alsó-ausztriai előfordulásokat is figyelembe véve – összefüggő előfordulások egymásutánjával a Kis-Kárpátokig hatol. *Kontinuus elterjedésének* nyugat-dunántúli szakasza az Alpok keleti lejtőin tehát nem izolált – mint azt korábban, az ausztriai előfordulásokat nem véve figyelembe, egyesek gondolták –, hanem Horvátországon át Sopronig, sőt a Lajta-hegységen keresztül Pozsonyig, az Alpok hegrendszerébe tartozó valamennyi hegységben megtalálható. (*Fekete-Blattny* térképe meghaladott!) Ennek az azonos szerkezetű hegrendszernek norikumi lejtői *Graz* felett kezdődnek és az Alpok keleti oldalán át, a Kárpátok déli lejtőin folytatódva, (kelet felé természetesen jobban elmosódva, de pl. a nyitrai Zobor-hegyen ismét nagyon szembeutú módon jelentkezve), xerotherm flóraszigetektől valószínű láncot alkotnak, kitűnő menedékhelyeiként a szelídgesztenyének (26.). *Ezek a területek a jégkorszakok legnagyobb eljegesedési periodusaiban sem lévén jéggel borítva, 247a harmadkori flóra elemeinek megőrzőivé váltak: a szelídgesztenye a mediterráneumban vele együtt megjelenő xerotherm növényfajok számos képviselője által hűen kísérve lép ezeken a helyeken fel.*

Ha a szóbanforgó területsávunkat osztrák oldalon északról dél felé, magyar oldalon pedig megfordítva: délről észak felé végigkísérjük, fentiekre meggyőző tanúbizonyságot szerezhethetünk (3. kép).

A Kis-Kárpátok előhegyein a szelídgesztenye őshonosságára nézve az alsóbbrendű növények révén A. Zahlbruckner (59.), a növénytársulások regionális elhelyezkedése révén E. Du Rietz (1923) szolgáltatott adatokat. Gayer (25) a pozsonyi gesztenyések ősiségét az ott előforduló lónyelvű csodabogyó (*Ruscus hypoglossum*), sodortajk (*Himantoglossum hircinum*), özsaláta (*Smyrnum perfoliatum*), francia lepkeszeg (*Trigonella monspeliaca*), borzas pimpó (*Potentilla pedata*) stb. virágos növények megjelenésével támasztotta alá. Sajnálatos, hogy J. Hofman (34.) újabban, Du Rietz-t félremagyarázva, és Gayer-t figyelembe sem véve, téves következtetésre jut!

Alsó-Ausztriában, ahol nagyjából a Hayek által megállapított (33.) és Gayer által elfogadott Melk–Obergrafendorf–Rothenau–Böheimkirchen–Neulengbach–Wienertal–Gloggnitz között húzódó vonal képezi a szelídgesztenye elterjedési határát a magashegység felé, az őt kísérő melegkedvelő maradványflóra jellegzetes képviselői – Gayer szerint – a fekete fenyő (*Pinus nigra*), a cserszömörce (*Cotinus coggygia*), sáfrány (*Crocus neopolitanus*), borzas szulák (*Convolvulus cantabricus*), bazsarózsa-faj (*Paeonia coralinna*), változó lednek (*Lathyrus variegatus*), sziklai üröm (*Artemisia saxatilis*) stb. fajok.

Steierországban a szelídgesztenye elterjedési vonala, rendelkezésre álló irodalmi adataim alapján, jó megközelítéssel Hayek noricosubalpin flórahatárvonalával egyezik, északról dél felé: Friedberg–Hartberg–Pischelsdorf–St. Ruprecht–Peggau–Gratwein–Köflach–Stainz–D. Landsberg–Eibiswald–Mahrenberg mentén (33.). Erre nézve Gayer alább idézendő példákkal (25.) szolgál, de ennyire világosan a tételt nem mondja ki. Pedig a határvonal a *Castanea* spontán előfordulásaira nézve is, s egyben melegkedvelő-mészlakó kísérőelemek fellépésére nézve is kézenfekvő. Hartberg-nél pl. az ebfojtó müge (*Asperula cynanchica*), Weizklamm-nál a komlógyertyán (*Ostrya carpinifolia*), sápadt jezsámen (*Philadelphus pallidus*), széleslevelű kecskerágó (*Euonymus latifolia*), pajzstok (*Peltaria alliacea*), kékes borkóró (*Thalictrum pseudominus*); a Schöckl tetején, ill. lejtőjén a homoki habszegfű (*Silene otites*); Peggau mellett a serte köhúr (*Minuartia setacea*), kék ibolya (*Viola cyanea*), parlagi madárhúr (*Cerastium arvense f. adenophorum*), naprózsa (*Fumana procumbens*); Gösting mellet a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*), homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), sarlós buvákfű (*Bupleurum falcatum*), sujtár (*Laser trilobum*), naprózsa, osztrák pozdor (*Scorzonera austriaca*); a Plabutsch-on a molyhos tölgy, kakasmandikó (*Erythronium*), apróvirágú pimpó (*Potentilla micrantha*), csengetyűvirág (*Adenophora liliiflora*), borzas len (*Linum hirsutum*), pusztai szélfű (*Mercurialis ovata*) stb. jelennek meg. Graz és környéke különösen jelentős, mint flórasziget. Ezt Egger kutatásai (15., 16.) jól jelzik. Fürstenfeld-nél viszont zalai bükköny (*Vicia oroboides*), törökszegfű (*Dianthus barbatus*), bozontos kutyatej (*Euphorbia villosa*), csomborlevelű veronika (*Veronica acinifolia*), molyhos szeder (*Rubus tomentosus*) mutatható ki; Gleichenberg-nél kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), zalai bükköny, keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*), színéváltó kutyatej (*Euphorbia polychroma*), rigószegfű (*Moenchia mantica*), habszegfű (*Silene 248linicola*), kövi pimpó (*Potentilla rupestris*), parlagi rózsza (*Rosa gallica*). A déli, mediterrán elemek száma Dél- Steierországban méginkább nő: Windisch Büheln és Possruck már közeli híd a mai Jugoszlávia, a tulajdonképpeni Horvátország ősi gesztenyései felé.

Magyar területen a steyer részhez a délnyugat-zalai és Vas megyei (Szentgotthárd környéki) szelídgesztenyések itt nem részletezhető állományai csatlakoznak. Ezek északi oldalukon Hartberg-nél kapcsolódnak az Alsóőr–Felsőőr–Ószalónak–Városhodász–Rohonc vonalon magyar földre nyúló Kőszeg környéki gesztenyésekhez. Az ettől keletebbre és délebbre eső gesztenyeelőfordulásokat most nem érintve, a Kőszeg mentén tömegesen fellépő *Castanea*-t is a mediterrán és pontusi fajok serege kíséri. Városhodász-nál (Neu-Hodiss) gyöngy vessző (*Spiraea oblongifolia*), rekettyelevelű gyujtoványfű (*Linaria genistifolia*), szürke gurgolya (*Seseli osseum*), orvosi kankalin (*Primula officinalis canescens*), csertölgy

(*Quercus cerris*); Szalónak-nál (Schleining) homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), magyar szegfű (*Dianthus pontederæ*); Rohonc-nál (Rechnitz) kékes borkóró, kökörcsinek (*Pulsatilla grandis* és *P. nigricans*), festőpipitér (*Anthemis tinctoria*), festőmüge (*Asperula tinctoria*), erdei nőszirm (*Iris variegata*), kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), borzas peremizs (*Inula hirta*), keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*) stb. Velem-nél erdei pereszleny (*Satureja silvatica*), bugás macskamenta (*Nepeta pannonica*), jaj-rózsa (*Rosa spinosissima*), hólyagos mogyoró (*Staphylea*), tükörvirág (*Legousia speculum-veneris*), pikkelypáfrány (*Ceterach*) stb. ezek az elemek. Velem, Bozsok, Cák, Szerdahely és végül Kőszeg a klasszikus Vas megyei szelídgesztenyések centruma. Kőszeg-nél xerotherm elemek Gayer Gyula és saját vizsgálataim alapján: a molyhostölgy, csertölgy, magyar aszat (*Cirsium pannonicum*), leánykökörcsin, széleslevelű bordamag (*Laserpitium latifolium*), keskenylevelű tüdőfű, borzas peremizs, hegyi lednek (*Lathyrus montanus*), törpe pozdor (*Scorzonera humilis*) stb. stb. A szelídgesztenye Kőszeget félkörívben veszi körül, Szabó-hegytől a Kálváriáig. Innen tovább a rőt- és redneki völgyekben, Répcébonya irányában húzódik tova, ismét Burgenland területére lépve. Itt elterjedésének keleti széle megint összevág egy határvonallal, mégpedig azzal, amelyet Kárpáti Zoltán (38.) a noricum határaként jelölt meg: Rendek (Liebing)–Császárfalu (Kaisersdorf)–Szt. Márton (St. Martin)–Kabold (Kobersdorf)–Récény (Ritzing)–Sopronnyék (Neckenmarkt). Ezen a határvonalon fentiekhez hasonló kísérőelemeket ugyancsak bőven találunk a *Castanea sativa* társaságában, ezeket azonban itt a rövidség kedvéért mellőzöm.

A Soproni-hegység magyar részén Istenszékén (Himmelsthron) és Harka (most Magyarfalva) mellett látjuk a szelídgesztenyét folytatódni. Innen húzódik a Várisi-erdő felé, az Alsó- és Felső-Lővérekbe, Sörházdombra, Várhely alá, Kolostordombra, Alomhegyre, Pálos-erdőre, Sánchegyre. A sánchegyri gesztenyések már Sopronbánfalvára vezetnek, majd még tovább, Ágfalva irányába. Ágfalváról a *Castanea sativa* ismét Burgenlandba lép, ahol elterjedésének vonala: Lépesfalva (Loipersbach)–Fraknónádasd (Rohrbach)–Fraknó (Forchtenau)–Márcfalva (Marz)–Rétfalva (Wiesen)–Nagymarton (Mattersburg)–Savanyúkút (Sauerbrunn). Innen éri el északkeleti irányban a Lajta-hegységet, ahol elsősorban több helyen előfordul (48.), Fertő felé legszélső előfordulása pedig Feketeváros (Purbach) határában van (29., p. 82.).

Az a területsáv tehát, amely Horvátország felől észak felé hatol és a szelídgesztenye spontán elterjedéséhez szervesen hozzátartozik, pontosan körvonalazva, előttünk áll. A helyenként tudatos részletesség arra szolgál, hogy mindenki 249számára nyilvánvalóvá váljék: a szelídgesztenye nyugat-dunántúli elterjedése dél felől nincsen megszakítva, kontinuos és nem izolált! Minthogy a Sopron környéki gesztenyések szervesen csatlakoznak a Kőszeg környékiekhez és alsó-ausztriaiakhoz, azok igazolt őshonossága a velük való összeköttetés révén ugyancsak érvényes. Ami a kísérő növényeket illeti, néhányat azért soroltam fel, hogy velük flóratörténeti és növényföldrajzi analógiákat sorakoztassak fel. Ahogyan lágyszárú mediterrán elemek ősiségéhez nem fér kétség, ugyanúgy nem vonható kétségbe a szelídgesztenye őshonossága sem!



A szelídgesztenye őshonos elterjedése az Alpok keleti lábánál.

Mármost Sopron közvetlen környékének *Castanetum*ait vizsgálva, az az érdekes, hogy azok nem a *Laitaicum* flórajárás területén, hanem a *Noricum* peremén lépnek fel, noha kísérőelemeinek zöme, a xerothermikus flóraszívet a [250](#) *Laitaicum*ban van. (*Quercus pubescens*, *Pulsatilla grandis*, *P. nigricans*, *Stipa pennata*, *Fumana procumbens*, *Siler trilobum*, *Mercurialis ovata*, *Linum hirsutum*, *Euphorbia verrucosa*, *Asperula tinctoria*, *A. cynanchica*, *Inula hirta*, *I. ensifolia*, *Cirsium pannonicum* stb. stb.). Ennek magyarázata kétségtelenül – miként arra már *Kárpáti Z.* rámutatott (39.) – a gesztenye talajigényében rejlik. Bár a szelídgesztenye mészen is előfordul, ahol a Ca-ionok és Ka-ionok antagonizmusa miatt káliumigényét kellőképpen kielégíteni nem tudja, szívesebben keresi fel a káli-gazdag, szilikát-közeteket. Ezért részesíti előnyben a lajtamészköves Szárhalmi-erdővel és Dudlesz-erdővel szemben a gneisz-, és csillámpalás alapkőzetű noricumi terület erdei talajait, jelenik meg következetesen a *Noricum* szegélyén. Itt területi kiterjedése *Hunfalvy* szerint (36.) 148 kh., *Főző* szerint (23.) 200 kh., véleményem szerint – különösen akkor, ha a Sopron környéki erdőkben elegyként mindenütt jelenlévő magról és sarjrol kelt gesztenye-egyedekre is tekintettel vagyunk – jelentékenyen nagyobb.

Gesztényéseinkre kísérőként jellemző virágos növények elemzése ugyanazokra az eredményekre vezet, mint a kőszegi vagy osztrák gesztenyéseké. Bár vidékünkön a melegkedvelő és szárazságtűrő növényfajok elterjedésének súlypontja nem a *Noricium*ban van, a mediterrán vonás mind általánosságban, mind

részleteiben jól felismerhető. Általánosságban, a mediterrán elemek %-os értéke 9,61, a pontus-mediterránoké 2,03, a pontusiaké 0,9 %, a kontinentális elemeké 3,84 % (13.). (Az adatok nem a társulásra, hanem területre vonatkoznak!) Ugyanezt tapasztalhatjuk, ha a kérdést részleteiben vizsgáljuk. Gesztenyéseink növényzetében mediterrán elemek a pici bükköny (*Vicia lathyroides*), és a széleslevelű lednek (*Lathyrus latifolius*); mediterrán-középeurópai a borzas zanót (*Cytisus hirsutus*), bibircses kutyatej (*Euphorbia verrucosa*), jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*); mediterrán-kontinentális a hegyi sás (*Carex montana*), festőrekettye (*Genista tinctoria*), méreggyilok (*Cynanchum vincetoxicum*); atlanti-mediterrán a pillás rekettye (*Genista pilosa*); eurázsiai-mediterrán az őszi oroszlánfog (*Leontodon autumnalis*), édeslevelű csüdfű (*Astragalus glycyphyllus*); pannón-balkán elem a színeváltó fűtej (*Euphorbia polychroma*); kontinentálisak a habszegfű (*Silene otites*) és a kövi pimpó (*Potentilla rupestris*). Érdekes, hogy a kőszegi gesztenyésekben oly gyakori szárnyas rekettyét (*Genista sagittalis*) csak egy helyen (Vas-hegy alatt) találta meg *Kárpáti Zoltán*, az eurázsiai-mediterrán festő zsoltina (*Serratula tinctoria*) azonban nagy tömegben és feltűnően kíséri gesztenyéseinket. Sajátos szint kölcsönöznek fentiekén kívül a hegyvidéki (montán) elemek is, így a közép-európai elterjedésű berki záporca (*Astrantia major*) és keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*), továbbá az alpin jellegű narancsvörös aggófű (*Senecio capitatus var aurantiacus*).

A Sopron környéki gesztenyésekben nem a flóraelem-összetétel, hanem az általános jelleg és a társulástani hovatarozandóság szempontjából figyelemre méltó a savanyúságjelző fajok tömeges fellépése. Ilyenek a fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*) és csarab (*Calluna vulgaris*), mint típusképzők és a berki perjeszittyó (*Luzula nemorosa*), sédbúza (*Deschampsia flexuosa*), háromfogfű (*Sieglingia decumbens*), réti csormolya (*Melampyrum pratense*).

Megítélésem szerint a savanyú tölgyesek (*Querceto-Luzuletum*), erdei-fenyvesek (*Pinetum silvestris*) és nyíres-fenyérek (*Betuleto-Callunetum*) fajainak tömeges fellépése indokoltá teszi a Sopron környéki *Castanetum*-ok növénytársulástani elkülönítését a főként cseres-tölgyesektől (*Querceto-Potentilletum albae*) származtatott magyar középhegységi és mecseki szelídgesztenyésektől. Vidékünk gesztenye-állományaiban a cseres-tölgyesek jellemző fajai közül gyakorinak 251 csak a hegyi sás (*Carex montana*) és a fehér pimpó (*Potentilla alba*) mondhatók; olyan fajok, mint a felemáslevelű csenkesz (*Festuca heterophylla*) és a vitéz bükköny (*Vicia cassubica*) nagyobb tömegben csak néhol jelennek meg. A kérdés részletes kifejtése azonban más tanulmány tárgyát képezi.

II. Az őshonosság flórafajlódástörténeti és növényföldrajzi bizonyítékai mellett *paleoklimatológiai* (ős-éghajlattani) és *ősnövénytani* (phytopaleontológiai) meggondolások is fennállnak.

Letűnt geológiai korok éghajlati viszonyaira nézve *Rosenkrantz* „*Die Edelkastanie in Niederösterreich*” c. alapvető tanulmányában mutatta ki 1923-ban, hogy Alsó-Ausztria és Nyugat-Dunántúl részletesen elemezett területsávján (ahol a szelídgesztenye honos), a legnagyobb eljegesedési időszakban is olyan klíma uralkodott, amelyben a *Castanea* megélhetett.





Szelídgesztenye termékes, leveles ága,  
Varga Gábor felvétele.

Ősnövénytani vonatkozásban a gesztenye spontán előfordulását kétségtelenné teszik a tárgyalt steyer-területen, Gleisdorf mellől, pliocénkori rétegekből előkerült maradványok (33.). Hazánk területéről *Hollandonner* vizsgálatai mutattak ki bronzkori faszénmaradványokból gesztenyét Miskolc környékéről. Noha *Castanea*-kupacsot vagy makkot ez ideig nem sikerült találni, a kiségedi palában és Mádon lelt levéllenyomatok alapján az ősnövénytannal foglalkozó szakemberek véleménye szerint a *Castanea*-nemzetség a harmadidőszakban hazánkban képviselve volt (1.).

III. Ami a még fennmaradt kétségeket illeti, azok könnyen eloszlathatók. A gesztenyének szőlőkben és gyümölcsösökben való megjelenése ugyanis semmiképpen sem bizonyítja, hogy őseink, vagy akár a rómaiak értékes terméséért ezt a fát ültették. Mert – eltekintve attól, hogy szelídgesztenyések olyan helyeken is találhatóak, ahol rómaiak sohasem jártak – nem valószínűbb-e, hogy a [252](#)mediterrán éghajlati igényekkel rendelkező szőlő- vagy a szélmentes helyeket kedvelő gyümölcsfajok leginkább azokon a xerothermikus szigeteken érezvén jól magukat, melyeken *Castanetumaink* egykor kiterjedtebben állottak, azok alját telepítették be szőlővel, ill. gyümölcscsel, vagy vágták ki, mutatványként hagyva bennük néhány öreg gesztenyefát. „A bortermelésnek kedvező hegyoldalakat környező s így azokkal egyenlő viszonyok közötti erdőkben és szinte aggkori példányokban a szelídgesztenye feltalálható. Ebből nézetem szerint – írják 1871-ben – azt következtethetjük, hogy az ilyen tájakon az erdő a szőlőnek fejsze segítségével utján adván helyet, az előbbeni erdő téren, most már szőlőben a gesztenyefák ésszerűen meghagyattak és így nem

azok kerültek a szőlőbe, mint az állítatik, hanem inkább fordítva, a szőlő került közéjük. A régi présház is a gesztenye mellé épült s nem a gesztenyét ültették a présház védelmére” (60.).

A szőlőkben, gyümölcsösökben található présházak, kunyhók Kőszegen, a Lőverekben, Bánfalván arról tanúskodnak, hogy ez az érv sem hanyagolható el, Sopron környéki gyümölcsöseinkben élő tisztos korú gesztenyefáink sem tekinthetők betelepített haszonfáknak, hanem megbecsült *hagyásfáknak*.

A helytörténetész-etimológust már nem szólaltatom meg. Sopron környékéről ez ideig sajnos nincsenek még összegyűjtve azok a dűlő- és személynevek, amelyek a gesztenye szó eltorzult alakját őrzik s melyek feltűnően összevágának annak mai elterjedésével. Mert ahogyan hazánk más tájaira nézve *Bátky Zsigmond* (2.) olyan szellemesen kimutatta, Sopron környéki vonatkozásban is valószínűen ez az anyag még jobban megerősítené a kétkedőket szelídgesztenyéseink nyugat-dunántúli – így soproni – őshonosságában.

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések / Irodalom – Schrifttum**

#### **Irodalom – Schrifttum**

1. *Andreánszky G.*: Ösnövénytan. (Phytopaleontológia). Bpest. 1954.
2. *Bátky Zs.*: Gesztenye és származékai. Föld és Ember. Bpest. 1922. p. 62–64.
3. *Beck v. Mannagetta, G.*: Flora von Niederösterreich. 1890–1893. Wien.
4. *Bella L.*: Sopronmegye. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. IV. köt. 1896.
5. *Bél M.*: Notitia Hungariae novae historico-geographica divisa in partes quatuor I–V. Bécs. 1735–1742.
6. *Blattny T.*: A szelídgesztenye elterjedési és tenyészeti viszonyai a Magyar Állam területén. Erdészeti Kísérletek. XIII. évf. 1911. 1–2. sz. p. 1–82.
7. *Borbás V.*: Vasvármegye növényföldrajza és flórája (Geographia atque enumeratio plantarum Comitatus Castriferrei in Hungaria. (1887–1888. Szombathely.) (cit.: p. 85–89.)
8. *Borbás V.*: Vasvármegye növénygeográfiai viszonyai. (Geographia Comitatus Castriferrei). 1879. Bpest. (cit.: p. 497–536.)
9. *Böhmerle, E.*: Waldbauliche Studien über den Nussbaum und die Edelkastanie. Wien. 1906.
10. *Bredetzky S.*: Physisch-topographische Übersicht des Oedenburger Komitats. In: Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. IV. 1905. p. 112–159.
11. *Brückmann, F. E.*: Epistolae itineris. XXXVI. Memorabilia Sempronensia. Wolfenbüttel. 1734.
12. *Csapody I.*: Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. – Stadt und Komitat Sopron im Wandel der Geschichte der ungarischen Botanik. Agrártud. Egyet. Erdőmérnöki Kar. Évkönyve I. 1949. p. 257–290.

25313. *Csapody I.*: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analizise. Soproni Szemle IX. évf. 1955. 3–4. sz. p. 20–42.
14. *Dörflinger J.*: Soproni gyümölcs. In: Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. vándorgyűlésének (1847) jegyzőkönyve. 1863.
15. *Eggler, J.*: Die Pflanzengesellschaften der Umgebung von Graz. Repertorium specierum novarum regni vegetabilis. Beih. Bd. LXXIII. 1933.
16. *Eggler, J.*: Flaumeichenbestände bei Graz. – Beihefte zum Botanischen Zentralblatt. LXI. B. 1/2. 1941. p. 261–316.
17. *Entz F.*: Kertészeti Füzetek. 1857–1859.
18. *Fejér L.*: Codex Diplomaticus Hungariae.
19. *Fekete L.–Blattny T.*: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. – Die Verbreitung der forstlich wichtigen Bäume und Sträucher im ungarischen Staate. I–II. 1913. Selmechánya. (Cit.: p. 94–130.)
20. *Fényes E.*: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja' statistikai és geográfiai tekintetben. 2. kiad. 1841. (cit.: p. 261–265.)
21. *Fényes E.*: Magyarország ismertetése statistikai, földirati és történelmi szempontból. I. köt. 2. szakasz.
22. *Firbás O.*: Sopron legrégebb erdőtérképe. Soproni Szemle XI. évf. 1957. 1–2. sz. p. 109–117.
23. *Főző G.*: Soproni gesztenyések. – Kastanienanlagen im Soproner Gebiet. Soproni Szemle II. évf. 1938. 3. sz. p. 148–156.
24. *Főző G.*: A soproni vidék gyümölcsöseinek származása, nevük eredete. Soproni Szemle X. évf. 1956. 1. sz. p. 17–30.
25. *Gayer Gy.*: Supplementum Florae Posoniensis.. Magyar Botanikai Lapok. XVI. évf. 1917. p. 75.
26. *Gayer Gy.*: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. – Entwicklungsgeschichtliche Pflanzengeographie des Komitates Vas (Eisenburg) und der praenorische Florengau (Praenoricum). – Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum Évkönyve. I. 1925. p. 1–43.
27. *Gayer Gy.*: Der letzte Kastanien-Urwald in Ungarn und die Frage der Spontanität der Edelkastanie im Gebiete der pannonischen Flora. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. 1925. p. 111–116.
28. *Gayer Gy.*: Die Wälder und Bäume des Alpenen Vorlandes in West-Ungarn. Ebenda. 1926. II. p. 83–88.
29. *Gombocz E.*: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. – Die Pflanzengeographie und Flora des Comitatus Sopron. Mathematikai és Természettudományi Közlemények. XXVIII. 1906. p. 401–577.
30. *Gombocz E.*: A Magyar Botanika Története. A magyar flóra kutatói. (Die Geschichte der ungarischen

Botanik.) Bpest. 1936.

31. *Grossinger J.*: *Universa Historia Physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta. Tomus V. Pars I. Dendrologia, sive historia arborum & fruticum Hungariae. Posonii. 1797. (cit.: p. 109–111.)*
32. *Hangai G.*: A nemesapáti szelídgesztenyéről. *Erdészeti Lapok*. XXVIII. évf. 1889. p. 757–764.
33. *Hayek A.*: *Pflanzengeographie von Steiermark. – Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. Bd. 59. 1923. (cit.: 208. p.)*
34. *Hoffman, J.*: *Pestování kastanu jedleho a skumpy jako drevin trislovinných. Lesnicka Knihovna, Svazek 21. Praha. 1952. p. 29–94.*
35. *Hunfalvy J.*: *Ungarn und Siebenbürgen. 1860. I–III.*
36. *Hunfalvy J.*: *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest. 1865. III.. köt.*
37. *Katona Dienes*: *Értekezések a szelídgesztenyéről, borok királyáról, magyar teáról és indigóról. 1850.*
38. *Kárpáti Z.*: *Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Acta Botanica. II. köt. 1956. p. 281–307.*
25439. *Kárpáti Z.*: *Természetes növénytakaró és a kertészeti termesztés közti összefüggés Sopron környékén. Soproni Szemle XII. évf. 1958. 3. sz. p. 222–244. – Die Beziehungen zwischen natürlicher Pflanzendecke und gartenbaulicher Produktion in der Umgebung von Sopron. Acta Agronomica IV. köt. 1958. Hf. 4. p. 429–456.*
40. *Kerner, A.*: *Über einige in historischer Beziehung interessante Pflanzen der ungarischen Flora. Aml. Wien. Ztg. 1859.*
41. *Kiss J.*: *Sopron Vármegye Esmertetése. Tudományos Gyűjtemény. 1833. I. köt. p. 5–41.*
42. *Korabinszky M.*: *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. 1786.*
43. *Korabinszky M.*: *Atlas regni Hungariae portatilis. 1786.*
44. *Lancer*: *Mikor a soproni gesztenyefák virágoznak. (Hangulatkép.) Sopronvármegye. 1929. VII. 5.*
45. *Loew K. F.–Deccard J. K.*: *Flora Semproniensis. 1741. (Manuscript.)*
46. *Neilreich, A.*: *Flora von Niederösterreich. 1858.*
47. *Oderszky J.*: *Jelentés a soproni erdők állapotáról. 1837. Németnyelvű, kéziratot anyag a Soproni Állami Levéltárban.*
48. *Pill, K.*: *Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedlersee. 2. Auflage. 1916. Graz.*
49. *Poda E.*: *Sopron szab. kir. város monographiája. Forrásanyag: Régi községi jegyzőkönyvek. Sopron. 1894.*
50. *Rapaics R.*: *A gesztenye őshonosságának kérdése szakirodalmunkban. Kertészeti Szemle. 1935. p.*

67–69.

51. *Rapaics R.*: A magyar gyümölcs. Bpest. 1940. (cit.: p. 49–56.)
52. *Sándorffy J.*: Sopronmegye leírása. In: Magy. Orv. és Természetvizsg. VIII. Vándorgyűlése (1847) Jegyzőkönyve. 1863.
53. *Staub M.*: Ültetett növény-e nálunk a szelídgesztenye? Természettudományi Közlemények. 1879. XI. évf. p. 283–284.
54. *Szontagh M.*: Enumeratio plantarum phanerogamicarum sponte crescentium copiosiusque cultarum territorii Soproniensis. Verhandl. zoo.-bot. Gesellschaft in Wien. 1864. Bd. XIV. p. 463–502.
55. *Thirring L.*: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben. Soproni Szemle XII. évf. 1958. 3. sz. 207–217. – II. r. SSz. 1958. 4. sz. p. 299–309.
56. *Vanyó T.*: A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon. Pannonhalma. 1928.
57. *Wallner I.*: Sopron virágos és cryptogám növényei. Állami Főreáliskola Értesítője. Sopron. 1903.
58. *Willkomm*: Forstliche Flora.
59. *Zahlbruckner, A.*: Neue beiträge zur Flechtenflora des Pozsonyer Komitates. Pozsonyi Orvosok és Természettud. Egyesületi Közlönye. 1904. p. 119–131.
60. –s. –s.: Dunántuli gesztenyések. Erdészeti Lapok. X. évf. 1871. (p. 500.)
61. Névtelen: Halálra ítélték az ősi rétfalusi gesztenyeligetet. Sopronvármegye. 1927. VIII. 7.
62. Névtelen: Wo Kastanienwälder rauschen. (Selbstbehauptungswille der Gemeinde Nagymaros.) Korrespondenz Volksblatt. Bpest. 1940. febr. 7.

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések / Die Kastanienwälder der Umgebung von Sopron**

#### **255 Die Kastanienwälder der Umgebung von Sopron**

Die Abhandlung lässt sich in zwei Abschnitte teilen: im ersten Abschnitt werden die geschichtlichen, urkundlichen und literarischen Daten, welche sich auf die Soproner Kastanienwälder beziehen, der Reihe nach aufgestellt; der zweite Teil befasst sich mit der Frage der Ureingesessenheit der in der Umgebung von Sopron und auch der in West-Transdanubien vorkommenden Kastanienwälder.

Die allerersten Spuren der Soproner Kastanienwälder befinden sich im Gemeinderats-Protokoll der Stadt Sopron vom Jahre 1540, in welchem *A. Gering's* Kastanienwald auf dem Wardusch-Berg erwähnt wird (deutschsprachiges Zitat im Text!). Im XVII. Jahrhundert erwähnt ein Visitationsbericht aus Sopronbánfalva (Wandorf), der Pfarrer hätte statt Getreide Kastanien als Pachtgeld erhalten. 1734 gibt *F. E. Brückmann*, ein Arzt aus Braunschweig, Nachricht von einer Besichtigung, der berühmten Soproner Kastanienwälder und nicht viel später befasst sich mit denselben sehr eingehend das erste ungarische lokale floristische Werk: „Flora Semproniensis”, welches von seinen Gastgebern, den gelehrten Botanikern, *K.*

*Friedrich Loew* und *Christoph J. Deccard* 1741 fertiggestellt wurde. *J. Grossinger*, der Verfasser einer bekannten Dendrologie (1797) streift die Frage schon aus rein wirtschaftlichem Gesichtspunkt, ebenso *Samuel Bredetzky*, ev. Pastor und Polyhistor (1805), *Josef Kiss* (1833), *Johann Oderszky*, Forstmeister von Visegrád, königlicher Comissär (1837), *Alex Fényes*, ausgezeichneter Statistiker (1841), *J. Dörflinger* (1848), *J. Hunfalvy* (1860, 1865), *Géza Hangai* (1889) und viele Andere. Kartographisch wurden die Wälder zu allererst in den Werken *Matthias Korabinszky* (1786) dargestellt, sodann auf der ersten Landkarte (1787), welche *Andreas Sárközy*, städtischer Ingenieur von den Soproner Waldungen aufgenommen hatte. Aus botanischen Gesichtspunkten wird das Augenmerk erst am Anfang dieses Jahrhunderts auf die ungarischen Kastanienwälder gerichtet, zu allererst in *Tibor Blatny's* ausführlicher. Abhandlung, welche aber in der Frage der Ureingesessenheit eine irriige Auffassung vertritt. Nach ihm wurde der Ursprung, die Zusammensetzung und die Bedeutung der West-Transdanubischen Kastanienwälder von *Julius Gayer* und *Raymund Rapaics* von Grund auf geklärt; auf diesen Ergebnissen baut sich jene Feststellung der ungarischen pflanzengeographischen Forschung auf, wonach die West-Transdanubische – und somit auch unsere Soproner Kastanienwälder ureingesessen sind.

Die Aufzählung der Beweise der Ureingesessenheit der Reihe nach bildet – nach der Widerlegung der Fabel der türkischen und römischen Anpflanzung – den eigentlichen Zweck der Abhandlung. Die Argumente des Verfassers sind in erster Linie pflanzengeographischer und flora-entwicklungsgeschichtlicher Natur, er führt aber auch phytopaleontologische (*Hayek, Hollendonner*), paleoklimatische (*Rosenkrantz*), etimologische und andere lokalgeschichtliche Beweise auf.

Auf Grund der geobotanischen Feststellungen der Ungarn *Gayer* und *Kárpáti*, sowie des Österreicherers *A. Hayek*, befasst sich der Verfasser besonders eingehend mit der bis heute noch nicht fixierten Transdanubischen Grenzlinie der spontanen Verbreitung der *Castanea sativa* und zieht diese Linie auf Grund des kettenweisen Auftretens der xerothermischen Florainseln in Nieder-Österreich von Norden nach Süden über *Melk–Obergrafendorf–Rothenau–Böheimkirchen–Neulengbach–Wienerthal–Gloggnitz*, in Steiermark über *Friedberg–Hartberg–Pischelsdorf–St. Ruprecht–Peggau–Gratwein–Köflach–Stainz–D. Landsberg–Eibischwald–Mahrenberg*. Von hier gegen Westen, ausserhalb der Bergkette der Alpen, gegen Süden befasst sich der Verfasser mit der Linie des spontanen Auftretens der *Castanea* nicht näher. Die Verbreitung <sup>256</sup>der Kastanie auf ungarischem Boden nördlich von Jugoslawien, weist der Verfasser als kontinuierlich nach, da sie sich dem Vorkommen in Nieder-Österreich und Steiermark anschliesst. Hier bilden die Kastanienwälder aus der Umgebung von Kőszeg, Szentgotthárd und Südwest-Zala das verbindende Kettenglied und werden überall von einer Schar von mediterranen und xerothermen Pflanzen begleitet. Die Kastanien aus der Umgebung von Kőszeg reihen sich über die Linie *Hartberg–Unterwart–Oberwart–Schlaining–Neuhodiss–Rechnitz–Bozsok–Velem–Cák–Kőszeg* (Güns) dem Vorkommen in Nieder-Österreich an, von hier aus zieht sich die Grenze durch die Täler von *Rendek* und *Rőt* wieder auf burgenländisches Gebiet zurück, genau jene Linie des Noricum verfolgend, welche von *Zoltán Kárpáti* festgesetzt wurde: *Liebing–Kaisersdorf–St. Martin–Kobersdorf–Ritzing–Neckenmarkt*.  
Nördlich von Sopron bilden *Loipersbach–Rohrbach–Forchtenau–Marz–Wiesen–Mattersburg–Sauerbrunn* die östliche Grenze ihrer Verbreitung, währenddessen sie im Leithagebirge allgemein ist und von hier aus nach den Kleinen Karpaten und in die Umgebung von Pressburg (Bratislava) hinüberzieht. Der ungarische Text enthält die Liste der begleitenden Pflanzen, welche einen der wichtigsten Beweise darstellt. *Als Schlussfolgerung stellt der Verfasser fest, dass unsere Kastanienwälder im südlichen und westlichen Teil Transdanubiens Relikten der einst mehr verbreiteten, mit Eichen vermischten Castanetum darstellen, aus denen die menschliche Kultur die Eiche herausfemelte, die Kastanien aber ihrer wertvollen Frucht wegen nicht nur beliess,*

*sondern auch pflegte, verjüngte, ersetzte.* Diese Einmischung drückte ihren Siegel auf alle in der Umgebung von Sopron befindlichen Kastanienwälder, die zur Zeit stark zurückgehen und die aus pflanzensoziologischem und floristischem Gesichtspunkt sich in einem sehr verworrenen Zustand befinden. Der Verfasser beabsichtigt die zöologischen Verhältnisse unserer Kastanienwälder im Rahmen einer grösseren Abhandlung zu veröffentlichen. Er stellt aber schon jetzt fest, dass das massenhafte Auftreten der saueren Eichen-, Kiefern- Birkenbestände, aus Zerreichenbeständen hervorgehenden Kastanienwälder bei Mecsek und Nagymaros die unbedingte Absonderung dieser Kastanienwälder zweckdienlich erscheinen lässt.

Da die Abhandlung nachbarliches Grenzgebiet wesentlich berührt, zahlreiche österreichische Verfasser wörtlich anführt (*Beck v. Mannagetta, Böhmerle, Egger, A. Hayek, A. Kerner, A. Neilreich, F. Rosenkrantz, usw.*) und da ihr Bestreben mit dem in Österreich hochentwickelten Naturschutz übereinstimmt, wird sie sicherlich nicht nur in heimischen Kreisen das Interesse für diesen unseren prächtigen und wertvollen Baum wiedererwecken, der als ein Gesandter des sonnigen, azurblauen lombardischen Himmels, bei uns spontan wachsend das Auge erfreut.



**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései**

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései / Mende Gusztáv: Van-e soproni jellegű tájképfestés?**

**Mende Gusztáv: Van-e soproni jellegű tájképfestés?**

(A soproni Liszt Ferenc Múzeum „Erdőberek a soproni festészetben” című különkiállításán, az 1959. május 3-i megnyitón elhangzott beszéd.)

Valahányszor a soproni léleknek valamely alkotásával találkozunk, jóleső érzés fog el bennünket. Érzés, amely egyúttal értékelése is a műnek, mert a velünk egybehangzó mondanivalót és a színvonalat kutatja, vagyis azt, ami hozzáadás, új és haladás is a régihez viszonyítva. Örömmel tölt el bennünket, ha ilyen vonásokra lelünk a látottakban. S hadd mondjam el mindjárt itt, hogy ez az, ami viszont a művészt meggyőzi törekvése helyességéről és új alkotásokra serkenti.

E kiállítás képei soproniasak már a tájjelleg miatt is, amelyet ábrázolnak, de még inkább a meglátás módja miatt, amelyet a soproni magáénak ismer fel. Ennek a meglátásának hagyományai vannak. A hagyomány nem túlságosan régi, mindössze az első világháború körüli időre nyúlik vissza, és igen derék, ma már részben feledésbe merült festők és műkedvelők tevékenységében tükröződik legelőbb. Mert kissé önkényesnek hangzanék a megállapítás, hogy Stark (†1812) vagy Ertl (†1852) képein a helyi művészet jellegzetessége leolvasható volna. De nem túlzás, ha a két Storno Ferenc, vagy Weiss Kornél művészetének beötvöződését látjuk a mai nemzedék művészetébe. E hagyomány mellett az általános magyar hagyomány, a nagybányai művészi látásmód és különösen a szülőföld tájainak szeretetében látom azokat az összetevőket, amelyekre a soproni festészet támaszkodva megalkotja a magyar tájfestészet helyi színézetű változatát.

Szív és szeretet kell ahhoz, hogy a tájék visszaadásában szív és szeretet tükröződjék. Ez pedig a soproni festőben és nézőben egyaránt lobog. Ki tagadná, hogy e képekben nem domborodik ki mindannyiunk érzelme, mellyel hazai tájainkhoz visszanyúlunk?

Akadémikus-e tehát a soproni festészet? Nem. Ez már az eddig mondottak alapján is kizárt. Nem akadémikus pedig ez a piktúra a ma élő nemzedék óta. Ennek működése olyan, mintha nem az örökkévalóság részére lezárt, változhatatlant akarnának teremteni. Az akadémikus, iskolás piktúra pedig ilyen vitathatlanság igényével lép fel. Mintha festőink nem is teljességében gondolnák át terveiket, nincsenek megváltozhatatlan szándékaik. Művészetük minden irányban változtatható, variálható, tehát fiatal, nem betokosodott. Az alkotások legértékesebb erénye az a jelleg, mintha a rögtönzés lázában, a valóság közvetlen átélésében születtek volna, bár távolról sem hézagos lejegyzések, vázlatos, vagy felületes ábrázolások. Ez adja meg a valóság, az igazság és az őszinteség jellegét e műveknek. A soproni festészet nem akadémikus, mert új feltételeknek szabadon tartja az utat új távlatok részére. Ha valami óhaj ébredhet fel e művek szemlélése közben, az az lehet, hogy megváltozott életünk távalatai minél láthatóbban



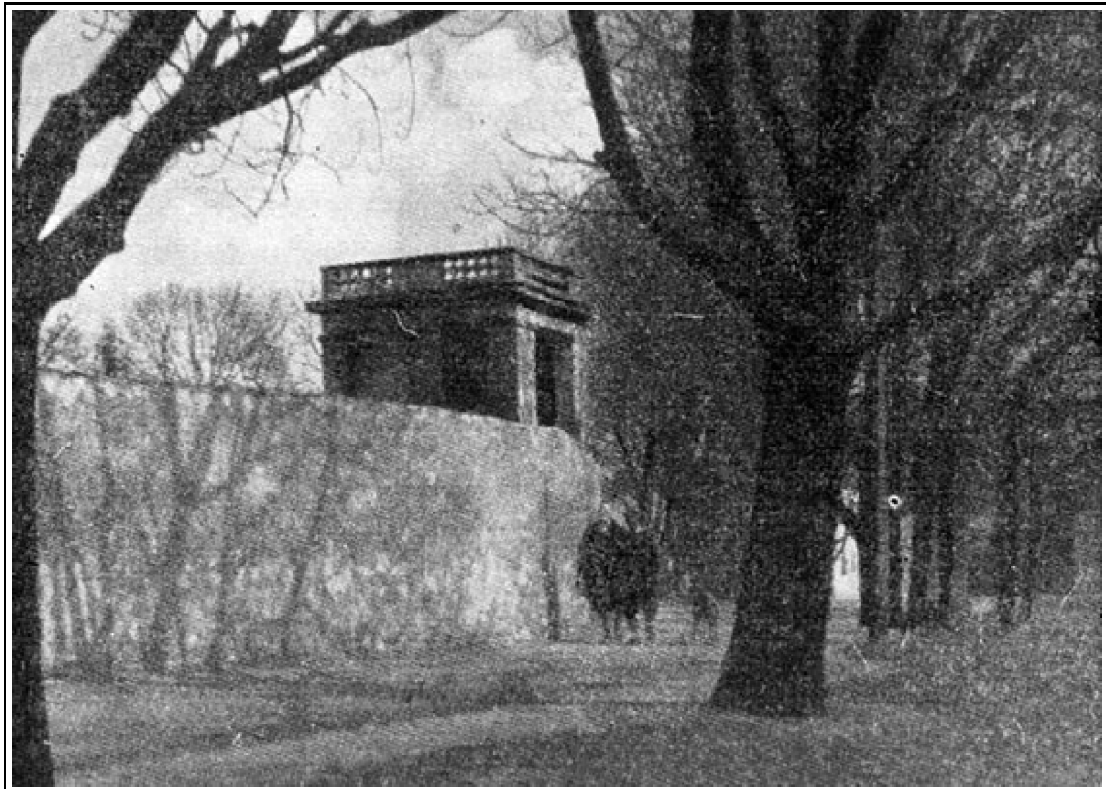
jelenjenek már meg a vásznanon.

A legmodernebb művészet is alá van vetve az idők változó felfogásának és avult lesz egyszer a forma is, tartalom is. Így az is, amit ma megilletődve, vagy rajongva szemlélünk. De jaj annak a művészetnek, amely kategórikusan csak a magáénak követeli az igazság kizárólagosságát, a felülmúlhatatlan, a befejezett jelzőket. Ez végcél, amely után felbomlás következik.

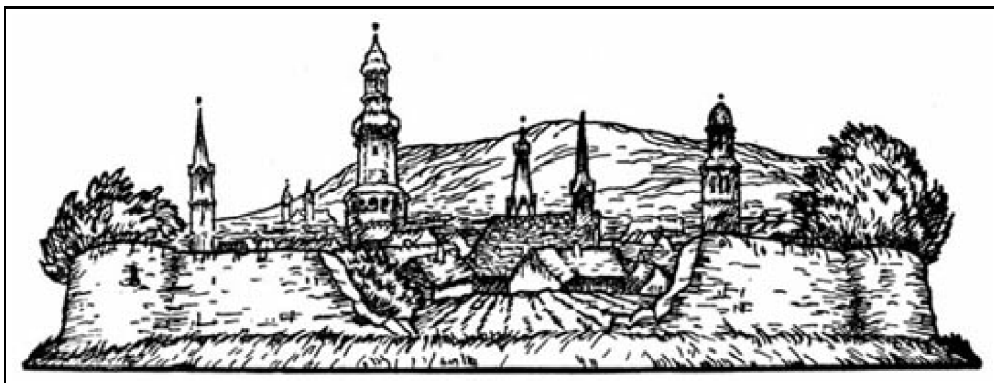
258 Soproni művészeink fiatalos, életerős és hagyományokban gyökerező művészetet gyakorolnak. Ez a művészet hagyományossá fog válni, mert a mai emberek szemléletét is tükrözteti.

A soproni festészetet szabad és kell is bírálnunk, hogy akadémiassá ne váljék. Megállapíthatjuk róla, hogy megújuló, fiatal és állandóan a modernség felé halad. Hozzátehetjük, hogy hűséges művészetbarát közönségünk közreműködésével alakul át új, még időszerűbb Sopron vidéki művészetté és új művészeti hagyománnyá.

Aragonról, a mai hírneves baloldali francia költő-kritikusról írja egy életrajz, hogy a nemzeti művészet híve, de elveti az individualizmust. Nem a maga nevében ír és beszél, hanem a nagyközönség szószólója. A soproni festészet elérkezett a nálunk általános és helyi talajban gyökerező szemlélethez. Művészeink több mint egy emberöltő munkájával individuális művészetükkel elérkeztek a népszerű, sajátos soproni képlátáshoz. Egyéniségük megtartása mellett is több a hasonlóság képeikben, mint a különbözőség. Megállapítható, hogy közösen, együttesen alkotják azt a művészi mozaikot, amely helyi színeivel hozzájárul a mai magyar festészetéhez, és így szervesen illeszkedik hazánk képzőművészetébe, közelebbről a magyar tájképfestészet egészébe. Ennél nagyobb dicséretét nem hangoztathatjuk a magyar vidéki festészetnek.



Kerti ház 1920 körül a mai Sztálin téri ált. iskola környékén (Angyalfi Andor felvétele)



1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csenár János: Ósze János Kurrens könyve 1845–1849.**

**Csenár János: Ósze János Kurrens könyve 1845–1849.**

A könyvet – az utolsó oldalon olvasható bejegyzés szerint – Röjtök és Muzsaj helységek számára az 1845. évben 6 forint 30 k. váltón vásárolta a két helység jegyzője és tanítója, *ÓSZE JÁNOS*. E könyvbe írogatta be a felsőbbiségektől érkező hirdetményeket, körözéseket, rendeleteket, köriratokat, – ahogy akkoriban egyszóval nevezték – a kurrenszeket.

*VAS GEREBEN Nagy idők, nagy emberek* című korrajzában olvassuk:<sup>2(55)</sup> „Minden falusi bíró megesküszik, hogy a kurrens magyar szó... Abban az időben – minthogy újság nem volt –, a hivatalos hirdetések csak »kurrens«-ben sétáltak meg az országot... Bíz abban az időben csak némely helységekben tanították az írást és olvasást, ha tudniillik a borjúk és libák mellől eleresztették a gyereket, s némelyik csak akkor látott egy-egy írott betűt, mikor felnőtt kamasz korában kurrenst adtak a markába, hogy szaladjon vele a szomszéd faluig, s adja be a bíró uram ő kegyelmének, vagy cselédjének, ha magát otthon nem éri... A gyalogpósta – írja tovább – lóhalálában vitte a kurrenst, melynek a háta már tele volt »kapta« és »küldte«-féle írással; s a pósta ment egyenesen a bíró uram udvarába. A bíró átvette a kurrenst s ment vele a tanítóhoz, hogy a »kapta« és »küldte« rajt legyen, de a tanító úr az ifjúsággal a káposztáskertben gyomláltatott, tehát bement a tekintetes asszonyhoz, hogy azzal írassa rá”.

Az idézetekből nemcsak az világlik ki, hogy mily közismert dolog volt egykor a kurrens, de pályafutását is látjuk, hogyan került egyik faluból a másikba, hogyan jutott iskolamester uramék kezébe, akik – mielőtt továbbküldték volna – lemásolták azt a nagy könyvbe.

*ÓSZE JÁNOS*, Röjtök és Muzsaj helységek iskolamestere és jegyzője 1845. december 19-én írta be könyvébe az első hirdetményt és 1865. január 28-án az utolsó nyílt rendeletet. Könyvét az teszi érdekessé, hogy az 1848–49-es években nemcsak a hivatalos kurrenszeket jegyezte be, hanem a két testvér községben történt fontosabb eseményeket is megörökítette. Ma olvasva az egykorú körleveleket, miniszteri rendeleteket, nyílt parancsokat, felidéződnek előttünk a nagy idők nagy eseményei, kiegészítve mindezeket *ÓSZE* uram feljegyzéseivel, megelevenedik előttünk a szabadságharc-korabeli falvak képe, látjuk, mi történt Röjtök és Muzsaj helységekben 1848–49-ben.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csenár János: Ósze János Kurrens könyve 1845–1849. / 1845–1847.**

**1845–1847.**

Mielőtt azonban e jeles napok ismertetésére térnénk, érdemes átsillabizálni a megelőző bejegyzéseket is. Nos, a régi jó táblabírák nemigen erőltették meg magukat a kurrenszek írásával; 1845-ből 1, 1846-ból 11,

1847-ből 15 bejegyzést találunk. Az első miről is szólhatna másról, mint az oláh cigányok megrendszabályozásáról, a többi az előfogatokról, vadászati tilalmakról, szederfaültetésről, útcsinálásról, a [260](#)marhahús fontjának áráról, lopott lovakról és licitációkról! Megtudjuk ilyenformán, hogy 1846. október 14-ére virradóra a zsirai rétekről ellopták *ÖSTÖR JÓZSEF* egy pár hámos lovát. Az egyik világos, a másik setét pej, mind a kettő herélt. Ki tudja, hogy azóta megkerültek-e?... Elgondolkozik az ember azon a kétszer is előforduló hirdetményen, amely *N. HERTELENDY PÁL* úrnak röjtöki, muzsaji, ebergöci határookban, vagy máshol, bármely helység határában lévő javainak közárverés alá bocsátását hirdeti meg. Vajon mi okozta nemes *HERTELENDY PÁL* úr vesztét? Per, kártya, asszony? Vagy tán mind a három?... És vajon ki lehetett az a hazánkfia, akit Nemeskéren 1847. december 31-i kurrensében ekképp keres *KISS LAJOS* szolgabíró: „Persiának Tauris városában *LÁZÁR PÁL* érték hátrahagyásával el húnyván, – ha annak ezen Járásban rokonai léteznének, azok magukat T. Szolga Bíró Úrnál haladék nélkül jelentsék be”.

Ugyanaznap – Szilveszter napján – adta ki alábbi rendeletét: „Miatán az farsangi napok bekövetkeznek – az bírák jó előre intettek, miszerint a’ rendet leg erélyesebben fentartani kötelességök; a’ 9 óra utáni kortsmázás, utcábani zalámbolás, és lármázás egy átaljában, és pedig legkeményebb büntetés alatt tilalmas; ... nincs helye a’ helységekben házasság útján kivendő lányok miatt a’ völegényektől „pintbor” vagy egyéb fizetés kívánásának, úgy szinte a’ nem hivatalos legényeknek azt, hogy lakodalmas háznál egyet táncolhassanak...” Ám az azóta elmúlt 110 esztendő tanúsága szerint e soroknak nem lett sok fogantja, hiába keménykedett szolgabíró uram: „Ezen rendeletnek bár mi részbeni áthágói a’ bírák megérdemelt büntetésöknek elvétele végett tüstént kötözve T. Szolgabíró Úrhoz kísértessék.” Minden hiába! A nép akarata erősebbnek bizonyult a „rég jó táblabírák” akaratánál, a „pintbor” és „legények tánca” ma is dívik, a „zalámbolásról és lármázásról” nem is szólva.

A negyvennyolcas eseményekkel összefüggő első beírás az utolsó rendi országgyűlés összehívásáról szól.

„Urunk Királyunk Ő Felseje által f. é. november 7-dik napján Szabad Kir. Posony városában országgyűlés hirdettetvén, Főméltóságú Hertzeg *ESTERHÁZY PÁL* Úr Megyénk örökös Fő ispánja, a’ saját elnöksége alatt Sopronban megtartandó követ választási közgyűlést folyó octóber holnapnak 12-dik napjára kitűzni méltóztatott. Kelt Nemeskérett octóber 2-kán 847. *KIS LAJOS* s. k. szolgabíró.”

Biz akkoriban ez a hirdetmény édeskevés embert invitált meg Röjtök és Muzsaj helységekben erre a közgyűlésre! Névszerint az alábbiakat: mindenekelőtt is a földesurat, Mságos *ÜRMÉNYI JÓZSEFET*, aztán Röjtökről *N. BENE IMRE*, *N. KOVÁTS GÁBOR* és *PÁL*, *N. NEMES JÓZSEF*, *N. SOMOGYI JÁNOS*, *N. KERESZTÉNYI FERENTZ* és *N. HERTELENDY PÁL* urakat, Muzsajról *N. SZALAY PÁL* és *LAJOS*, *N. KOVÁTS JÓZSEF* urakat és *N. MURAYNÉ sz. TIBOLTH CONSTANTIA* nemzetes asszonyt.[3\(56\)](#)

Tudjuk, hogy a kurrens nyomán meginduló választási küzdelemben megyénk legnagyobb fia, *SZÉCHENYI ISTVÁN* még csak a jelölésig sem jutott. „Széchenyit akarjátok megválasztani, aki meg akarja adóztatni a nemes embert!” – harsogták a kortesek.[4\(57\)](#)

„Vérrel szerzett nemesi jogainkat, szabadságunkat nem engedjük! Nem adózunk!” – zúgták rá a hétszilvafás választók.[5\(58\)](#) S nem nagyot tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Röjtök, Muzsaj és környékének kurtanemesei is ezzel a jelszóval és fehér lobogóval indultak a nagy követválasztásra. Fehér zászlóval, mert voksaikat egyhangúlag a konzervatív jelöltre – T. *SIMON NEP. JÁNOS* első Al Ispán Úrra – adták le.[6\(59\)](#)

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csenár János: Ősze János**

## Kurrens könyve 1845–1849. / 1848–1849.

### 1848–1849.

1848-tól megszorodnak a bejegyzések. 1848-ból 32, 1849-ből 52 bejegyzést találunk. Az első – a forradalommal összefüggő kurrens – 1848. ápr. 16-án kelt.

261. „A’ Ministeri országos ideiglenes bizotmány értesülvén, miszerint Szombathely lakósai és nemzetőrei által, a’ városban lakó izraeliták meg támadattván, vagyonaikban, és személyökben, nem tsak törvénytelenül, hanem botrányosan is meg sértettek...” Közli a továbbiakban, hogy *CSÁNYI LÁSZLÓ* és *SZÉLL JÓZSEF* Vas megyei első al Ispány Urakat teljes hatalommal ruházták fel, hogy Vas, Zala, Veszprém, és Sopron megyékben, úgy Sopron, Kőszeg és Rust városokban a törvény korlátai között mind azt tehessék, amit az Izraeliták Személy- és vagyonbátorságának biztosítására jónak találnak. Újra figyelmeztetjük a lakosokat – fejeződik be a rendelet –, hogy „nemcsak a’ rablók, tolvajok, útonállók, és gyujtogatók, hanem a lázítottók, lázadók, és veszedelmes rendbontók is rögtöni elítélés által, halállal büntettetnek”. [7\(60\)](#)

Örvendetesebb a következő.

„Ő Hertzegsege Örökös Fő Ispány Úr a’ követ jelentési közgyűlésnek határnapját – melyben az ország gyűlésen alkotott törvények ki fognak hirdettetni –, folyó Április hónap 29-dik napjára méltóztatott kitűzni, szabadságában álván az eddigi jobbágy községeknek is egy-két előljárók által a’ közgyűlésben résztvehetni. Kelt Nemeskérett április 24-én 848”.

Egy kurrens, amely a szabadságot hozta! Egy kicsit ugyan meg volt nyírbálva ez a szabadság, nem az egész népet hívta meg a nagy napra, csak egy-két előljárót, azokat is csak úgy immel-ámmal, „szabadságában álván” és „részt vehetni”.



262A nagy nap virradatán egymás után robognak ki a faluból a nemesek fogatai. Elsőnek *N. SOMOGYI JÁNOS* kis kocsija, utána *N. KOVÁTS JÓZSEF* szekere, a kasban pipázgató *N. SZALAI PÁL* és *LAJOS* testvérekkel. Két szép szürke repíti *N. MURAYNÉ* szül. *TIBOLTH CONSTANTIA* asszonyosság hintáját, aztán egy rozzant cséza imbolyog s benne mogorván a két *KOVÁTS*-testvér, *GÁBOR* és *PÁL*. Annál vígabb *N. BENE IMRE* uram! Csak úgy lóhátról, kucsmájával integetve nyargal el a kocsisor mellett.

– Könnyű neki – morogja *PÁL* úr – *SZÉCHENYI* embere!

Csikorogva nyílik a kastélykapu, s kirobog M.gos *ÜRMÉNYI JÓZSEF* úr négylovas díszhintaja...

Így mennek ők a nemes, nemzeti és méltóságos urak... s valahol már a Haraszton kocog egy öreg parasztszekér, viszi az eddigi jobbágyközségek meghívott egy-két elöljáróját. Az ő neveiket is tudjuk. „Röjtökön nép képviselőikül megválasztatva voltak, *TÓT JÓZSEF* bíró – *SZIGETI JÁNOS* öreg Esküdt. Muzsajról *SZALAI ISTVÁN* bíró – *SZIGETI PÁL* öreg Esküdt’ s a’ két Helység jegyzője és Iskola Mestere *ŐSZE JÁNOS*.”

A gyűlés pedig így folyt le:

„Az 1848-dik Év Április hónapnak 29-dik napján Szabad királyi Sopron városában első népgyűlés tartott, mellyben az 1847–8-iki ország gyűlés törvénycikkely melyek legkülönösebben az Úrbéri tartozások – robot – tized házbéri-füstpénz eltörlését nemzetörséget – szabadság és jog egyenlőséget foglalják magukban kihirdetettek. Fő Méltóságú Hertzeg *ESZTERHÁZY PÁL* Sopron megyének örökös és valóságos főispánja által nyitvatván meg a gyűlés. *Tekéntes Karok és Rendek és polgártársaim* s. a. t. beszéd kezdetével. A megye ház előtti téren volt a gyűlés. – Sok számos főrendű, köznemes és úgynevezett honpolgár (paraszt)okból állott”.

Új szavak röpködtek akkor a levegőben. Az egyik *Ő* Hertzegsége ajkán csikordult ki: – Polgártársaim! – A másikat *ŐSZE* uram használja: – Honpolgár! – Jónak látja ugyan mindjárt egy kicsit megmagyarázni. Zárójelben közbeszúrt egy szót, amelyből megvilágosul, hogy a „paraszt”, ez a honpolgár.

De se baj! Újdonsült honpolgáraink lelkesült hangulatban érkeztek haza, s úgy látszik elég későn, legalábbis két csárdával később, mint manapság, ami úgy értendő, hogy manapság csak három kocsmá akad Röjtökmuzsaj és Sopron között, de akkoriban még meg volt a haraszti, meg a kislózszi csárda is!

Ilyeténképpen az otthonmaradt polgártársak csak másnap értesülhettek az eseményekről.

„Másnap, azaz Április 30-án *TÓT JÓZSEF* helység bírójának udvarán törvényeink általam temérdek nép jelenlétében felolvastatott, és annak végeztével örömpoharak ürítették, éji 11 óráig, de a magunk zsebiből. Általam beíratott *ŐSZE JÁNOS* jegyző.”

Szép nap lehetett! *ŐSZE JÁNOS* áll a tornácon a tágas udvaron a tömeg... mind a röjtökiek és muzsajjak, férfiak, asszonyok, gyerekek. *ŐSZE* uram meg magyaráz, mesél a pesti nagy napokról, *KOSSUTHOT* emlegeti, meg valami *PETŐFIT*, meg Talpra magyart, de a pajták közt gurítják már a hordót, *UJVÁRI* sógor Muzsajról gurítja: – Helyet emberek! helyet! – Az utcán meg az öreg *PÁPAI* erőlködik egy kis négy akós tavalyyal a lózszi hegyből.

Ürülnek az örömpoharak. Mulatnak a jobbágyok, az ősszel még a nemesek mulattak... kortespénzből. Az

új honpolgárok azonban a maguk borát isszák... No meg is írja *ŐSZE* uram, *de a magunk zsebiből!*

Május 17-i kelettel már az új helyzettel kapcsolatban hoz rendelkezéseket a kurrens. Több kisebb jelentőségű pont között új eljárók választásáról intézkedik: „... oly községekben, ahol eddig az uraságok teljesítették a kijelölést (voksot), jövőre a járásbeli szolgabírák fogják teljesíteni”.

A következő kurrens egy tipikus forradalmi jelenséget próbál szabályozni: „a bormiretskélést”.

„Többször intettek már szóval, és írásban a Járásbeli lakosok, hogy a törvényt szorosán tartsák meg, és ennek ellenére úgynevezett „pintesbort” miretskélteni ne merészeljenek, több felől hallani mégis panaszképpen, hogy a törvény szentségét nem tekintvén, T. Szolga Bíró Urak rendeleteit megvetve a tilalmas bormiretskélést folytatni több helyeken a lakosok elég vakmerők... Ennél fogva a [263](#)helységek bírónak meghagyatik, hogy a nem engedelmességekkel azonnal bejelentsék, hogy őket a börtönbe lehessen kísérni... Sopron június 8-én 848” [8\(61\)](#)

Az ám! De ennek a vakmerő „bormiretskélésnek” igen nyomós oka volt! Tudnivaló, hogy az időben üzente meg Kossuth Lajos, hogy „elfogyott a regimentje”. Így aztán nem is lett foganatja. Későbbi kurrensok tanúsítják, hogy polgártársaink „nem tekintve a törvény szentségét” továbbra is csak üldögéltek a hűvös boroskamrákban és fújdogálták a csendes nyári éjszakában:

*„... Ha még egyszer azt üzeni,  
Mindnyájunknak el kell menni!...”*

De szavukon is fogta őket a kurrens!

„Ministeriális rendeletnél fogva egy nemzetőri századnak legalább 400 emberből állani kell jövőre nézvést tehát Széplak – Sarród – Eszterház – Süttör – Endrőd – Szergény – Agyagos – Petőhaza – Szerdahely – Sz. Miklós – Muzsaj – Röjtök – Ebergötzi helységbeli nemzetőrök egy században soroztatván, mindezek vasárnap július 16-án délután ötödfél órára Szt. Miklóson özsveseregjenek, a hol a’ Ministérium által kinevezett őrnagy és zászló alji parancsnoknak hozzá járultával az új tisztválasztás fog megtörténni. Senki a nemzetőrök közül el ne maradjon. Nemeskér július 15-én 848. *KISS LAJOS* m. k. szolgabíró”.

Nem is maradtak el. Ott volt a két község minden épkézláb férfia, nemesek és nemtelenek, öregek és fiatalok, kövérek és soványak. Fenn is maradt a faluban az alábbi anekdota:

Valahol a Szt. Miklósi réteken gyakorlatoztak nemzetőreink. Köztük Karácson sógor is. Szép szál, behemót ember a röjtöki Karácson, de a hasa olyan nagy, hogy tönkreteszi az egész sort. Rászól az oktatótiszt:

– Mellet ki, hasat be!

– Mind szép ez, vitéz komám uram, csak lehetne!

No ilyen kedélyesen folyik a kiképzés s közben a Dráva mellett már mozgolódnak a horvátok. Fegyver kell! Pénz kell!

„A Drávához indulandó nemzetőröknek olyan fegyverek, melyeket Bétsben 18 p. forintért és 24 kr-ért vásároltattak, 12 pengő ft-ért, olyanok pedig melyek 16 f 24 kr. vétettek 10 p. ft-ért, azon ó fegyverek,

melyek a fraknói várból lehozattak 4 és 5 p. ft-ért fognak eladatni. Az elindulandó nemzetőrök tehát a' fentebb jegyzett 's ki szabott árért Sopronban t. *TÓT BÁLINT* másod al Ispány Úrnál fegyvert vásárolni siessenek. Nemeskér aug. 14-én *KISS* m. k. Szolgabíró."

A fegyverkérdés ilyenképpen megoldódott s már csak az volt hátra, ami Montecuccoli szerint a háborúhoz elsősorban szükséges, nevezetesen a pénz és pénz és harmadszor is a pénz. Sajnos azonban épp e „három” dologban nagyon szűken állott a tekintetes vármegye kasszája.

„A' folyó évi September hó 16-ik napján Sopronban történt bizotmányi ülésből a' következő rendelet tétetett, miután a *Megyei pénztár a körülmények által okozott kiadások sokasága által majd nem egészen kiürült* – a' helységek lakószai a' hátralevő idej adónak rögtöni befizetését tellyjesítsék, melynek eszközlése és köröztetése *T. BEZERÉDY PÁL* ideiglenes Szolga Bíró Úrra bízott, azért a járásbeli Bírak oda utasíttatnak, hogy... mindenkinek az idej adóját tüstént elmúlhatatlanul le fizetessék... tudtukra adatván, hogy a' mostani adó fizetés, minden honpolgárnak leg főbb, leg szorgosabb kötelessége, mert... a' szabadságunkat fenyegető ellenségnek édes [264](#) hazánkbuli kihajtására... fizeti az adót. Szerdahely sept. 24-én 848. *BEZERÉDY PÁL* m. k. ideiglenes szolgabíró."

Így állt a helyzet! A nemzetőrök ócska fegyverekkel készülődtek a háborúra, az államkassza üres... *JELLASITS* már a fővároshoz közeledik, *KOSSUTH* épp e rendeletnek kiadása napján – szept. 24-én – indult Ceglédre, a népfelkelés megszervezésére.<sup>7(62)</sup>

Feltűnő, hogy ezt a szeptember 16-án hozott sürgős rendeletet csak nyolc napi késedelemmel kurrentálták. Látszik, hogy a megyei közigazgatásban zavarok voltak. A fontolva haladók, a konzervatívok, a békepártiak – közöttük a nemeskéri *KISS LAJOS* szolgabíró is – visszahúzódtak s a vezetést a forradalom emberei veszik át.

Az új szolgabíró két nap múlva már a *KOSSUTH*-bankóról küldi a kurrenst.

„A' pénzügyminisztertől a' törvényhozás határozata következtében az Ország Közönsége ezennel következőről értesítetik. 1-ször. Az 5 ftos pengő magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tétetnek. 2-szor. Ezennel rendeltetik, hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban akár adó, akár más bár mily fizetéseknel név szerinti teljes értékükben öt ezüst forint gyanánt egy forintra 3 húszast számlálva el fogadtassanak. 3 or. Ezen pénzjegyeknek értékét a' magyar álladalom minden javaival biztosítván, elfogadtatásukra nézve a' magánosoknak semmi aggodalma nem lehet. Ezen pénzjegyeken 5 féle nyelven t. i. magyarul, német – tót – horvát – és oláhul van az 5 forint, szinte római számmal is nyomatva, ezen pénz papirosának az a tulajdonsága van, hogy ha salétrom savval meg nedvesítetik azonnal megfeketül, de ha megszárad ismét az előbbi czifra mivoltát megtartja”.

Új szolgabíránk – látjuk! – kurrense első részében a lelkes honfiakat örvendeztette meg a *KOSSUTH*-bankóval, a másik felében a lelkes honleányokhoz fordul.

„A Dunántúli mozgó önkéntes seregek vezére a' hartzban megsebesülendők számára szükséges tépések seb kötözésre alkalmas gyolts darabok és lepedők ált. küldésére a' megyét fel szólítván, ezennel járásbeli helységek bíráinak kötelességük tétetik, hogy ki ki a' maga helységbeli lakosságát ezen jótékony adományra, melyet azoknak szentelnek, akik a' hazáért hartzolnak és viröket ontják – buzdítani el ne mulasszák, és azon remélt esetben ha bő adakozások történnek, tehát vagy *T. BEZERÉDY PÁL* Szolga Bíró Úrhoz, vagy a' megye házába a' szükséges gyolts v. lepedőket által adhatják, ki mennyit szánt a'



megsebesülendők számára. Szerdahely. Sept. 26-án 848. *BEZERÉDY PÁL* ideig. szolgabíró”.

Három nap múlva – szeptember 29-én – volt a pákozdi csata. A megvert *JELLASITS* hadaival Bécs felé igyekszik. Óvárnál *THEODOROVITS* tábornok, mintegy 10 000 emberrel elvállik tőle és megyénk felé veszi útját...

Dátum nélkül, aláírás nélkül olvashatunk most egy beírást:

„A helységekben és kertekbeni lövöldözés kemény büntetés alatt tiltatik, azért minden lakosnak tudtára adatik, miszerint mindenki óvakodjék a’ helységben vagy a’ kertekben kivált szalma és szénarakások mellett lövöldözni, nehogy valakit meglőjen vagy pedig a meggondolatlan lövöldözés által az egész helység hamúvá tétessen”.

Megint egy tipikus forradalmi, illetve háborús jelenség!<sup>8(63)</sup> A mi nemzedékünk is részesült abban a „szerencsében”, hogy „végigélvezte” azokat a nagyszerű sortüzeket, lélekbátorító lövöldözéseket éjjel is, nappal is, amikor a frontok közeledtek felénk. Negyvennyolcban sem volt másképp! A derék nemzetőrök hősi pózban állogáltak kertjeikben s próbálgatták mordályaikat. Egy-egy jól sikerült durranás után – mikor a célnak kitett tők szerterepült –, elégedetten nyugtatgatták magukat: – Így fog a szerezsán feje is szétrepülni!

E hősi lángolást nem kellett sokáig csillapítani: Jam proxima ardet Ucalegon! A horvátok már a kertek alatt voltak!

„1848-diki October 9-én jöttek a’ Horvátok 16 000 (amint nekem mondották maguk) Szerdahelyi ugarföldre a’ Lés mellé táborba. Este kellett nekik vinni 20 mázsa kenyeret, 10 akó bort, 2 darab marhát, 4 öl fát, 50 font sót, 2 szekér szalmát Rőjtökről, ezen szerekkel én mentem el és oda voltam köztük éjjeli 1 óráig, barátságosan láttak”.

<sup>265</sup>E bejegyzés szövegében a 16 000 számnál javítás látszik. Mintha a tízezret jelző „1”-es számot keresztülhúzták volna s aztán megint visszajavították. Mindenesetre a horvátoknak érdekükben állott, hogy tódítsanak, *ŐSZE* uram meg kételkedett: higgye, ne higgye? Maga a táborhely, az akkor még nagyobb terjedelmű Lés erdő alatt, a mostani nádgyárnál és vasútállomásnál lehetett.

Mai mértékre átszámítva a kenyérszállítmány súlya 11 q 20 kg, a bor pedig 543 liter. A karaván 6–7 szekérből állott. Bizony súlyos érvágás volt ez a községen, úgyhogy utólag még érték szerint is bejegyezték: „Rőjtöki helység a’ horvát ellenségnek adott: 20 mázsa kenyeret 40 for, 5 font só 1 for 3 kr váltó, egy bika 40 for és egy tehén 10 for pengő, 10 akó bor 48 for p. 2 szekér szalma 2 for p. 4 öl fa 19 for 12 kr”. A muzsajiak úgy látszik nyugtatványt is kaptak: „Nyugtatván 8 mázsa kenyérről, 10 font só, 5 akó bor – 7 ökör, 5 1/4 mázsa bétű szerint, melyeket muzsai helység a Szerdahelyi táborba nékem ki szolgáltak. Szerdahely october 9-ik 848. *SZELECZKY LÁSZLÓ* élelmezési kapitány”.

Érdekes még a szövegben az, hogy *ŐSZE* uram – ki eddig pontosan megírta, hogy kivel, hova ment –, most kiemeli magát, „ezen szerekkel én mentem el”. Bizonyos, hogy ott volt a két bíró is, csak azok a szekereknél maradtak, míg a horvátokkal való tárgyalás nem éppen kellemes feladata nótárius uramra hárult.

„... másnap 10. reggel – olvassuk tovább – de nem korán, az egész csoport Rőjtökön vonult keresztül egész bétűlettel, de mielőtt a’ közön kiértek a’ Sz. Miklósi dombokról Rőjtök felé lovas és gyalog nemzetőrök és már földnépe által megtámadtattak a’ horvátok – de minden siker nélkül, mert a’ mi népünk mindegy 3000

lehetett, és álgúy nem is volt s így tehát reterálni kellett”.

*MOHL A.*: Löví történetében tudhatunk meg közelebbit erről a „csatáról”.<sup>9(64)</sup> *THEODOROVITS* elvonuló seregét felsőbb rendeltre távolról egy rendesen fölfegyverzett honvédszázad és a rábaközi felkelők követték. Röjtöknél *KOVÁCS ZSIGMOND* őrnagy vezérlete alatt 500 megyei lovas-nemzetőr csatlakozott hozzájuk. A rábaközi felkelők a lovasok láttára vérszemet kaptak s mindenhogyan harcot akartak. *KOVÁCS*, mint tapasztalt katona – nyugalmazott kapitány volt – ágyúk nélkül nem tartotta célszerűnek a támadást. Erre a rábaköziek az őrnagy mellének szegezték kaszáikat és követelték, hogy vezesse őket a csatába. Az őrnagy – mit tehetett – parancsot adott a hátvéd megtámadására. A szerezsanok persze visszalöttek, mire a föld népe megszaladt, a lovasok az őrnaggyal visszavonultak Szerdahelyre, a honvédek pedig illó távolságból tovább követték a horvátokat.

*KOVÁCS* őrnagy „álgúkra” hivatkozott, de tisztában volt azzal, hogy sem a hely, sem az idő nem alkalmas a csatára. A támadás időpontjában a horvátok zöme, ágyúi, vezérkara már a Nagyerdő magaslatain vonult, így tehát az első lövésekre megszállhatták az erdő dombjait, jó magyarjaink csak nyílt terepen közelíthették meg őket, kitéve a fegyverek és ágyúk tüzeinek, s ha egyáltalában elértek az erdő aljába, bukdácsolva, fulladozva rohamozhatták a domboldalt, ahol az ellenség kényelmes és biztos állásaiban várakozott.

A csata emlékét őrizte a Nagyerdőn a horvátok fája. A harcban elesetteket az út mellett temették el, s egy tölgyfát ültettek föléjük.<sup>10(65)</sup> A fa majdnem száz éven át nőtt, terebélyesedett, egy kisebb fajta család fészket rakhatott az ágai között. A 30-as években vágatta ki a *SZÉCHENYI*-hitbizomány erdőmérnöke. E sorok írója próbálta megmenteni, de sikert nem ért el. Nem maradt meg belőle más, csak egy gyenge kis fénykép.

A horvátok útja sürgős volt, mert nem fordultak meg, hogy bosszút álljanak, hanem az útjukba eső falvakon töltötték ki dühüket.

„... aznap mi sem történt más, mint a Lövíi alsó major porrá égettetett, Löví egészen minden egy ház kirabolatott <sup>266</sup>horvátok által, a' népről a' ruhát le húzták, az urak pinczejében a' bort kiengedték, a' hordókat bevagdalták és 14 házat elégettek. Teplomot kirabolták, leg kitűnőbb kárt tapasztaltam a' helybeli Plébánusnál, kinek régi híres könyvtárát szét hányták, szét szakították, a' könyveket el szabdalva szétszörták magát öszve vissza pofozták, taszigálták, szemérmes testét le akarták mettszeni, el szaladott sógetlen Kövesdre a' kalapját elvették, hat tehenét, sertéseit az udvarán több majorságaival agyon lötték, meg ölték, személyeiket félig ölötten a mezőn megtalálták...”

*ŐSZE* uram úgy járja be a károsult helyeket, mint egy riporter. Friss élményként hat most is: „... a plébánus ... el szaladt sógetlen Kövesdre...” Bizony nagy szégyen lehetett akkoriban, ha valaki fejfedő nélkül járt.

Egyébként a plébánost dr. kistatai *TATAY JÁNOSNAK* hívták, első kiadója volt Berzsenyi első poétai munkáinak, állandó levelezésben állott *KAZINCZY*-val, *DUKAI TAKÁTS JUDITTAL* és *SZÉCHENYIVEL*. Könyvtára már ifjú plébános korában mintegy 500 kötetre rúgott.<sup>11(66)</sup>

De kövessük tovább riporter, illetve korabeli szóval „újdondász” uramat.

„... Völtsej egészen, de nem olly nagy mértékben mint Löví szintén kirabolatott, Horpátsnak tsak a' mentőkbeni való része rabolatott ki. Másnap sok kaszás és lovas ör és gyalog rendes katonák és más

megyei (fehér és győr) nemzetőrök, önkéntesek és honvédek által a' peresznyei erdőben megtámadtattak, álgúkkal is, de még is délután 3 órakor a' mieink reterálni kellett ,mert a' nemzetőrök tsak a' sokaságot mutatták, de mit sem tettek, csak a' rendes katonaság viselte a' hartzot, azonban mégis hiteles tudomás szerint, a' horvátok közül, mintegy 180 veszett el, a' mi népünk közül talán ha leg feljebb 20. October 12-én éjjel elillantak a' horvátok Kőszegnek, de oda be nem eresztettek, onnan a' mint mondották Léka felé, mi történt velük később megtudni. *ŐSZE* jegyző.” S hozzászúrva még: „hazájukba mentek”.

A peresznyei, helyesebben visi csatában a föld népén kívül, *KOVÁCS* őrnagy nemzetőrei, egy század huszárság és 3 vagy 4 ágyúval felszerelt tüzérség vett részt. *MOHL* leírásából kitűnik,<sup>12(67)</sup> hogy a csatahely kiválasztásában megint a horvátok voltak az ügyesebbek. „A horvátok – írja – a ,Gyűrű' erdőben egészen földve voltak s a császári ágyúk innen szórták golyóikat a puszta mezőn elterülő magyarokra”. Így természetesen nem csoda, hogy megint „reterálni kellett”.<sup>13(68)</sup>

Közben már nemcsak a Sopron megyei, hanem a vasi nemzetőrök is megindultak a horvátok ellen, de elkéstek. *THEODOROVITSEK* az utolsó pillanatban a Gyöngyös völgyén át kiszöktek az egérfogóból és erőltetett menetben Lékán, Pörgölényen keresztül osztrák földre menekültek.

A horvátok által okozott kár sokkal nagyobbnak bizonyult, mint ahogyan az első nap *ŐSZE* uram tapasztalta. Látjuk az alábbiakból:

„Felszólíttanak minden helység lakosai, hogy a Horvát ellenség Nemeskéri, – Lövői, Salamonfai, Zsirai, Gyülevézi és visi helységeket részben meggyújtás, és kirablás által tönkre tették, azért ezen szerencsétlen lakosok számára, addig <sup>267</sup>míg felsőbb helyről segedelem érkezik, kiktől mi telik segedelmet adjanak számukra. Szerdahely october 12-én 848. *BEZERÉDY PÁL* ideig. szolgabíró.”

A magyar főhadserég ezalatt Pándorfnál gyülekezik. Ezek ellátásáról szól a következő rendelet:

„Moson Megyében Pándorfi táborban létező magyar őrségi katonaság számára 20 öl tüzfát kell szállítani; azért holnap az az 22 october Szent Miklóson regveli 5 órára *KONKOLY LAJOS* úr házánál megjelenjen Rőjtökről 3 szekér, Muzsajról 2 szekér a kik 3 napi eleséggel magok és marhájok számára ellátva legyenek a fuvar bér a kir. kincstár által megtérítetik. Szerdahely october 21-én 848. *BEZERÉDY* szolgabíró.”

*KOSSUTH* is megérkezik a pándorfi táborba s innen intézkedik, hogy Sopron vármegye 8000 pft-ot kapjon a tábor ellátására.<sup>14(69)</sup> A hatás nemsokára mutatkozik.

„November 13. Sopronban a Lovas kaszárnyában, Iványban 14. – Csornán 15 és a' katonaság számára lovak fognak vásároltatni. Nemeskérett nov. 11-én 848. *KISS* szolgabíró.”

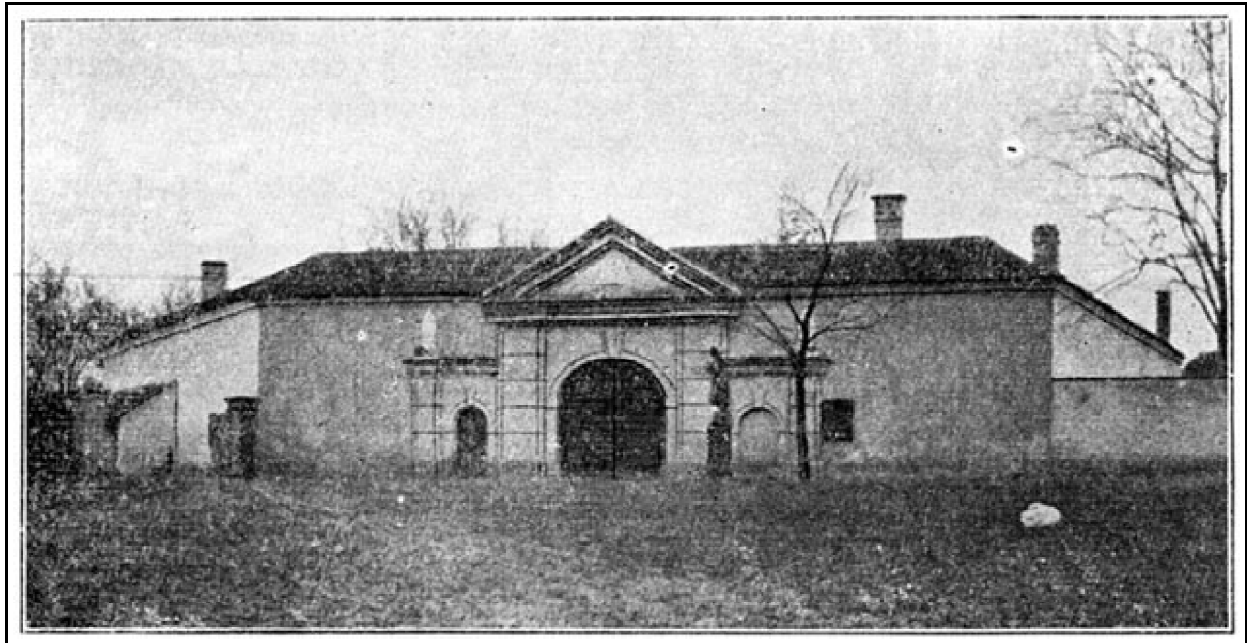
Ezután jön az egyetlen kurrens, amely *KOSSUTH LAJOS* aláírásával iratott be:

„Tapasztaltatván, hogy a' népfelkelés és nemzetőrök ki mozdítása alkalmával, az adóbehajtás nagy kimaradásával, a' hatósági és helységbeli adószedők is kimozdíttanak, ezen visszaélés ezennel el töröltetik. A' adószedők kimozdítása eltiltatik. Kelt Budapesten, novemb. 18-án 1848. Az országos honvédelmi bizottmány nevében *KOSSUTH LAJOS* elnök.”

Ezután már csak egy „szabad és magyar” kurrens következik, az is mintha a búcsúzást készítené elő:

„186. szám. Fertőszentmiklósi bíró hivatalosan jelentvén, hogy ő miután helységjök... előfogatokkal, mint fő ország úton lévő állomás hely nagyon terheltetne... ennek következtében meghagyatik Rőjtök és Muzsaj

helységek bírójának, hogy azon esetre ha Fertő sz Miklósi helység bírójától... felszól,atnak, hogy az álladalom részére szükséges... egy pár szekeret és egy v. két pár lovat szoros felelés terhe alatt... kiállítani köteleztettnek. Kapuvár december 5-én 848. LUKINEK MIHÁLY teljhatalmú honvédi kormány biztos”.



A nemeskéri megyeháza, 1900 körüli állapot

Apró betűkkel egy rövid kis bejegyzés:

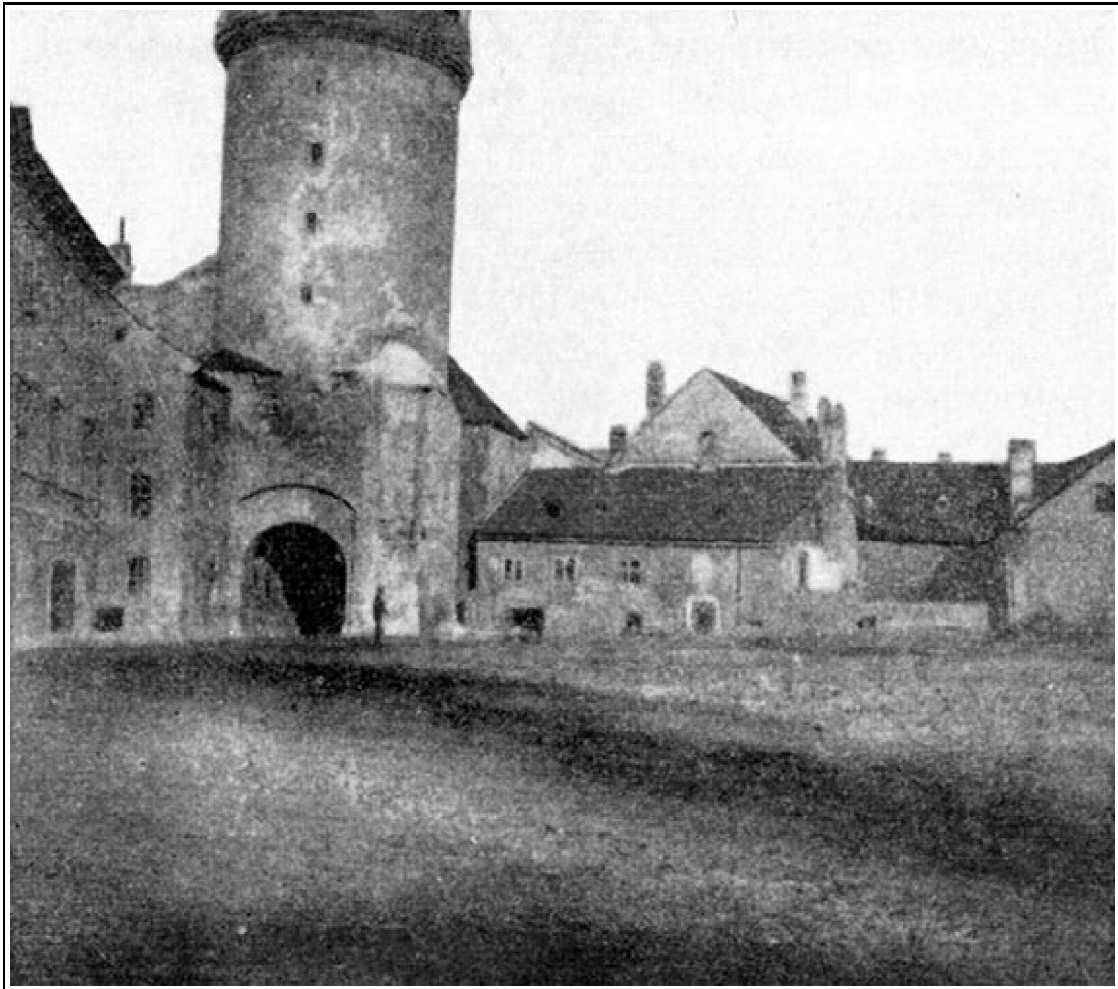
„December 16-án 848. Sopron városába az Ausztriai mint egy negyed fél ezer főből álló csapat ment be. Posonynál 15 és 16 December nagy ütközet”.

Hát igen! Dec. 16-án megindul WINDISCHGRAETZ [268](#)koncentrikus támadása hazánk ellen. A magyar sereg hátrál, dec. 18-án GÖRGEY Mosonynál ugyan megszorítja az osztrákokat, másnap azonban már folytatja a visszavonulást Győrig, Pestig... Dec. 31-én a kormány már Debrecenbe menekül.

Ezzel a nyugati határon megszűnt a magyar világ s a dec. 20-án kelt s 185. számmal jegyzett rendelet a magyar hatóságokat már a cs. kir. hadsereg Sopronyi Parancsnoksága alá rendeli.

Az első intézkedés az adóbehajtásról szól. Hiába, a huncut német is megtanulta Montecuccolit!

Csak a második rendeli el „a rögtön ítélő bíraskodást a megye minden lakóira nézvest sors különbség nélkül”.



A régi városháza lebontása után maradt telek. (A háttérben a szintén lebontott Cavallár-ház)

Harmadsorra azok a bizonyos fraknói mordályok szorulnak. „Minden katonai fegyverek, mellyek testületek v. egyes egyének fel szerelésére kiosztottak, a' helységek bírói által rögtön beszedessenek, a fegyvereket eltitkolók szigorúan büntettetnek. Nemeskér Decemb. 28-án 848. *KISS* szolgabíró.”

Közben hajolnak a gerincek, azok a bizonyos kemény nemesi gerincek: „Miután a Vármegye Ő Felsége Úrunk és Királyunk iránt jobbágyi hódolatát már az itt lévő Cs. kir. Hadseregének parancsnokánál Ezredes Úrnak írásban álnyújtá, és ugyanezen Ezredes Úr által az engedelmességre felszólítatott, úgy aról is, hogy mindazok, kik a törvénytelen és forradalmi Pesti kormánynak engedelmeskednek, katonai rögtön ítélő bíróság útján, mint zendülők fognak fenýítettetni, ugyan a katonai Parantsnok Úr által tudósítatott, nincs más hátra, mint az, hogy a fenséges uralkodó ház iránt a hívság és hódolat külső jelekkel is tanúsítottassék, ugyanazért rendelem, hogy: 1 ször. A megye minden helységének minden tornyaira a Császári színű sárga és fekete lobogók kitűzessenek. 2. or. Minden kincstári... épületek kapuin és karfáin az előbbi színek helyreállítandók; mindezen épületeknél... helyreállítandó a császári duplasas szívében Magyarország címerével. 3. szor. Ezen legfelsőbb rendeletnek haladéknélküli teljesítésére al Ispán Urat... teszem személyesen felelőssé... Az Ispán Úrnak tudósíttása minden esetre bévátván. December 27-én 848.

ROHONCZY IGNÁTZ m. k. királyi biztos.”

269 A vármegye urai kétségtelenül dinasztiahú emberek voltak, de mégis valami kényszeredettség érzik ezen a kurrensen. Sokallották volna a tornyokra tűzendő fekete-sárga lobogókat. Vagy tán a cs. kir. ezredes tapintatlansága bántotta őket, aki a *hódoló* küldöttséget *engedelmességre* szólítja fel s közben a rögtönítélő bíróságot emlegeti? Mindenesetre figyelmet érdemelnek a királyi biztos e kurta-furcsa bevezető sorai s ahogy leszögezi, hogy ő „a katonai Parantsnok Úr által tudósítatott”, aztán megállapítja: „nincs más hátra” s csak ezek után szánja rá magát a rendelet kiadására.

Az alispán egyszerűen tovább küldte.

„Királyi Biztos Úrnak ezen rendelete következtében oda utasítom Önt Szolgabíró Úr, hogy annak foganatosítását eszközölje és közölje és a mi módon történt eszközléséről Január 6.-ig múlhatatlanul tudósítson. Kelt Sopronban Decemb. 27-én 848. SIMON m. k. al Ispán.”

KISS szolgabíró úrhoz meg éppenséggel rosszkor jött az írás. Január első napjaiban Süttörrre készült lakodalomba vagy az is lehet paszitába. De megoldotta a kérdést!

„A’ fentebbi ezennel másolatban közlött rendeletnek következtében a’ helységek bíráinak kemény feletet terhe alatt meg hagyatik, hogy annak olvasásával rögtön minden toronyra a’ császári színű sárga-fekete lobogót kitűzzék és arról... engem Január hónap 4 ik napján Süttörbe a’ hol feltalálандnak értesítsenek. Dec 30 án 848...”

De mit szólt hozzá *Ósze* uram? Bizonytal megemlegette egy párszor azt a császári duplasast, amely nemcsak az ország címerét nyelte el, hanem szőröstől-bőröstől az országot is, a szabadságot is.

Igy végződött az 1848-as esztendő Röjtökön és Muzsajon s az újesztendőben már fekete-sárga lobogó lengett a templom tornyán, csattogott a hideg északi szélben, varjúseregek keringtek körülötte és károgták: kár! ... kár!

A falu csendes volt, a kastély üres. Mságos *ÜRMÉNYI JÓZSEF* úr Bécsben próbálta menteni, ami menthető. *APPONYI GYÖRGGYEL*, *JÓSIKA SAMUVAL*, *DESSEWFFY EMILLEL* egy tervezetet dolgoztak ki a 47-i alkotmány modernizált formájú életbeléptetéséről, de hiába! *SCHWARZENGERGEL*, *BACH-HAL* szemben elvesztették a játszmát.



Hajdani házak a Hátsó utcában 1920 körül (Gantner Antal felvétele)

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dávidházy István: 50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár**

**270 Dávidházy István: 50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár**

1. Sopron városa már a középkortól kezdve jelentős textiliparral rendelkezik. A jelenleg települt és négy iparágat (pamut, gyapjú, selyem, ruházati) képviselő hat textilüzemnek azonban nincs szerves kapcsolata az egykor itt virágzó kézművesiparral. Mire a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár – a ma fennálló soproni textilüzemek közül a legrégebbi – megkezdte működését, a híres soproni textilkézművesipar gyakorlatilag megszűntnek volt tekinthető.

Századunk elején az önálló magyar vámterület követelése egyre erőteljesebbé vált, és 1906-ban a koalíciós kormány uralomra jutása idején megvalósíthatónak is látszott. Ez a tény volt az, amely számos osztrák vállalatot késztetett magyarországi üzemek létesítésére, hogy ezáltal a magyarországi piacon fennálló monopolhelyzetét továbbra is biztosíthassa. Így jutott a K. K. Privilegisierte Teppich und

Möbelstoff-Fabrik vormals Philip Haas und Söhne A. G. bécsi cég, amelynek az alsó-ausztriai Ebergassingban és a morvaországi Hlinskoban voltak üzei, elárúsítói hálózata pedig a Monarchián kívül Olaszországra is kiterjedt, arra az elhatározásra, hogy Sopronban szőnyeg- és bútorszövet-szövődét állítson fel. E célból budai Goldberger Arnold, a vállalat vezérigazgatója 1906 szeptember és november havában tárgyalásokat folytatott dr. Töpler Kálmán soproni polgármesterrel, aki a novemberi törvényhatósági bizottsági ülés elé terjeszti a gyár szubvenciókérelmét.<sup>1(70)</sup> Itt érdemes megemlíteni a törvényhatósági bizottsághoz intézett kérvény következő kitételét: „Wir erlauben uns noch zu bemerken, dass wir zum Betrieb dieser Fabrik kein Fluss-sondern bloss Grund- respective Brunnenwasser benöthigen”. Az, hogy a kérvényezők nyomatékosan rámutatnak arra, hogy a tervezett üzem nem igényel folyó, azaz lágyvizet, annak a vitatott nézetnek a helyességét látszik alátámasztani, amely azt állítja, hogy a Sopronban egykor jelentős posztóipar többek között azért nem tudott a kapitalista fejlődés útjára lépni, mert a nagyüzemi termeléshez szükséges lágyvíz-mennyiséget az adott korban nem tudta biztosítani. Tájékoztatásul szolgáljon, hogy a SOTEX ma naponta átlagosan 250 m<sup>3</sup> mesterségesen lágyított vizet használ fel. A közgyűlés a létesítendő gyár részére a következő juttatásokat szavazta meg: 45 000 K egyszeri segély, az üzembevitel napjától kezdve 10 éven át évi 2000 K segély, 15 évi városi adómentesség, a telekátírási díj elengedése és terméskőnek, valamint homoknak a városi bányákból önköltségi áron való szállítása.

A városi kedvezmények birtokában a cég megvásárolta a szükséges telkeket a huszárlaktanya és a sörgyár között, egy esetleges és később ténylegesen bekövetkezett bővítéssel is számoló kiméretben, azonkívül megkezdte az állami kedvezmények megszerzésére irányuló tárgyalásait, amelyek szintén sikerrel jártak, amennyiben 1907 szeptemberében a gyár többek között 10 évi részletben 30 000 K pénzbeli segélyt és 15 évi adó- és illetékmentességet kapott. Miután a segélyek biztosítva voltak, az építkezés 1907 végén megkezdődött és 1908 végére befejezést nyert. A terveket Franz Sobotka bécsi mérnök készítette, a kivitelező Schneider Márton soproni mérnök és építész volt. Az alapításkor a mai igazgatási épület, egy 10 shedes 60x70 m-es szövőterem, a hozzá csatlakozó mai utcai front, az üzemet saját árammal ellátó erőtelep, valamint a szőnyegkikészítő és karbantartó részlegek elhelyezésére szolgáló helyiségek épültek meg.

**271**2. A gépek felszerelésével párhuzamosan a munkások betanítása 1908 végétől folyt, *a tényleges üzemkezdés időpontja 1909. március.*<sup>2(71)</sup> A munkáslétszám 200 körül mozgott, a munkások nagy része a cég külföldi telepeiről került ide. A gyár első vezetői Rosenberg Antal kereskedelmi és Kaul Frigyes műszaki igazgatók voltak. A gyár ez időben Jacquard bútorszövetet és függönyt, pálcás és vágott bútorszövetet, kézzel csomózott, hurkolt, vágott és Axminster szőnyeget állított elő, amelyekhez a fonalat Ebergassingból szállították ide, miután a soproni üzemnek ekkor csak szövőelőkészítő részlege volt.

A gyár indulásakor, mint azt a Soproni Állami Levéltárban fellelhető első vállalati munkarend<sup>3(72)</sup> bizonyítja, a munkaidő napi 12 óra volt. A tőkések által megkövetelt munkafegyelemre jellemző, hogy a legkisebb fegyelmi vétség ismétlődése esetén a munkást felmondás nélkül, azonnali hatállyal elbocsáthatták. Az alkalmazható legnagyobb pénzbírság a munkás napi keresetének feléig emelkedhetett.

Tekintettel arra, hogy az akkor a mainál kevésbé kiépült várostól az üzem viszonylag nagy távolságra feküdt, amely a munkásság számára tekintetbe jöhető lakásokkal sem igen rendelkezett, 1912-ben egy 24 lakásból álló munkás-lakótelep építését kezdték meg a gyár mellett. Ennek az intézkedésnek kettős célja volt: egyrészt a külföldi munkások letelepítése, másrészt üzemi törzsgárda kialakítása.





A Soproni Posztó- és Szőnyeggyár 50 éves jubileumára készült faliszőnyeg.  
Renner Kálmán tervezése.

Az üzemi létszám az első világháború kitöréséig 250 és 300 között változott, legmagasabb 1912-ben volt 304 fővel.<sup>4(73)</sup> A háború kitörése az üzemet súlyos helyzetbe hozta, amennyiben férfimunkásainak nagy része bevonult, a nyersanyagot pedig hadicélokra vették igénybe. A termelés így 1918-ig 60–70 fő munkáslétszám mellett stagnált, amikor is az üzem szén- és nyersanyaghiány miatt megállt.<sup>4(74)</sup> Ebből az időszakból említésre méltó még, hogy a vállalat 1914-től kezdve teljesen a <sup>272</sup>Wiener Bankverein tulajdonába került, amely már a soproni üzem alapításakor is nagy érdekeltséggel bírt.

3. Az első világháború után a volt Monarchia területén lévő államok erős vámhatárokkal vették magukat körül, ami a tőkéseket arra kényszerítette, hogy ezekben az államokban az eddig hiányzó, vagy gyenge iparágakat kifejlesszék. Ez a magyar textiliparban úgy történt, hogy a tőkések az alacsony magyar munkabérekre támaszkodva elavult külföldi gépekkel szerelték fel újonnan alapított magyarországi üzemüket.

Így amikor a WBV elhatározta, hogy soproni üzemét újra megindítja, az eddigi üzemágak fenntartása mellett a posztógyártásra való áttérést is tervbe vette.

E célból 1924. II. 5-én megalapítja a Soproni Szőnyeg- és Textilművek R. T., azelőtt Haas Fülöp és Fiai céget. Érdemes megemlíteni, hogy a vállalat mai közhasználatú neve, a „SOTEX” ebből az időből való, amikor ez a vállalat sürgőncíme volt. A részvénytársaság pengőre átvértékelt alaptőkéje 1 600 000 P volt, igazgatósága a WBV külképviseleiből, az Ebergassing-i üzem egy igazgatójából, egy ny. államtitkárból és egy nemzetgyűlési képviselőből állt. A vertikális posztógyárrá való kibővítés az 1934. évtől kezdve folyamatosan történt, a munkáslétszám 1925-re már elérte a legmagasabb háború előtti szintet (304), attól

kezdve a gazdasági válságig 350–400 között változott. A gyártási program a szőnyeg- és bútorszövetgyártáson kívül kártolt ruha- és kabátszövetekre terjedt ki, azonkívül vásárolt fésűsfonal felhasználásával, fésűs öltöny- és felöltőszövetek is készültek. Az 1929-es világgazdasági válság hatása a gyárban csak később mutatkozott meg, ugyanis a vezetőség a begyakorlott munkásokat nem akarta elbocsátani és másfél éven át, bízva a dekonjunktúra elmúlásában, zömmel raktárra termelt.<sup>5(75)</sup> Így üzemredukcióra a bank utasítása folytán csak 1932-ben került sor, amikor az 1929-es 344-el szemben a munkáslétszám 222-re csökkent. A normális foglalkoztatottság 1933-ra állt vissza.

Magyarországnak a második világháború előtt az imperialista-fasiszta hatalmakhoz való politikai közeledése gazdaságilag is érezte hatását. A hadsereg fejlesztése a textiliparnak, így a SOTEX-nak is hatalmas megrendeléseket juttatott. A munkáslétszám az 1935-ös 362-ről 1939-ben 584-re növekedett. Ekkor határozta el az üzem műszaki vezetősége az üzem kibővítését. A tulajdonos, az Österreichische Kreditanstalt és a Wiener Bankverein fúziójából létrejött Kreditanstalt Bankverein elzárkózott a bővítés finanszírozása elől, csupán garanciát volt hajlandó vállalni. Így a bővítés állami pénzen az Iparszervező Intézet közbenjöttével történt,<sup>5(76)</sup> és új fonoda, festőde és gyapjúraktár építését foglalta magában. A berendezés terén Hartmann szelfaktorokkal és kártológépekkel, HSCS posztószövőgépekkel, Schönherr és Mertens bútorszövet-szövőgépekkel bővült az üzem. A bővítés építészeti részének tervezője Winkler Oszkár volt. 1940-ben a Kreditanstalt Bankverein megszerezte az Újpesti Gyapjúszövőgyár Rt. részvényeinek többségét és a tulajdonában lévő két magyarországi vállalatot Soproni és Újpesti Posztó- és Szőnyeggyárak néven közös vezetés alatt egyesítette.

4. Az 1944–45-ös hadiesemények a vállalat telepén az állóeszközökben károkat nem okoztak, úgyhogy a soproni nagyüzemek közül a SOTEX volt az első, amelynek dolgozói a felszabadulás után termelni kezdtek. 1946. január elsején döntő fordulat következett be a vállalat életében, ekkor került ugyanis a Szovjetunió tulajdonába és így a vállalat dolgozói az 1948-as államosításnál két évvel előbb végezheték munkájukat a szocialista iparvezetés körülményei között. A Szovjetunió első segítsége a nyersanyaghiánnyal küzdő gyárnak juttatott 100 000 kg gyapjú volt.

A megváltozott viszonyok két területen éreztették hatásukat. A háború előttihez képest a foglalkoztatottak száma és a kibocsátott termékmennyiség nőtt meg, azonkívül a szociális ellátottság javult meg olyan mértékben, amelyet kapitalista viszonyok között elképzelni sem lehet. Míg 1946 februárjában a foglalkoztatottak <sup>273</sup>száma 631 fő, 1948-ra ez a szám meghaladta az ezret és a mai napig is ezen a szinten mozog, a teljes termelési érték pedig 1950-re elérte a százmillió forintot.

Az ipar szocialista átszervezésének eredményeképpen lehetővé vált a posztószövőde gépparkjának egységesítése, valamint az eddig részben használaton kívül álló, részben kisebb üzemek felszámolásával felszabadult szőnyeg- és bútorszövet-szövőgépeknek a vállalathoz való átcsoportosítása. A felszabadulás óta a vállalat dolgozóit a következő új szociális és kulturális létesítmények szolgálják: üzemi bölcsőde és óvoda, üzemorvosi szolgálat korszerűen berendezett rendelő és kezelő helyiséggel, üzemi étkezdé, kultúrház, üzemi autóbusz, a Lackner utcai lakóház és a tóalmi strandon lévő SOTEX-telep. Itt kell még megemlékeznünk az 1927 óta fennálló SOTEX sportegyesületről is, amelynek szakosztályai a vállalat sportolójának jó hírnevét városunk határain túl is ismertté tették.

Az említett nagymérvű fejlődés indokoltá tette az újpesti üzemtől való különválást, ami 1951. március 1-én történt meg. Ekkor nyerte a vállalat a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár nevet. 1952. október 1-ével a Szovjetunió és Magyarország között létrejött államközi egyezmény értelmében a vállalat a magyar állam

tulajdonába ment át.

5. A Soproni Posztó- és Szőnyeggyár, hasonlóan a gyapjúipar többi vállalataihoz, nagy feladatok előtt áll. Az általános életszínvonal emelkedés magával hozta az öltözködés terén fennálló igények megnövekedését is, amelyet csak a minőség messzemenő megjavításával és a választék jelentős kibővítésével lehet kielégíteni. Ennek útjai: az eddigi – főképp a mennyiségre irányuló – műszaki szemlélet revideálása, a technológiai fegyelem növelése, üzemi törzsgárda kialakítása, lehetőleg helybenlakó dolgozókból, igényesebb mintázás, a rendelkezésre álló nyersanyagoknak a lehető legcélszerűbb felhasználása és az eddiginél magasabb színvonalú kikészítési technológia meghonosítása.

Külön kell még szólnunk a lakástextilgyártásról, amelynek a vállalat egyik hazai kulcsüzeme. Noha a lakástextilrészleg teljes kapacitással dolgozik, az igények oly nagyok, hogy a jelenlegi gépi berendezéssel nem elégíthetők ki teljesen. Ez azonban a hároméves terv folyamán meg fog változni, ugyanis a legmodernebb gépek importja és termelésbe állítása a megvalósulás stádiumában van, így tehát a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár fizikai, adminisztratív és műszaki dolgozói előtt nyitva áll az út, hogy 50, sikerekben és küzdelmekben gazdag év tapasztalataira támaszkodva megfeleljenek annak a bizalomnak, amelyet egyrészt a fogyasztók, másrészt az iparvezetés részéről élveznek.



A Csengery utca a mai gyárak helyén 1920 körül  
(Gantner Antal felvétele)

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen**

**274 Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen**

Már eddig is tudtuk, hogy soproniak, különösen pedig az ev. líceum végzett növendékei 1599-től kezdve látogatták az 1558-ban alapított jénai egyetemet (*Mokos Gyula: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen 1558–1882. Bp., 1890, 9.*). Az egyetem alapításának tavaly megünnepeelt 400 éves jubileumára munkaközösség alakult az egyetem történetének megírása céljából. Az egyetem története még nem készült el, de több, minket is érdeklő tanulmány látott már napvilágot. Így az egyetem tudományos folyóiratában (*Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich–Schiller–Universität Jena*) jelent meg *Othmar Feyl* két tanulmánya: *Exkurse zur Geschichte der südosteuropäischen Beziehungen der Universität Jena. Mit einigen unveröffentlichten Materialien aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv* (I. h. III, 399–445); *Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena. Beiträge zu einer Geschichte der Ostbeziehungen der Universität Jena bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts. Ein Forschungsbericht mit unveröffentlichten Briefen und Dokumenten aus der Handschriftenabteilung der Universitätsbibliothek Jena, einem Weimarer Kollár-Nachlaß und dem Universitätsarchiv Jena* (I. h. IV, 399–442.). Ugyanitt jelent meg Mokos könyvének folytatása: *Ungarländische Studenten an der Universität Jena in den Jahren 1882–1918 Karl–Heinz Jügelt* tollából (I. h. VII, 279–92.). Soproni vonatkozásokat találhatunk továbbá *Herbert Peukert* könyvében: *Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena 1700–1848* (Berlin, 1958, 227 lap.).

Helytörténetírásunk számára – forrásértékénél fogva – Jügelt tanulmánya a legfontosabb. Mivel a jénai egyetem folyóirata nálunk nemigen található, a következőkben Jügelt alapján közlöm a jénai egyetemet 1882 után látogató soproni növendékek adatait. Az egyetemi anyakönyvek közlik a beiratkozás idejét, a hallgató nevét, hazáját, születési helyét, atyjának vagy gyámjának nevét, foglalkozását és lakhelyét, a hallgató választott szakját és utolsó elvégzett iskolájának székhelyét:

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1882/83: – 1883/84:**

**1882/83: – 1883/84:**

26. Oct. Alexander Bereczky. Ungarn, Kis-Dörgicse. Anton Bereczky, Lehrer. Kis-Dörgicse. Theologie. Oedenburg.

26. Oct. Carl Nyirő. Ungarn. Várpalota. Josephin Nyirő, Witwe (*sic!*), Várpalota. Theologie. Oedenburg.

26. Oct. Ludwig Szigethy. Ungarn. Új-Malomsok. Daniel Szigethy, Pfarrer. Új-Malomsok. Theologie. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1884/85:**

**1884/85:**

31. Oct. Otto Holch. Ungarn. Raab. Georg Holch, Seifensieder. Raab. Theologie. Oedenburg.
31. Oct. Mathias Király. Ungarn. Boba. Stephan Király, Landman (*sic!*). Boba. Theologie. Oedenburg.
31. Oct. Alexander Mesterházy. Ungarn. Csempez. Emerich Mesterházy, Pächter. Nemes-Hollós. Theologie. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1885/86: – 1886/87:**

**1885/86: –**

**1886/87:**

22. Oct. Alexander Horváth. Ungarn. Raab. Nicolaus Horváth, Öcönom. Raab: Theologie. Ödenburg in Ungarn.
8. Nov. Alexander Hima. Ungarn. Bezi. Andreas Hima, Oekonom. Bezi. Theologie. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1887/88: – 1888/89:**

**1887/88: –**

**1888/89:**

26. Oct. Stefan Kováts. Ungarn. Leiden. Stefan Kováts, Landmann, Leiden. Theologie. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1889/90:**

**1889/90:**

27528. October. Ludwig Szórády. Ungarn. Kis Tata. Stephan Szórády, Grundbesitzer. Kis Tata. Theol. Oedenburg.
28. October. Stefan Balogh. Ungarn. Kajár. Josef Balogh, Grundbesitzer. Kajár. Theol. Oedenburg.
4. November. Ludwig v. Draskóczy. Ungarn. Hód Mező Vásárhely. Selbständig. Theol. et phil. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1890/91:**

**1890/91:**

12. November. Johann Holczhammer. Ungarn. Győr-Révfülu. Johann Holczhammer, Gutsbes. Győr-Révfülu. Theol. et phil. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1891/92:**

**1891/92:**

30. October. Ludwig Jánosy. Ungarn. Nemes-Magasi. Ludwig Jánosy, Gutsbesitzer. Nemes-Magasi. Theol. et phil. Sopron (Ödenburg.).

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1892/93:**

**1892/93:**

28. October. Ludwig Hetvényi. Ungarn. Győr. Stefan Hetványi, Schullehrer. Enese. Theol. Sopron.

28. October. Josef Aschendorf. Ungarn. Győr. Eugen Cserháti, Direkt. des ung. Eisenbahn u. Dampfschiffwesens. Budapest. Theol. et phil. Sopron.

28. October. Johann Szalay. Ungarn. Beled. Selbständig. Beled. Theol. Sopron.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1893/94:**

**1893/94:**

27. October. Karl Seybold. Ungarn. Schlaining. Karl Seybold, Buchalter. Schlaining. Theol. Oedenburg.

27. Oct. David Seregély. Ungarn. Tompaháza. Franz Seregély, Landmann. Tompaháza. Theol. Oedenburg.

27. October. Julius Rácz. Ungarn. Sárvár. Mathias Rácz, Lehrer. Sárvár. Theol. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1894/95–1898/88:– 1899/1900:**

**1894/95–1898/88:–**

**1899/1900:**

25. October. Berecz Gábor. Ungarn. Ostfi-Asszonyfa. Berecz Gábor, Lehrer. Ostfi-Asszonyfa. Ungarn. Theologe. Budapest. Oedenburg.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen / 1900/01, 1901/02: – 1902 nyári szemeszter:**

**1900/01, 1901/02: –**

**1902 nyári szemeszter:**

10. Mai: Emil Schreiner Ungarn. Sopron. Dr. Karl Schreiner, kais. Rath. Sopron. Oec. Hohenheim.

15. Juli. Emil Schreiner. Ungarn. Sopron. Kais. Rath Dr. Karl Schreiner, Advokat. Sopron. Stud. phil. Umschreibung.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni**

**növendékek a jénai egyetemen / 1902/03, 103/104: – 1904/05:**

**1902/03, 103/104: –  
1904/05:**

27. October. Emerich Steiger. Ungarn. Sopron. Karl Steiger, Schuster. Sopron. Philos.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni  
növendékek a jénai egyetemen / 1905/06: – 1906/07:**

**1905/06: –  
1906/07:**

11. Dezember. Emerich Steiger. Ungarn. Sopron. Karl, Schuhmacher. Sopron. Phil. prolongiert.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni  
növendékek a jénai egyetemen / 1907/08:**

**1907/08:**

29. November. Emerich Steiger. Ungarn. Oedenburg. Karl Steiger, Schuhmacher. Oedenburg. Phil. Prolongiert.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni  
növendékek a jénai egyetemen / 1908/09:**

**1908/09:**

2. November. Carl August Rätz. Cservenka. Witwe Katharina Rätz, Lehrersgattin. Cservenka. Theol. Sopron.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Soproni  
növendékek a jénai egyetemen / 1909/10: – 1910/11:**

**1909/10: –  
1910/11:**

22. October. Peter Halasa. Ungarn. Zászkal. Paul Halasa, Landw. Zászkal. Theol. Oedenburg.

3. November. Koloman Kutas. Ungarn. Győr. Frau Witwe Ludwig Kutas (Nährerin), Győr. Phil. et theol. Ödenburg (in Ungarn.).

A fent (1888/89) említett *Leiden* a Moson megyei Lébény, *Schlaining* (1893/94) pedig a Vas megyei Szalonak (ma: Burgenland) német neve.

Feyl említett második tanulmányában levéltári adatok alapján összeállította a Jénában doktori fokozatot nyert magyarországiak névsorát. Ebben a következő soproniakat találjuk:

Löw, Andreas, Semproniens. Hung. Dr. med. 28. 8. 1683. Koevesdy, Carl, Sempronio, Hung. Dr. med. 30. 1. 1744. Deccard, Joh. Wilhelm, Sempronio, Hung. Dr. med. 2. 10. 1749. Trogmayr, Joh. Theophil.,

Sempronio, Hung. Dr. med. 13. 2, 1755, Töpler, Theophil Eduard, Oedenburg. Dr. phil. 28. 6. 1830.

A Jénai Latin Társaságnak (Societas Latina) 71 tiszteletbeli tagja között 1741-ben hat magyarországi van; ebből kettő soproni: Daniel Haynocius, Korektor des Gymnasiums in Ödenburg; Joh. Christoph Decardus, Rektor des Gymnasiums in Ödenburg.

### 1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dömötör Sándor: Potyondi dűlőnevek

#### 276 Dömötör Sándor: Potyondi dűlőnevek

Potyond egyike Sopron megye állandóan magyaroktól lakott községeinek. Magyar eredetűek dűlőnevei is, melyeknek változását Patyi Miklós vezető tanító segítségével folytán alkalmunk volt a helyszínen megfigyelni 150 év távlatából. Egy-egy földterület elnevezése a többtől megkülönböztetendő tájrészt annak valamilyen tulajdonságával jelöli meg. Ezért a név a táj megváltozására is utal. A földrajzi nevek, amelyek közé a dűlőnevek is tartoznak, gyakran a táj régebbi állapotára, életére, természeti és történeti változásaira mutatnak rá. (Vö. Lőrincze Lajos. Földrajzi neveink élete. Bp. 1947.).

A potyondi általános iskola honismereti gyűjteményében található egy kékfedelű füzet, melynek címe: *Potyondi Helység Határárul Szóló Föld Könyv az 1839. évben*. Salkovics Péter mérnök gondosan kidolgozta, ezért pontosan mutatja ma is, hogy melyik dűlőben kinek mennyi földje volt. (Ez a Salkovics Péter pedig arról nevezetes, hogy Petőfi Sándor nagybátyja volt, kinél a nagy költő éppen 1839 július-augusztusában a mérnöki munka gyakorlatával ismerkedett meg. (Vö. Dömötör Sándor: Petőfi vasi élményei. Szombathely 1954. 14.).

A falu területe 750 magyar hold volt; ebből szántó 504, a „gyep” 236, a többi vízállás, út és temető. A faluban 55 földtulajdonos élt, azonban a falu földterületéből 360 holdat a közeli községek nemesei bírtak (a szomszédos németiek 280-at), így a helybeliek a 10 magyarholdas birtokátlagot nem érték el. Néhányuk volt csupán tehetősebb a többinél (pl. Rosta József 16, Bors Gábor 11 holdas), azonban ezek is, a kisebbek is családi birtokok voltak, melyek igen sok esetben a család többi tagját is eltartották. Ezért dalolták meggyőződéssel 1848 után:

*„Nincsen dézsma, nincsen robot,  
Mégis csak ütik a dobot,  
Sej ridi radóra,  
Hat ökrömet elviszik az adóba.*

*Zireg-zörög ablak, ajtó,  
Jön be már a végrehajtó.  
Sej ridi radóra,  
Dunyhát, vánkost elviszik az adóba”.*

(Potyondi népdalok, Magyar Nyelvőr XVI., 286, 521.).

Potyond tipikus önellátó kishemesi község volt, melynek életszínvonalát az emelte meg, hogy jóformán minden ember takácsmesterséggel is foglalkozott. Volt idő, amikor 35 szövőszék csattogott egyszerre a



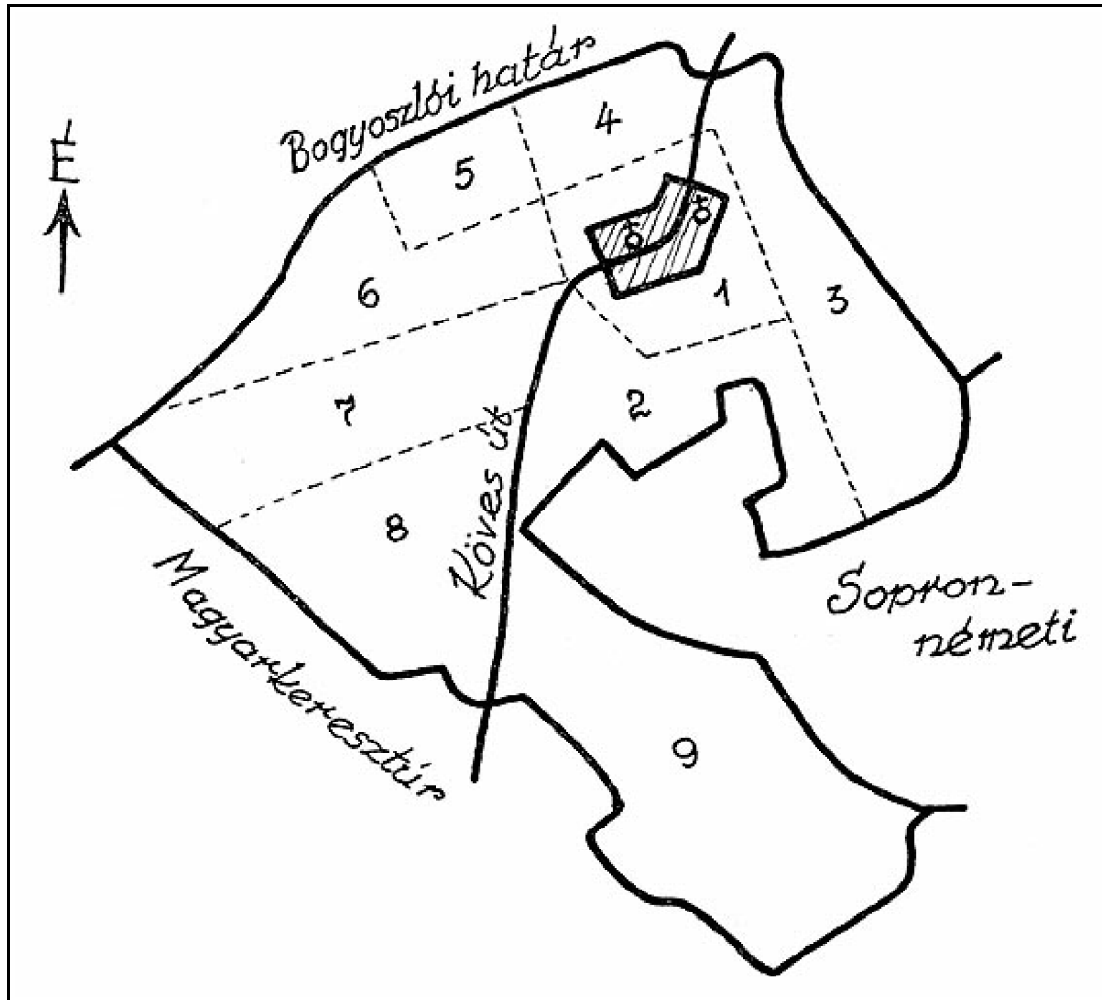
faluban. Itt székelte akkor a takács-céh. (Halász János 1886-ban Potyondon jegyezte fel a rábaközi takácsmesterség műszavait. Magyar Nyelvőr XV, 96, 240.).

Az 1839. évi földkönyvben a következő dűlőneveket találtuk: 1. Szilkerti (másutt Szilikerti dűlő), 2. Bogyoszlói Gyalog út. 3. Napkeleti Kertallai dűlő. 4. Pénz Vermi dűlő. 5. Némethi útra dűlő felső. 6. Déli Kertallai dűlő. 7. Némethi úton alul dűlő. 8. Linkói dűlő. 9. Linkó Dülleje. 10. Mocsári d. 11. Fejkuti d. 12. Rövid Fejkuti d. 13. Kétútközi d. 14. Hosszú Keszegérré járó. 15. Rövid Keszegérré járó. 16. Keszegérré járó Felső. 17. Kereszturi határra dűlő. 18. Kereszturi Gyalogúti dűlő. 19. Közép dűl: Felső. 20. Közép dűlő Alsó. 21. Rétre járó dűlő.

Pesty Frigyes felhívására 1864. január 14-én Bakódy István hadnagy, Kis György Öreg Esküdt és Kiss Imre esküdt aláírásával helytörténeti adatokat jegyeztek fel Potyondon s szóhadomány alapján. (Orsz. Széchényi Könyvtár: Pesty Helységnévtára XXXVII, 263–4.) Ebből tudjuk, hogy a *Szél kert alja* „a határ szélén van Bogyoszló felől és innét vette ezen nevezetét”. A ma 10 kat. holdas *Szélkertalja* valóban a falu határának [277](#)a széle, s a falu belterületének, a *kert*-nek az alja. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a dűlőnév *Szil* változata Szil község nevével, vagy éppen szilfa-kerttel függ össze. *Szélő kertalját* értünk mi is rajta.

1864-ben a *Gyalogút dűlő* és a *Gyöpdűlő* nevekről azt írták, hogy „a szó és írás hagyományokból semmi nyomra nem jöhetni, hogy miért nevezetnek így.” 1839-ben a „gyep” még a határ tekintélyes része volt, a „Bogyoszló Gyalog Út” is csak erre vezethetett. Néhányan emlékeznek még rá, hogy a mai temető mellett volt, de már felszántották. A határ ezen részét a hosszan elnyúlói 76 kat. holdas *Kápolnai dűlő* foglalja el napjainkban. A névváltozás azt jelenti, hogy a gyep jelentős részét felszántották s hogy a kápolnát ebben az időben építették. (Van adatunk arra, hogy 1786-ban katolikus temploma volt. Napjainkban sem erről, sem templomromról nem tudnak.) A *Kápolnai dűlő* ma a *Napkeleti kertallai dűlőt*, valamint a *Némethi útra dűlő* földeket is magába foglalja.

A *Pénzvermi dűlő* nevét ma is használják, bár az elnevezés alapjául szolgáló eseményre, vagy mendemondára már nem emlékeznek. 1864-ben úgy tudják, hogy a *Pénzverem dűlőben* „a régi időkben valaki pénzt talált, s emiatt nagy vermet ástak, s e dűlő ezen veremtől vette nevezetét”. A bogyoszlói határra dűl. Hasonló nevű határrészt Somogyban és Zalában is találunk.



Potyond határa.

1864-ben úgy tudják, hogy „a Mocsár dűlőben valaha nagy mocsarak voltak, de miután ezen mocsarak elenyésztek, jelenleg jó szántóföldek”. Ma a község belterületétől délre levő területet hívják *Mocsaras*-nak. Községi kavicsos volt ott, 278-onnan hordtak tölteléket, disznók járták. A név a Rába szabályozása előtti állapot emlékéét őrzi. A kitejedt mocsár védte a községet a középkori háborúk dúlásaitól. Erre mutat a *Linkó dűlő* neve is.

Pesty Frigyes úgy tudja, hogy „a *Linkó-ér* a Sopron megyei Szil-Sárkány, Kis-Tata és (Rába-)Csanak mellett nyúlik el és Csorna alatt a *Keszeg-érrel* egyesülvén, a *Malom-ért* képezi”. (Magyarország helynevei. Bp. 1888. I, 188.) Lipszky *Repertorium*-ából (Buda 1808. 381.) tudja ő is, hogy a *Linkó* szó „vízállás”-t (stagnum) jelöl Sopron megyében; s nyilvánvalóan földrajzi névnek, nem közsónak tartja. A térképen (IV. tabula, 0–20) a *Linkó* vonulata *Linszkó* névvel van jelölve. Pesty a két nevet a repertóriumban egynek veszi; mi az utóbbit elírásnak tartjuk a *linkó* közső ma is élő tájnyelvi változatai alapján.

Lipszky térképén két hosszabb mocsaras vízfolyást találunk – nem patakot –, amelyek Potyond közelében haladnak el. Azok a területek, amelyeket *Linkó* nevük Potyondon napjainkban így jelöl meg, nem egyeznek

meg pontosan a Lipszky-féle térkép jelölte határrészekkel. A *Keszeg-ér* egyik része Lipszky térképe szerint Kecöltől délre az Öreg-Rábába folyik, másik része Kecöltől északra Vásárosfalu-Beled, Mihályi-Vadosfa, Tótkeresztur-Zsebeháza, Potyond-Szilsárcány, Németi községek határának érintésével Felső-Pásztori felett egyesül a *Linszkóval* (!), mely Vág község felett ered, s a *Keszeg-érrel* majdnem párhuzamosan tör észak felé. A két egyesült vízfolyás neve Lipszky térképe szerint ettől kezdve *Malom-ér*; Csorna határa délkeleti részén áthaladva vész el a Barbacs mellett lévő nagyobb mocsárban, mely ma már nincs meg.

Ezt mutatja a Lipszky-féle térkép, amelyet Pesty Frigyes idézett leírása készítéséhez felhasznált. Némiképpen módosítják ezt a képet azok a helyszíni tudósítások, amelyeket Pestynek 1864-ben a községek vezetői küldöttek. A barbacsiai azt írják, hogy náluk „van egy ún. *Gombás szigeti legelő*, ezen legelőn végig van egy ún. *Linkó*, régi volt vízfolyás”. (I. h. 26.) A csornaiak sem említik a *Malom-ér* nevet, azonban a felsőpásztoriak két érről emlékeznek meg: „*Linkó-ér*, melyben közönséges vizes esztendőben csekély víz van, valaha pedig áradást is okozott, jelenleg száraz. Határunkat délről északra hasítja keresztül. *Keszeg-ér* épp oly tulajdonsággal bír, mint az előbb nevezett, ez pedig nyugotról határunkba kissé behatva nyúlik északkeletre Felső-Pásztoriban”. (I. h. 89. l.) Szilsárcány határát is mindkét vízfolyás átszeli. „Határának napkeleti részét a *Linkó-ér* hasítja át, mely már enyésző állapotban van, csak vizes időben telik meg vízzel. Ered a vági határban az Öreg-Rába mellett. Napnyugati határát pedig a *Keszeg-ér* folyja át, mely szinte csak vizes időben telik meg vízzel. Ered a kecöli erdőben és víz áradáskor az Öreg-Rábából az árvizet elhozza”. (I. h. 320.) A sziliek úgy tudják, hogy határukat „keresztülmetszi a Rábának egyik ága, mely *Linkó* név alatt ismeretes”. (I. h. 320.) „Kistata mellett a *Linkó* folyása szinte látható, s régi monda szerint ez *rábafolyás* volt, miért egy malom is volt a nyugati faluvégen”. (I. h. 151.)

Potyondon a *Linkó* mellett levő földről már 1358-ból van írott adatunk (Nagy: Sopronvárm. oklt. I, 358.); az Oklevélszótár 1409-ből (prope quendam venam nominatam), 1420-ból (riuulum Linko appellatum) és 1485-ből (pergendo trans dictam venam Linko nominatam) helység megjelölése nélkül közli adatait a Kisfaludy-család Nemzeti Múzeumban lévő levéltárából. Csánki (Magyarország tört. földr. II, 618.) a *Linkóhát* (1405: Linqoath) nevű községet (possessio) a mai Mihályi község egyik részének gondolja. Szerinte a falu határában folyt a *Linkó-ér* (1409: vena Lynko). Adataink szerint az egykori *Linkó-ér* Mihályi határában nem folyhatott. A potyondi *Linkó dűlő* ma a németi határra dől. Nem nagyon mély vízmosások, kanyarékos lejtők vannak területén. 1864-ben a potyondiak úgy tudják, hogy „a *Linkó dűlő* egy érről neveztetik így, mely ér valaha vízfolyás volt, de jelenleg már csak nyoma van meg”.

A megváltozott vízrajzi helyzetre mutat a ma 120 kat. holdas potyondi *Keszegér dűlő* neve is, mely 1864-ben „szinte egy vízfolyásról neveztetik így, mely vízfolyáson valaha malom is volt, de mióta a Rába szabályozva van, azóta [279](#)tsak vizes években van benne csekély víz”. 1864-ben a németiek határán keresztül „keletről nyugatnak feküdt egy ér. Ezen érnek *Keszeg ér* (volt a) neve. Ezen éren a község keleti részén volt egy 6 öl hosszú, 2 2/4 öl szélességű fából készült híd. Az ér száraz időben kiszáradtan állt”. (I. h. 232.)

A *Fejkuti dűlő* elnevezés ma már nem él. 1864-ben még ismerték, de „nem tudatott, miről vette nevezetét”. Feltételezhető, hogy vagy a *Linkó-ér*, vagy a *Keszeg-ér* egyik ágának kezdete, forrása (?) volt területén. A *kút* szó „forrás”-t is jelent.

Megemlítjük azt is, hogy Pesty a *Linkó* földrajzi nevet a göcseji *linkuo* (süppedék) és *linkuos* (mocsaras, süppedékes) közszóval magyarázza. A MTSZ szerint (I. 1341.) a *linkó* (ingoványos hely) tájszó Göcsejen kívül a Duna, a Marcal és a Balaton mellékén is előfordul. Czuczor-Fogarasi szótára szerint (III, 1947.) a *linkó* azonos „az ingoványt, süppedékes, gödrös, nedves helyet jelentő *linka* szóval.” Sopron megyében az

utóbbi jelent „ingadozó, limbáló kis fahidat is, mely egy keresztül fektetett deszkából vagy gerendából áll”. (Vö. *lenkaföld*: kiszáradt ingovány. Marcal mell. MTSZ. I, 1322.) Bátky Zsigmond a lanka, *langó*, *lenka*, *lingó* stb. szavakat egy családhoz tartozó, szláv eredetű szavaknak tartja. (Magyar Nyelv XXII, 304.) Kniezsa István véleménye szerint Bátky származtatása nem fogadható el: a *linkó* ismeretlen eredetű szavaink közé tartozik. (A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp. 1955. I, 879.) Földrajzi névként való használata a közszó jelentésével azonos jellegű. A *Linkó* nem állandó vízfolyás, hanem hol eltűnik, hol felbukkan a Rába szabályozása következtében mindig szárazabbá váló lapos területen. Mivel a Linkót nem forrás táplálta, hanem csupán öntések, áradások, ma már a név utal csupán a mindinkább eltűnő terephullámok közt egykor virágzó víziélet nyomaira.

A közel 100 kat. holdas *Kereszturi útra dűlő* ma a *Keszegéri* és a *Közép dűlő* között van. A hagyomány szerint erőszakos nemesek leszántották az utat és ezért lett helyette egy gyalogút „ottanég”. A ma 56 kat. holdas *Mihályi útra dűlő* volt régen a *Rétrejáró dűlő*, mely ma szántóterület. Az 53 kat. holdas *Közép dűlő* a *Rétrejáró* és a *Kereszturi dűlő* között volt s ott van ma is.

A régi potyondi dűlőnevek mutatják, milyen sokat változott másfél század alatt olyan kis község határa is, mint Potyond. A művelési ágak megváltozása, a mocsarak lecsapolása, a patakok elvezetése, utak, útirányok áthelyezése, elfelejtett történeti események jellemzik azt a fejlődési folyamatot, melynek szerény emléke egy-egy dűlő megszokott, ismerősen csengő, régi neve.

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Genthon István: Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez**

#### **Genthon István: Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez**

A SSZ 1955. évi második kettős számában Csatai Endre Bartók Béla soproni szerepléséről írva megemlékezik kiváló művésziünk első fellépéséről is, amely 1905. december 9-én történt. Megemlíti a cikk Bartók szereplőtársát, Baboss Evelint is, aki több énekszámmal működött közre. Minthogy ma is élő unokatestvéremről van szó, alkalmam volt vele erről az estélyről beszélgetni. Emlékezései során ő is megerősíti a művész hatalmas sikerét, mind az előadót, mind a zeneszerzőt. Elbeszélése nyomán nem könnyű a mai nemzedéknek elképzelnie Bartókot lobogó *fekete* hajjal. Az énekesnő egy érdekes, eddig ismeretlen mozzanatot is említ. Ő ugyanis Wolf Cirillnek, egy eléggé ismeretlen zeneszerzőnek *Áve Máriáját* is énekelte. Bartók aligha ismerhette és mégis a következő zongoraszámba annak motívumait beleszötte.

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kárpáti Zoltán: Megjegyzés**

#### **280 Kárpáti Zoltán: Megjegyzés**

A Soproni Szemle 1958. évi XII. évfolyamának 3. számában a „Soproni könyvespolc” rovatban (287. old.) *Kovács Gábor* az „Erdőmérnöki Főiskola Közleményei”-nek 1956. évi 2. füzetét ismerteti és többek közt kritikai megjegyzésekkel kíséri *Nemky Ernő* „Néhány teratológiai és rendes jelenség fás növényeinken” c. dolgozatát is.

A bükkfa közölt fűrészkes levelű alakjával kapcsolatban hiányolja, hogy a szerző ezt nem határozza meg

pontosan és hasznosnak tartotta volna, ha az erre vonatkozó magyar nyelvű összefoglalásokat a szerző áttanulmányozta volna. Miután *Kovács G.* itt a név megemlítése nélkül nyilván az én közleményeimre (főleg: Botanikai Közlemények, XXXIV.–1937. 192–204. old.; Kertészeti Akadémia Közl., VII.–1940. 93–113. old.) utal, legyen szabad a fent említett ismertetéshez néhány megjegyzést fűznöm.

A dendrológiai vizsgálatok egyik alapvető és általános érvényű szabálya az, hogy fás növényeknél a levelek alakjára alapított rendszertani megállapításokra csakis a virágzó vagy a természetes ágak levelei alkalmasak, más hajtások, különösen sarjak és fiatal növények levelei ellenben semmiesetre sem, mert ez csak tévedésekre, helytelen megállapításokra vezetne. A bükkfára pl. jellemző, hogy fiatal példányainak levelei rendszerint nem épszélűek, hanem többé-kevésbé hullámos-fogas élűek. Nyilvánvalóan ennek alapján nem közölt nevet *Nemky* sem. A cikkben közölt képen – bár ennek kivételét a bíráló kifogásolja – pontosan felismerhető az, ami a szövegben is kifejezésre jut, hogy egy fiatal példány hajtásáról van szó. Bár a levél szélének fogazottsága itt mélyebb, mint a tipikus bükkfa fiatal példányánál, mégsem azonosíthatjuk a *Fagus silvatica* L. f. *dentata* Dalla Torre et Sarnth.-el. A f. *borosii* Kárp.-ról szintén szó sem lehet, mert ennek levele a típusnál sokkal keskenyebb (l. a C. ábrát a Bot. Közl. 1937. évf. 197. oldalán). Legvalószínűbb az, hogy a szóban forgó növény a természetes ágain is hullámos-fogas levélszélű bükkfa-alak, a f. *repanda* Lge. fiatal példányának felel meg, amely a soproni erdőkben is előfordul (v. ö.: Erdészeti Kísérlet. XLIX.–1949. 171. old.).

A gyertyánfa hegyesen karéjos levelű alakjának helyes neve: *Carpinus betulus* L. f. *incisa* (Ait.) C. K. Schneid.: az említett f. f. *heterophylla* Petz. et Kirchn. név ennek csupán szinonímja (v. ö.: Rehder: Bibliography, 1949. 108. old.).

### **1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / V. B.: Pest megyei pedagógus képzőművészek soproni képei...**

#### **V. B.: Pest megyei pedagógus képzőművészek soproni képei...**

A szentendrei Ferenczy Károly Múzeum 1958. június 15-e és július 13-a közt kiállítást rendezett a Pest megyei pedagógus képzőművészek alkotásaiból. Ezen számos soproni részlet is szerepelt. A budapesti Aradi Jenő Soproni öreg házak címen vízfestményt állított ki, a budaörsi Fonyódi Anna Soproni utca címen tusrajzot. Kocsis László szigetszentmiklósi pedagógus olajképet festett a soproni piacról. Rácz József Nagykőrösről két soproni udvart is megörökített, egyiket diópáccal, a másikat vízfestményben, továbbá tollrajzzal az Ikva-hídat; szerepelt még a ceglédi Kallós Ede, soproni születésű geológusunk, Vendl Aladárnak a bronzplakettjével.



1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958

---

281 Sopron kulturális élete 1958

---

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Friedrich Károly: 1958. évi Soproni Krónika I. rész

**Friedrich Károly: 1958. évi Soproni Krónika  
I. rész**

Az 1958. évben 337 rendezvényt bonyolítottak le 389 előadással, 382 filmműsort mutattak be 2731 előadással, 23 kiállítást rendeztek összesen 387 kiállítási nappal.

	A rendezvények száma:	A napok száma:	Az előadások száma:
I. Ismeretterjesztő előadások	216	230	230
II. Színházi előadások	40	59	65
III. Zenei és különféle előadás	81	82	94
Összesen:	337	371	289

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Friedrich Károly: 1958. évi Soproni

## Krónika I. rész / I. ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK

### I. ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK

a) Liszt Ferenc Klubban	59
b) Csepeli Vasművek üdülőjében	52
c) METESZ székházban	29
d) Ady Kultúrházban	21
e) Liszt Kultúrházban	18
f) Petőfi Színházban	16
g) Állami Szanatóriumban	12
h) Üzemekben	8
i) Tanácsházán	1
	<hr/>
	216
	<hr/>

## 1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Friedrich Károly: 1958. évi Soproni Krónika I. rész / II. SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

### II. SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

	Együttesek száma:	Napok száma:	Előadások száma:
I. Fővárosi együttesek	7	7	11
II. Győri Kisfaludy Színház	13	26	28
III. Műkedvelő csoportok	10	16	16
IV. Bábjátékosok	10	10	10
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	40	59	65
	<hr/>	<hr/>	<hr/>

## 1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Friedrich Károly: 1958. évi Soproni

## Krónika I. rész / III. ZENEI RENDEZVÉNYEK ÉS KÜLÖNFÉLÉK

### 282 III. ZENEI RENDEZVÉNYEK ÉS KÜLÖNFÉLÉK

	Rendezvények száma:	Napok száma:	Előadások száma:
1. Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekar	7	7	7
2. Állami Zeneiskola növendékei	6	6	6
3. Különféle zenei műsor	3	3	3
4. Népi együttesek	5	5	8
5. Kórusok	4	4	4
6. Fúvószenekarok	10	10	10
7. Orgonazene	26	26	26
8. Különféle zenei műsor	10	10	11
9. Tánczene-műsor	3	3	6
10. Esztrádműsor	7	8	13
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	81	82	94
	<hr/>	<hr/>	<hr/>

### 1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Sopron kulturális élete 1958 / Friedrich Károly: 1958. évi Soproni Krónika I. rész / SOPRONI ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK:

#### SOPRONI ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK:

1958. január 3. Liszt Ferenc Klub  
dr. Réthly Endre: Az érlemeszesedésről

1958. január 10. Liszt Ferenc Klub  
dr. Csatkai Endre: Üzen a poros levéltár

1958. január 11. METESZ székház  
Zoltán László: A brüsszeli világkiállítás

1958. január 15–30. METESZ székház  
Boronkai Pál és Mentés Imre: Kisiparosok továbbképzése

1958. január 17. Liszt Ferenc Klub



Csapody István: A soproni botanika története

1958. január 24. Liszt Ferenc Klub

Radó Ferenc: Pillangókisasszony

1958. január 30. Liszt Ferenc Klub

Kárpáti László: Földrajzi séta a Rákpaták mentén

1958. február 7. Liszt Ferenc Kultúrház

dr. Szedenik József: Fertőző betegségek elleni védekezés

1958. február 12. Liszt Ferenc Klub

Politikai akadémia: Az ellenforradalom

1958. február 14. Liszt Ferenc Klub

Bencze Pál: Geofizikai előadás

1958. február 14. Liszt Ferenc Klub

Molnár József: Hogyan látjuk a világot? I. rész

1958. február 14. Ady Endre Kultúrház

Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója

1958. február 21. Liszt Ferenc Klub

Molnár József: Hogyan látjuk a világot? II. rész

1958. február 21. Ady Endre Kultúrház

SOTEX Fotokör előadása: Hogyan fényképezzünk?

1958. február 22. Petőfi Színház

MAGYAR-SZOVJET BARÁTSÁG ÜNNEPI ESTJE

1958. február 24. Liszt Ferenc Klub

dr. Patthy Imréné: Az iskolaegészség ügye

1958. február 25. METESZ székház

dr. Mecher Tibor: Az enzimekről

1958. február 25. Liszt Ferenc Klub

dr. Patthy Imréné: Gyermkegészségügyi gondozás

283 1958. február 26. Liszt Ferenc Kultúrház

Politikai akadémia: Mi történt Kairóban?

1958. február 26. Liszt Ferenc Kultúrház

dr. Vass Béla: A terhesség megelőzése

1958. február 27. Liszt Ferenc Klub

dr. Hajtó Gyula: Operai földrajzi ismeretek I. rész

1958. március 4. Liszt Ferenc Klub

Baráth Erzsébet: Rendezett életmód – megtakarított büntetés

1958. március 7. Liszt Ferenc Klub  
Domonkos Ottó: Csehszlovákiai élményeim

1958. március 8. Petőfi Színház  
A NEMZETKÖZI NŐNAP ÜNNEPI MŰSORA

1958. március 11. Liszt Ferenc Klub  
Eleméri Lujza: A gyermek élete a családban

1958. március 12. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Vass Béla: A terhesség megelőzése II. rész

1958. március 14. Liszt Ferenc Klub  
dr. Hajtó Gyula: Operai földrajzi ismeretek II. rész

1958. március 14. Ady Endre Kultúrház  
SOTEX Fotokör II. előadása: Hogyan fényképezzünk?

1958. március 14. Petőfi Színház  
A KISZ MÁRCIUS 15-i ÜNNEPÉLYE

1958. március 17. Liszt Ferenc Klub  
Garai József: Makarenkó-est

1958. március 18. Liszt Ferenc Klub  
Csókás János: Geofizikai előadás

1958. március 19. METESZ székház  
Kovács Lajos: A lipcsei vásár

1958. március 19. METESZ székház  
Béky Albert: Brünni tanulmányok

1958. március 21. Liszt Ferenc Klub  
dr. Imre József: A MAGAS TÁTRA

1958. március 21. METESZ székház  
Magyar Gépipari Hét: Kálmán Lajos kohómérnök  
Héjformázás és precíziós öntés  
dr. Török Tibor egyetemi docens  
Színképelemzés alkalmazása a gépiparban  
Barna György gépészmérnök  
Szikraforgácsolás

1958. március 22–24. Petőfi Színház  
A HONVÉDELMI SPORTSZÖVETSÉG ELŐADÁSAI

1958. március 21. Liszt Ferenc Klub

Baráth Erzsébet: Rossz-e a gyermekünk?

1958. március 26. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Tassy Jenő: Rakétafegyverek

1958. március 28. Ady Endre Kultúrház  
Nemes Károly: A film művészete

1958. március 28. Liszt Ferenc Klub  
dr. Nikolics Károly: A lipcsei vásár

1958. március 31. Liszt Ferenc Klub  
Hárs József: Zenetörténet

1958. április 8. METESZ székház  
dr. Nikolics Károly és Macher Frigyes: A LIPCSEI VÁSÁR

1958. április 8. Liszt Ferenc Klub  
Hollós Richárd dr.: Nőgyógyászat és házasság

284 1958. április 10. Ady Endre Kultúrház  
SOTEX Fotokör III. előadása: Hogyan fényképezzünk helyesen?

1958. április 11. Ady Endre Kultúrház  
Szerelmes vallomások. Zenés, verses műsor: Szász József – Szendrő Mária, Katona Ágnes – Demeter Hédi  
– Simon György

1958. április 11. Liszt Ferenc Klub  
Gencsi László: A biológia legújabb kérdései

1958. április 14. Liszt Ferenc Klub  
Bencze Pál: A barokk zene

1958. április 15. Liszt Ferenc Klub  
Kelényi Ferenc: A serdülő ifjúság nevelése

1958. április 17. Liszt Ferenc Klub  
dr. Hollós Richárd: A házasság higiénája

1958. április 18. Liszt Ferenc Kultúrház  
Bálint József: Az atomfizika fejlődése

1958. április 18. Ady Endre Kultúrház  
dr. Csatkai Endre: DAUMIER

1958. április 20. Ady Endre Kultúrház  
dr. Magyar János: FÁSÍTÁS ÉS TERMÉSZETVÉDELEM

1958. április 22. Liszt Ferenc Klub  
Gubacsi Endre: 14–18 éves gyermekek nevelése

1958. április 23. Liszt Ferenc Klub  
Hajdu Pál: Az osztályharc időszerű kérdései

1958. április 25. Ady Endre Kultúrház  
Rideg Sándor: Művészet a történelemben. Az író ars poétikája

1958. április 25. Liszt Ferenc Klub  
Nováki Gyula: Magyar várak

1958. április 28. Liszt Ferenc Klub  
Hárs József: Händel zenei művei

1958. május 2. Ady Endre Kultúrház  
Faller Jenő docens: Az ifjúság szerepe az egyetem és főiskola 200 éves történetében

1958. május 2. Liszt Ferenc Klub  
dr. Brand Imre: A szem betegségeiről

1958. május 2–3. Ady Endre Kultúrház  
Egyetemi és Főiskolai Napok 12 előadása

1958. május 4. Petőfi Színház  
AZ ANYÁK NAPJÁNAK ÜNNEPE

1958. május 5. Liszt Ferenc Kultúrház  
Hárs József: Bach élete

1958. május 6. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Orth Erzsébet: Gyermek a vádlottak padján

1958. május 8. Ady Endre Kultúrház  
SOTEX Fotokör IV. előadása

1958. május 9. Liszt Ferenc Klub  
Kiss Ignác: Kínai élménybeszámoló

1958. május 9. Petőfi Színház  
A VILÁGBÉKE ÜGYE

1958. május 9. Ady Endre Kultúrház  
VERDI-EST  
Csermelyi Ilona – Kürthy Eta – Merán Lajos – Feleky Rezső – Kiss László – Gaál György Sándor

1958. május 12. Liszt Ferenc Klub  
Bencze Pál: Bach zongora- és zenekari művei I.

1958. május 15. Liszt Ferenc Klub  
Politikai akadémia: Időszerű kérdések

285 1958. május 15. Liszt Ferenc Klub

dr. Kamondy Zoltán: Megemlékezés Türr Istvánról

1958. május 16–18. METESZ székház  
Macher Frigyes: SZÍNKÉPELEMZÉSEK

1958. május 16. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Friedrich Károly: A belváros művészettörténeti érdekességei

1958. május 19. Liszt Ferenc Klub  
Bencze Pál: Bach zongora- és zenekari művei II.

1958. május 22. Liszt Ferenc Klub  
Vadon József: A kép születése

1958. május 22. Ady Endre Kultúrház  
Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója

1958. május 23. Ady Endre Kultúrház  
dr. Friedrich Károly: Külvárosi műemlékek

1958. május 26. Liszt Ferenc Klub  
Hárs József: Beethoven élete

1958. május 27. Liszt Ferenc Klub  
dr. Molnár Imre: A munka lélektana

1958. május 28. METESZ székház  
dr. Jármái László: Indiai beszámoló

1958. május 28. Liszt Ferenc Kultúrház  
Mairich Lászlóné: Tájékoztató a Nemzetközi Nőkongresszusról

1958. május 30. Liszt Ferenc Klub  
Tompos Ernő: A gótikus építészet

1958. május 30. METESZ székház  
dr. Homoródi Lajos: Geodéziai alapadatok és alapozások

1958. június 1. Petőfi Színház  
A PEDAGÓGUSNAP ÜNNEPI MŰSORA

1958. június 4. Liszt Ferenc Klub  
Politikai akadémia: A Hazafias Népfront

1958. június 6. Liszt Ferenc Klub  
dr. Csatkai Endre: Magyar írók házatája

1958. június 8. METESZ székház  
Lámfalussy Sándor: Fűrészüzem, dongatermelés

1958. június 13. Liszt Ferenc Klub

dr. Halmi Károly: Egy orvos élményei Koreában

1958. június 15. Petőfi Színház  
ÚTTÖRŐK ÜNNEPI MŰSORA

1958. június 16. METESZ székház  
dr. Gyulai Zoltán: Élménybeszámoló az NDK-ból

1958. június 17. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Weber István: Házi betegápolás I. rész

1958. június 20. Liszt Ferenc Klub  
Bálint József: Világegyetem fizikája

1958. június 22. Petőfi Színház  
Liszt Ferenc Kultúrház Balettiskola vizsgája

1958. június 24. METESZ székház  
Tomán Zoltán: A húsipar gépesítése

1958. június 24. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Weber István: Házi betegápolás II. rész

1958. június 27. Liszt Ferenc Kultúrház  
Székely Levente: Az úrhajózás

1958. július 1. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Weber István: Házi betegápolás III. rész

1958. július 4. Liszt Ferenc Klub  
Gyáros Lászlóné: Vietnám

286 1958. július 8. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Weber István: Házi betegápolás IV. rész

1958. július 15. Liszt Ferenc Kultúrház  
dr. Friedrich Károly: Belvárosi műemlékek

1958. július 17. Liszt Ferenc Klub  
Politikai akadémia: Időszerű kérdések

1958. július 19. Liszt Ferenc Kultúrház  
Fabó Károly: A Várhelyi kelta sírok

1958. július 25. Petőfi Színház  
KULTÚRFELELŐSÖK ZÁRÓVIZSGÁJA

1958. augusztus 4. METESZ székház  
Báthory Tibor: Városrendezési problémák

1958. augusztus 13. Ady Endre Kultúrház

dr. Friedrich Károly: Szép Sopron

1958. szeptember 12. Ady Endre Kultúrház

dr. Friedrich Károly: Szép Sopron

1958. szeptember 15. METESZ székház

Piacsek István: Mit adhat az általános iskola?

1958. szeptember 15. Petőfi Színház

A légtalmi szervek előadása

1958. október 8. METESZ székház

dr. Erdey László: Az analitika újabb irányai

1958. október 10. Ady Endre Kultúrház

Politikai akadémia: A Szovjetunió harca az ENSZ-ben

1958. október 10. Liszt Ferenc Klub

Szakál Ernő: Az építészet és szobrászművészet problémái

1958. október 10. Petőfi Színház

Politikai akadémia: Honvédelmi ismeretek

1958. október 15. METESZ székház

Horváth Kálmán: Matematikai továbbképzés

1958. október 17. Ady Endre Kultúrház

Kovács Sándor: Zenebarátok előadása

1958. október 17. Liszt Ferenc Klub

Ádám Antal és Bencze Pál: Utazás a Földközi-tengeren

1958. október 23. METESZ székház

Menich József: Gépjármű motorok

1958. október 24. Liszt Ferenc Klub

dr. Csatkai Endre: A cégek

1958. október 27. Petőfi Színház

KISZ KOMSZOMOL ÜNNEPE

1958. október 31. Liszt Ferenc Klub

Faller Gusztáv: Utazásom a Szovjetunióban

1958. november 5. METESZ székház

Tuskó László: Egyedi törzskiválasztás

1958. november 6. Ady Endre Kultúrház

Az Októberi Forradalom ünnepi műsora

1958. november 7. Liszt Ferenc Klub

dr. Kamondy Zoltán: Polgári forradalmak Nyugat-Európában: Cromwell

1958. november 9. Petőfi Színház  
A Nőszövetség előadása a választás jelentőségéről

1958. november 10. METESZ székház  
dr. Haracsi Lajos: A rönk és fűrészelt gyártmányok növényi és állati kórokozói

1958. november 14. METESZ székház  
Horkay György: Földközi-tengeri utam

1958. november 14. Ady Endre Kultúrház  
Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója

287 1958. november 14. Liszt Ferenc Klub  
Csapody István: A növények társas élete

1958. november 21. Liszt Ferenc Klub  
dr. Kárpáti László: A Tómalom és környéke geográfus szemmel

1958. november 24. METESZ székház  
Boronkai Pál: Sopron felmérésének és városrendezési terveinek összefüggése

1958. november 26. METESZ székház  
Sallai Ferenc: Csehszlovákiai beszámoló

1958. november 26. Liszt Ferenc Klub  
dr. Kup Gyula: A hormonok világa

1958. november 27. Petőfi Színház  
A Nemzetközi Nőnap ünnepélye

1958. november 28. Liszt Ferenc Klub  
dr. Kamondy Zoltán: Magyarország 17. századbeli külpolitikája

1958. november 29. Petőfi Színház  
A 40 éves pártjubiläum ünnepe

1958. december 3. METESZ székház  
Gál János: Csatornamenti fásítás

1958. december 5. Liszt Ferenc Klub  
Tompos Ernő: A soproni Exlibris és kisgrafika

1958. december 12. Liszt Ferenc Klub  
Kárpáti János: A népzene-kutatás

1958. december 12. Tanácsháza nagyterme  
Kárpáti János: Népzene-kutató úton Marokkóban

1958. december 16. METESZ székház



Ádám Antal – Erkel András – Szabadváry László: Geoelektromos tereplaboratórium tervezési szempontjai

1958. december 17. METESZ székház

Vorsatz Brunó: Újabb kémiai és orvosi műszerek

1958. december 18. METESZ székház

Bence Pál: A mágneses-indukciós fúrólyukszelvényezés továbbfejlesztése

1958. december 18. METESZ székház

Szilas A. Pál: A magyar kőolajbányászat fejlődése és újabb irányai

1958. december 19. Liszt Ferenc Klub

dr. Brand Imre: A fény hatása az élő szervezetre

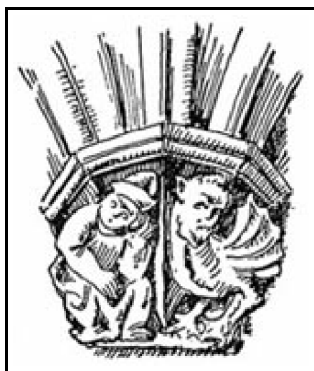
1958. december 20. METESZ székház

Bors János: Az acélgéártás története

1958. december 30. Liszt Ferenc Klub

Politikai akadémia: Tájékoztató a nemzetközi helyzetről.

(Folytatjuk)



**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Helyreigazítás**

---

### 288 Helyreigazítás

---

Téves tördelés folytán a SSz. 1959. évf. 2. számában közölt *Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem* c. tanulmányába az alábbi sajtóhibák csúsztak be: a 153. l.-on található kimutatásban Kuttenberg 1396,50 akó bort vett meg, míg Lengyelországba közelebbi hely nélkül 1112,25 akó bort szállítottak.

A 155. l.-on olvasható táblázat helyesen ez:

1566 május	hónapban	244,25	akó bor megmérve
1566 június	hónapban	30,25	akó bor megmérve
1566 július	hónapban	67,-	akó bor megmérve
1566 augusztus	hónapban	32,-	akó bor megmérve
1566 szeptember	hónapban	40,50	akó bor megmérve
1566 október	hónapban	119,50	akó bor megmérve
1566 november	hónapban	5145,75	akó bor megmérve
1566 december	hónapban	4546,50	akó bor megmérve
1567 január	hónapban	1071,75	akó bor megmérve
1567 február	hónapban	246,50	akó bor megmérve
1567 március	hónapban	129.-	akó bor megmérve
	összesen:	11673.-	akó bort mérték meg.



Lebontott ház a Rákóczi út és a Hátsó utca sarkán 1900 körül

1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

---

## HIRDETÉS

---

Városunk lakosságának minden igényét kielégítik  
**Az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat szaküzletei**

Közkedvelt a **Soproni Sörgyár** készítménye  
a kiváló  
Világos  
Barna  
Kinizsi  
**sör**

***A Soproni Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat***

fűszer  
csemege  
édesség  
dohány  
tej és hús boltjai

*a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

Sopron és Vidéke **Körzeti Földművesszövetkezet** mezőgazdasági szakboltja:

Ötvös utca 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.

A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

***Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz***

*Vállal:*  
kőműves  
ács  
tetőfedő  
épületasztalos  
szobafestő  
mázoló  
címfestő  
dukkozó  
üvegező  
üvegcsiszoló  
kályhás  
parkettás  
**munkákat**

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

**Soproni Asztalos- és Faipari KSZ**

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 704

**asztalos**

**kárpitos  
festő, mázoló  
javító  
játék  
iparművész**

részlegeivel a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőig rendelkezésre áll

*Készít:*

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort  
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses  
kivitelben

*Vállal:*

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni  
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**Győr-Sopron megye Idegenforgalmi Hivatala**

Sopron, Ógabonátér 8 – Telefon: 55

**Kirendeltségek:**

Győr, Városi Tanácsház – Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 – Telefon: 66-30

**Kirándulások előkészítése, program összeállítása, szervezése**

**Szállásbiztosítás:**

szállodában – turistaszálláson – magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbuszkirándulások szervezése

**Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)**

**Soproni diákszálló**

**Ferenczi János u. 2 – Telefon: 414**

Szállásigénylések idejében bejelentendők:  
az Idegenforgalmi Hivatalhoz

**Soproni Posztó- és Szőnyeggyár**

Sopron, Baross út 24

Gyapjúsövetek  
Takarók  
Műszaki szövetek  
Bútorszövetek  
Szőnyegek

### **Soproni Húsipari Vállalat**

Sopron

Telefonszámok: 191, 192, 193, 627  
és az üzlet: 699

*A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói  
jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá  
az élelmiszeripar fejlődéséhez.*

Hátulsó utca 2–4. szám alatt  
a Húsipar húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

### **Soproni pamutipar**

Sopron, Selmeci utca 15-17 szám  
Telefon 298 szám

### **Pamutszövőgyár**

**ELZETT**  
**Vasárgyár**  
**Zárgyár**

Sopron  
Csengeri utca 30–32

### **Gyártmányai:**

zárak, ajtó- és ablakpántok, épületvasalások

### **Soproni Fésűsfonalgyár**

*Gyártelep:*  
Sopron, Ágfalvi út 4. szám  
Távbeszélő: 50

*Budapesti iroda:*  
Budapest, V., Szent István tér 16 sz. – Távbeszélő: 328-722

### **Autóalkatrészgyár V.**

„Rába” gyáregysége  
Sopron, Batsányi u. 15

#### *Gyártmányai:*

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek  
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek  
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

### **Soproni Tűgyár**

Sopron, Csepel utca 3

Különféle tűárak, kárpitós díszszeg, cipőkarikák, fűzőszemek, bőrszegecsek,  
mezőgazdasági gépalkatrészek, késárak, különféle kéziszerszámok készítése

#### **Üzemünk kiváló dolgozói a következők:**

László Lószef beállító lakatos  
Csiszár József beállító lakatos  
Polák Dezső beállító lakatos  
Kalcher Istvánné csomagoló  
Gombás Istvánné gépmunkásnő  
Kránixfeld Lajosné gépmunkásnő  
Szabó Sándorné gépmunkásnő  
Szekendi Ferenc szerszámkészítő  
Tamási Károly galvanizáló

### **Soproni Ruhagyár**

Sopron, Rákóczi utca 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg az Élüzem címet

1958 augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

#### **„Könnyűipar kiváló dolgozója“**

SÁGHI FERENC áruforgalmi osztályvezető, SZABÓ JENŐ műszak diszpécser, BALOGH LAJOSNÉ  
kézimunkás

#### **„Kiváló dolgozó“ jelvény**

SOBOR LAJOS művezető, TÓTH IRÉN gépész, SIMON JÓZSEFNÉ gépész, HÓDI JÁNOS művezető

**„Kiváló dolgozó“ oklevél**

BERKES JENŐ művezető, SZOLNOKI GYULA gyártáselőkészítés vezető, GAÁL TERÉZ művezető, BENCSIK KÁROLYNÉ szériázó szabász, HASZA MARGIT számviteli osztályvezető, KOVÁCS JÓZSEF üzemmérnök, FEGYVERNEKI SÁNDOR asztalos, TÓTH BÁLINTNÉ gépész, KARDOS FERENC gépész, SCHUBERT ELEMÉR gépész, FRANG GÉZÁNÉ gépész, GUZMITS JÓZSEF gépész, TAKÁTS KÁLMÁNNÉ vasaló, STIFTER MARGIT gépész, SZABÓ MÁRIA gépész, SKULTÉTI JÓZSEFNÉ gépész, MARSITS MARGIT gépész, MÉSZÁROS GYULÁNÉ technikus csoportvezető, FOKI ILONA norma csoportvezető, HORVÁTH GYULA főműszerész

**Tartsa pénztét takarékpénztárban!**

A takaréketét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

*Kevés pénzért sokat nyerhet!*

**Totózzon**

**Lottózzon**

*a soproni totó-lottó irodában*

Sopron, Lenin körút 88

**Soproni Járműgyártó Szövetkezet**

Központi iroda: Rákóczi utca 27

Tel.: 319

**Szjgyártó Üzem**

Lenin körút 90

Telefon: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

**Motorjavító Üzem**

Botond utca 1

Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos szerviz



**Bognár-, kovácsüzem**

Rákóczi utca 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

**Tisztaság: félegészség**

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített városi fürdőt

**Fürdővállalat**

**Soproni Fodrász Szövetkezet**

Korszerűsített, higiénikus termeiben gondos és figyelmes kiszolgálás

**A Soproni Állami Gazdaság**

Kékfrankos  
Leányka  
Muskotály  
palackozott márkás borai

A korszerű soproni szőlőtermelés eredményei!

**Soproni Háziipari Szövetkezet**

*Mértékutáni kötöttáru üzlete*

Torna u. 1.  
Telefon 43

Női és férfi pulóverek  
Kuligánok kötése gyapju és pamut fonalakból

*Szolgáltató részlege*

Lenin krt. 94.  
Telefon 71

Szemfelszedés – Himzés  
Előnyomás  
Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

***Takarékoskodjunk a gázzal,***  
*akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!*

*Felvilágosításért és panasszal forduljunk a **Gázműhöz***

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

### **A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat**

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja kedves vendégeit

*Üzemei:*

#### **Pannónia Szálló és Étterem:**

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

#### **Turista Szálló és Étterem:**

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóléhely

#### **Kertvárosi Vendéglő:**

a kertváros kedvelt kirándulóléhelye, árnyas kerthelyiséggel

#### **Alpesi Vendéglő:**

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

#### **Deák Étterem:**

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

#### **Gambrinus Étterem:**

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

#### **Várkapu Eszpresszó:**

I. osztályú táncos szórakozóléhely a város főutcáján

#### **Fórum - Gyöngyvirág - Ciklámen - Pettyes**

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

**Látogassa meg üzemeinket!**

É. M.

### **Soproni Épületasztalosipari Vállalat**

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

*Gyárt:*

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

*Gyártelep*

Sopron, Baross út

Telefon: 370, 371, 372

### **Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet**

vállal rádiójavítást,  
gyermekkocsijavítást,  
bádogos, vízszelési,  
lakatos, esztergályos, géplakatos,  
villanszerelő, motortekercselő munkákat

**Sopron – Ógabona tér 16**

### **Soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet**

Vállal:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

Központi telep:

Sopron, Rákóczi utca 39. szám

### **SOPRONI SZEMLE**

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt**

### **Aus dem Inhalt**

*Mollay, Karl:* Hausgeschichte und Stadtgeschichte II.

*Boronkai, Paul:* Wasserversorgung der Stadt Sopron

*Faller, Eugen: Der Streik der Bergarbeiter in Brennborg*

*Csapody, Stefan: Die Kastanienwälder der Umgebung von Sopron*

*Dávidházy, Stefan: 50 Jahre Soproner Tuch- und Teppich-Fabrik*

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!**

---

## MUNKATÁRSAINKHOZ!

---

*Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:*

*1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21x29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.*

*2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)*

*3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiákban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.*

*4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.*

*5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja.*

**1959. XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!**

---

## OLVASÓINKHOZ!

---

*A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.*

*A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy az MNB 793.116–706. számú csekk számláján lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.*

## Végjegyzet

### 1 (Megjegyzés - Popup)

Neve valamelyik *Pula (Pulya)* községünk német *Pullendorf* nevével függ össze.

### 2 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 6:283–4, 369, 406, 435; GedB. 107, 235; II. 5:357; II, 2:21; Gb. 85, 147, 179, 216; 1527–34. évi adój.; 1528–34. évi bordézsmaaj.; 1532. év mustrajegyz.; Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.

### 3 (Megjegyzés - Popup)

Városi levéltár Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.

### 4 (Megjegyzés - Popup)

Riedlmayer Gyula (i. h.) „rőf” helyett „könyök”-ről beszél. A mai kapualj hossza 12,72, ill. 14,12, középen 13,42 m. Utóbbi méret éppen 30 *kisrőf*nek (*daumelle*) felel meg: 30x44 cm = 13,40 m. A *kisrőf*, azaz *könyök* a kinyújtott hüvelykujj hegye és a *könyök* közti távolság; a bécsi *rőf* 77,76 cm volt.

### 5 (Megjegyzés - Popup)

Ma: „Forum”-eszpresszó.

### 6 (Megjegyzés - Popup)

Egy hízott, nyolcesztendős ökör ára 1526-ban Sopronban 6 forint volt (II, 6:423).

### 7 (Megjegyzés - Popup)

Termékeny völgykatlan Bajorország württembergi határán. Főhelye Nördlingen város.

### 8 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 2:188, 205, 211, 196–200; II, 1:336, 341, 347, 367, 379, 395, 191; II, 5:206, 339–41, 344; II, 6:311, 319, 352, 417; I, 6:389; I, 7:183; GedB. 168, 236, 243; GerB. 221.

### 9 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 5:274, 396, 401, 422, 426–7, 432, 436, 438; II, 2:194; I, 7:102, 109; II, 1:420; I, 7:102, 109; Gb. 121–7, 151, 216, 424; GedB. 250; GerB. 175, 180, 183–4.

### 10 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II, 2:203; II, 5:274; I, 7:268, 287, 294, 300; GerB. 272; GedB. 258–9, 261, Gb. 142–4. 146–8.

### 11 (Megjegyzés - Popup)

J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. SSz. XI, 189.

## **12 (Megjegyzés - Popup)**

Faut-krónika 1<sup>V</sup>, 3<sup>I</sup>. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Quart. Germ. 192. – A krónikaíró tévesen Pullendorfer *Ferencről* ír. *Tarda* = dárda, *Gädtschy* = kocsi.

## **13 (Megjegyzés - Popup)**

Vö. Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. A Haberleiter-család története. SSz. V, 109–22, 153–72.

## **14 (Megjegyzés - Popup)**

Vö. Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. A Haberleiter-család története. SSz. V, 109–22, 153–72.

## **15 (Megjegyzés - Popup)**

Az 1. lap vége.

## **16 (Megjegyzés - Popup)**

A 2. lap vége.

## **17 (Megjegyzés - Popup)**

A 3. lap vége.

## **18 (Megjegyzés - Popup)**

A 4. lap vége.

## **19 (Megjegyzés - Popup)**

Az 5. lap vége.

## **20 (Megjegyzés - Popup)**

A 6. lap vége.

## **21 (Megjegyzés - Popup)**

A 7. lap vége. A 8. lap üres.

## **22 (Megjegyzés - Popup)**

L. bővebben Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. Soproni Szemle. IX. (1955) évf. p. 49–67.

## **23 (Megjegyzés - Popup)**

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XXV./25 554.

## **24 (Megjegyzés - Popup)**

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XV. 116/1905.

## **25 (Megjegyzés - Popup)**

A besztercebányai m. kir. bányakapitányság kerületében 3, a budapesti kerületében 8, a nagybányai kerületében 1, az orovicai kerületében 1, a szepesiglói kerületében 4, végül Horvát-Szlavonországban 3, összesen tehát 20 bányászsztrájkáról tudunk 1907-ben. L. részletesen Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara 1907-ben. Bány. és Koh. Lapok. XLI. évf. 47. köt. 1908. júl.-dec. p. 793–805.

## **26 (Megjegyzés - Popup)**

L. Oedenburger Zeitung XXXX. (1907) Jahrg. No. 31. Febr. 7. (p. 3.) Taglöhner Strike in Brennbereg.

## **27 (Megjegyzés - Popup)**

A soproni és Sopron környéki szociáldemokrata párttitkárságok 1906-ban létesültek. L. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest. 1955. Harmadik kötet. p. 506.

## **28 (Megjegyzés - Popup)**

Wajdits Béla az 1906-ban alakult soproni szociáldemokrata párt titkára jelentős szerepet játszott 1906-tól 1908-ig Sopron munkásmozgalmi életében. 1907 szept. 1-én indította meg a soproni párt merészhangú lapját, az Arbeiter Zeitungot, melyet 1908. máj. 15-ig szerkesztett, amikor Pozsonyba távozott s az ottani munkásbiztosító hivatal számfejtője lett, de továbbra is kapcsolatot tartott Sopronnal és az Arbeiter Zeitunggal. 1918–19-ben Győrben találjuk, hol ugyancsak szociáldemokrata párttitkár, lapszerkesztő, majd főispáni kormánybiztos, direktóriumi tag és nyugat-magyarországi kormányzótanácsosi biztos volt. V. ö. Imre József: A soproni Arbeiter Zeitung (1907–1909). Soproni Szemle. XIII. (1959) évf. 152. p. 45.

## **29 (Megjegyzés - Popup)**

L. Oedenburger Zeitung. XXXX. (1907) Jahrg. No. 162. 7. Juli, p. 3. Ausgewiesen aus Brennbereg.

## **30 (Megjegyzés - Popup)**

L. Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara 1907. évben. Bány. és Koh. Lapok. XLI. évf. 47. köt. 1908. júl.-dec. p. 795–796.

## **31 (Megjegyzés - Popup)**

L. Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. 1907. Nr. Sonntag dem 8. September. Volksversammlung in Brennbereg, és Oedenburger Zeitung. XXXX. 1907. Jahrg. No. 200. Die Bergarbeiter in Brennbereg. E napon egyébként az összes soproni munkásszakszervezetek gyűlést tartottak, melyen egyhangúlag elhatározták, hogy okt. 10-én, a parlament összehívásának napján – ahogy a szociáldemokrata párt meghirdette – beszüntetik a munkát és csatlakoznak az ország munkásságának az általános, titkos választójogért folytatandó harcához. A gyűlésen Klárik budapesti pártküldött hosszú beszédben ismertette azokat az okokat, melyek szükségessé teszik, hogy Magyarország munkássága, ha kell erőszakkal, vívja ki magának ezt a jogát. Klárik nagy tetszéssel fogadott beszédéhez Wajdits Béla párttitkár, Ferenczy és Bruss elvtársak szóltak hozzá, majd elfogadták a benyújtott határozati javaslatot, melyben kimondták, hogy csatlakoznak a munkásság országos

megmozdulásához s annak érdekében okt. 6-án újabb munkásgyűlést tartanak. L. Népszava. XXXV. (1907.) évf. 228. sz. (szept. 25.) p. 7.

### **32 (Megjegyzés - Popup)**

L. bővebben: Népszava. XXXX. (1907.) évf. 220. sz. szept. 15. Általános sztrájk Brennbegben. Nyolcszáz ember harca a kenyérért .

### **33 (Megjegyzés - Popup)**

A sztrájjal kapcsolatban a brennbergi keresetekről a soproni napilapok egy része – a Nemzetőr és az Oedenburger Zeitung – jobb, más része – az Arbeiter Zeitung – a mondottaknál lényegesen rosszabb adatokat publikáltak. Az Arbeiter Zeitung szept. 29-i számában pl. bemutatja Simecek Ferenc nőtlen „bányász” 6 hónapos keresetét, mely havi 25 munkanappal számítva mindössze 2 Kor 56 f volt műszakonként. Ugyanott találjuk Droglér Ferenc nős, családos „bányász” 11 hónapos keresetét, mely előbbi elgondolással számítva 8 órára mindössze 1 Kor 73 f-t tett ki. Föl kell tennünk, hogy ezek a keresetek kirívó rossz keresetek voltak, ha földalatti munkásokról van szó, hiszen a bevezetőben közölt bérjavítási kérés 3. pontja még a 16 éven aluli takarító fiúk részére is 2 Kor alpbért követelt. Sajnos a brennbergi átlag munkás-keresetre nincs adatunk, de az messze lemaradt a 3,80–3,85 Kor-ás átlag vājárkeresettől.

### **34 (Megjegyzés - Popup)**

Soproni Állami Levéltár. XVI. 58/1907. 429/1907. sz. ügyirat. Szept. 12-én kelt polgármesteri jelentés a soproni Cs. és Kis. Katonai Állomásparancsnokságnak a brennbergi bányamunkás sztrájk ügyében: „... a bányamunkások tegnap általános sztrájkba léptek. Az összes munkások megszüntették a munkát és dolgozni akaró társaikat akadályozták a munka fölvetelésében. A bányagazgatóság jelentése szerint a helyzet annyira fenyegető, hogy minden pillanatban várható a munkások részéről valamelyes erőszakoskodás. Nevezetesen attól kell tartani, hogy amennyiben a munkások vezetőinek eltávolítása válnék szükségessé, akkor a munkások ellenszegülnének. Mindezeknek a veszedelmeknek az elkerülése végett a m. kir. csendőrségi szárnyparancsnoksággal történt előzetes megállapodás után azt a kérelmet bátorkodom intézni, méltóztassék katonai karhatalom kirendelésével a rend főntartása végett segítségünkre lenni! A m. kir. csendőrségi szárnyparancsnokság ajánlatára egy század gyalogság kirendelését kérem, amely század a kirendelt 16 csendőrrel egyetemben a rend főntartására előreláthatólag elégséges lesz. A polgári hatóság részéről Maár János rendőrbiztost rendeltem ki a helyszínre. Kérem a kirendeltség parancsnokságot utasítani, hogy a követendő eljárás tekintetében a nevezett biztossal lépjen érintkezésbe. Sopron 1907. szeptember 12. Töpler”. L. még u. o. a 429. eln. 1907. sz. ügyiratot.

### **35 (Megjegyzés - Popup)**

Breitenbach, amikor két nap múlva visszatért Sopronba, azt híresztelte a városban, hogy egyes brennbergi munkások szerint Wajdits Béla soproni párttitkár a sztrájk óta napi 30 Kor-át kap a bányászoktól, amiért ügyüket szolgálja. A rosszindulatú, hazug rágalmakat a Nemzetőr, valamint az Oedenburger Zeitung és a Westungarisches Volksblatt is leközltek, amire Wajdits az Arbeiter Zeitung szept. 29-i számában nyílt levelet írt Breitenbachnak, melyben fölszólította, hogy 3 napon belül nevezze meg azokat a brennbergi bányászokat, akik neki azt az aljas hazugságot mondták. „Amennyiben nem tesz eleget fölszólításomnak – fejezte be levelét Wajdits – úgy ön aljas hazug, akit minden becsületes dolgozó messziről elkerül”. – Breitenbach nem válaszolt Wajdits levelére. L. bővebben: „Offener Brief an Herrn Breitenbach städt.



Maschinisten der Stadt Sopron. Wajdits Béla Sekretär der Socialdemokratischen Partei Komitat Sopron". Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 5. Sonntag den 29. Sept. 1907. p. 3.

### **36 (Megjegyzés - Popup)**

L. Soproni Állami Levéltár. XVI. 58/1907. „Jegyzőkönyv. Felvétellett Brennbergbánya telepen 1907. évi szeptember hó 20-án, a f. h. 11-én kezdődött békéltető eljárás folytatása alkalmával”.

### **37 (Megjegyzés - Popup)**

L. bővebben Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. N. 4. Sonntag den 22. September. p. 3. „Anruf an die Genossen und an alle Bürger im Komitat Sopron.”

### **38 (Megjegyzés - Popup)**

L. Soproni Állami Levéltár. XVI. 58./1907. 13 879. sz. ügyirat. „Polgármesteri jelentés a törvényhatóság bizottságának 1907. szept. 26-án tartott ülésén.”

### **39 (Megjegyzés - Popup)**

A brennbergi szénbánya vendégkönyvének 59. oldalán, „K. u. K. Militär Assistenz-Kommando bei Bergarbeiterstreik 1907” fölrattal megtaláljuk a kirendelt csendőr- és katonai különítmények parancsnokainak bejegyzését, Maár János rendőrbiztos következő zárószavaival: „Az 1907. évi szeptember 11-től október 7-ig tartott bányamunkások által rendezett sztrájk tartamára, mint a soproni rendőrkapitányság kirendelt képviselője, ezen idő alatt a közbiztonsági szolgálatot 20 csendőrrel teljesítettem. Brennberg, 1907. okt. 7-én Maár János sz. k. város rendőrbiztosa.” L. részletesen Faller Jenő: A brennbergi szénbánya emlékkönyve 1825. Bányászati Lapok. 14/92. 1959. évf. 1. sz. p. 61–66.

### **40 (Megjegyzés - Popup)**

L. bővebben Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 7. Sonntag den 13. Okt. p. 1–2. Epilog des Brennberger Streikes.

### **41 (Megjegyzés - Popup)**

Népszava. XXXV. (1907) évf. 228. sz. szept. 25. p. 10. A brennbergi bányászok sztrájkja. Éheznek, de nem engednek.

### **42 (Megjegyzés - Popup)**

Weidlich Brennberg után Westfáliába ment s a bueri bányauzemenél helyezkedet el, honnét kitoloncolása után alig egy hónappal levelet írt brennbergi elvtársainak s közölte az ottani, lényegesen jobb kereseteket. L. Arbeiter Zeitung. I. (1907) Jahrg. Sonntag den 3. Nov. Nr. 10.

### **43 (Megjegyzés - Popup)**

Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 1. Sonntag den 13. Okt. p. 2. Epilog des Brennberger Streikes.

### **44 (Megjegyzés - Popup)**

Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 8. Sonntag den 20. Okt. p. 2. Streik in Brennberg.

**45 (Megjegyzés - Popup)**

Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 12. Sonntag den 7. Nov. Allgemeiner Streik in Brennberg.

**46 (Megjegyzés - Popup)**

1. Soproni Áll. Levéltár 1868. Fasc. XXV. No. 15 468.

**47 (Megjegyzés - Popup)**

2. Soproni Áll. Levéltár 1873. Fasc. XXV. No. 17 806.

**48 (Megjegyzés - Popup)**

3. Soproni Áll. Levéltár 1884. Fasc. XXV. No. 22 327.

**49 (Megjegyzés - Popup)**

4. Soproni Áll. Levéltár 1888. Fasc. XXV. No. 23 927.

**50 (Megjegyzés - Popup)**

4. Soproni Áll. Levéltár 1888. Fasc. XXV. No. 23 927.

**51 (Megjegyzés - Popup)**

5. Soproni Áll. Levéltár 1904. Polgármesteri mutató. No. 13 202.

**52 (Megjegyzés - Popup)**

6. Soproni Áll. Levéltár 1905. Polgármesteri mutató. No. 14 374.

**53 (Megjegyzés - Popup)**

3. Soproni Áll. Levéltár 1884. Fasc. XXV. No. 22 327.

**54 (Megjegyzés - Popup)**

7. Soproni Áll. Levéltár 1886. Fasc. XXV. No. 23 000.

**55 (Megjegyzés - Popup)**

Az idézetek a regény *Kurrens* című fejezetéből valók.

**56 (Megjegyzés - Popup)**

A neveket a könyvben lévő feljegyzések és Fényes E.: *Magyarország Geográfiai szótára* alapján állítottam össze.

**57 (Megjegyzés - Popup)**

Zichy A.: Gróf Széchenyi István életrajza II. 30–51.

### **58 (Megjegyzés - Popup)**

E jelszót Deák Ferenc ellen kiáltozták a zalai kisnemesek. Lásd Szegfű: Magyar Történet (a továbbiakban M. T.) VII. 171. oldal.

### **59 (Megjegyzés - Popup)**

E kurtanemesi magatartás alátámasztására szabadjon elmondani az alábbiakat:

A Röjtőkkel szomszédos Ebergőcön a húszas években élt még az öreg Gállos Sándor. Elkerülvén hozzájuk, Géza fiával egykori nemesi okmányait böngészgettük. Az öreg a cserépkályhánál üldögélt, nagyokat hümmögött, s közben-közben megszólalt: – Az a kutya kos!

A nagy beszélgetésben fel sem figyeltem rá, de amikor már ötödször-hatodszor hallottam: – Az a kutya kos! – megkérdeztem.

– Mi baja van nagyapának a kossal?

Géza bátyám nevetett: – Nem a kossal van baja, hanem Kossuthot szidja.

– De miért?

– Mert Kossuth hozta be az adót.

Az öreg Gállos legfeljebb süldő legényke volt azokban a nagy napokban, s most hosszú esztendők múltán reszkető fejjel sem a maga véleményét hajtogatta, hanem apái, bátyjai, egykori sógorok, komák szavait, akik „Nem adózunk!” jelszóval adták le voksaikat 1847. október 12-én, későbbi keserves adófizetési napokon pedig bizonyítva sokszor megemlegették *azt a kutya kost*, – azt a Kossuth Lajost – a nagy faltörő kost, aki szétöklelte az ősi nemesi alkotmány sáncait.

### **60 (Megjegyzés - Popup)**

Kossuth L. iratai: XI. k. 377. lap.

### **61 (Megjegyzés - Popup)**

Érdekes megvizsgálni tömeglélektani szempontból a forradalmak és háborúk e három jellemző tünetét: a *bormiretskélést*, a zsidóüldözést és az okatlan lövöldözést. E sorok írója úgy véli, hogy a „bormiretskélésben” van még némi igazság. – Szabadság van, de hát akkor miért ne szabadjon ott inni a bort, ahol olcsóbb, s hozzá még meg sincs keresztelve! – Az *oktalan lövöldözés* a tudat alatti gyávasággal függ össze. A megrettent ember így próbál magába bátorságot önteni. – A *zsidóüldözés* ugyancsak a tudat alatti gyávasággal és egy másik aljas ösztönnel – a kapzsisággal – függ össze. Az alapjában véve gyáva emberből a nagy szabadság hőst csinál. A hősködést persze ott kezdi, ahol a legkisebb ellenállásra számít. „Üsd a zsidót!” – adja ki a Nagy Hazafi a jelszót, nem azért, mintha ebből a hazának bármi üdve származna, hanem mert a zsidóság kisebbség lévén, biztos a győzelem, s ezenfelül – ez tán a legfontosabb! – anyagilag is kifizetődik a dolog.

### **62 (Megjegyzés - Popup)**

Kossuth L. iratai: XI. k. 377. lap.

### **63 (Megjegyzés - Popup)**

Érdekes megvizsgálni tömeglélektani szempontból a forradalmak és háborúk e három jellemző tünetét: a *bormiretskélést*, a zsidóüldözést és az okatlan lövöldözést. E sorok írója úgy véli, hogy a „bormiretskélésben” van még némi igazság. – Szabadság van, de hát akkor miért ne szabadjon ott inni a bort, ahol olcsóbb, s hozzá még meg sincs keresztelve! – Az *oktalan lövöldözés* a tudat alatti gyávasággal függ össze. A megrettent ember így próbál magába bátorságot önteni. – A *zsidóüldözés* ugyancsak a tudat alatti gyávasággal és egy másik aljas ösztönnel – a kapzsisággal – függ össze. Az alapjában véve gyáva emberből a nagy szabadság hőst csinál. A hősködést persze ott kezdi, ahol a legkisebb ellenállásra számít. „Üsd a zsidót!” – adja ki a Nagy Hazafi a jelszót, nem azért, mintha ebből a hazának bármi üdve származna, hanem mert a zsidóság kisebbség lévén, biztos a győzelem, s ezenfelül – ez tán a legfontosabb! – anyagilag is kifizetődik a dolog.

### **64 (Megjegyzés - Popup)**

Mohl A.: *Lövő története* (a továbbiakban L. T.) 69. oldal.

### **65 (Megjegyzés - Popup)**

Mohl könyvében csak egy elesett horvátról tud, ezzel szemben a nép Röjtökön, Muzsajon és Ebergőcön mindig három horvátot emleget.

### **66 (Megjegyzés - Popup)**

Mohl: L. T. 123. oldal.

### **67 (Megjegyzés - Popup)**

Mohl: L. T. 75. oldal.

### **68 (Megjegyzés - Popup)**

Kossuth az ilyfajta harcokban bizakodott. „Én nem nagy csatáktól, hanem guerilla harctól reményilem Magyarország megmentését” – jelenti Pozsonyból 1848. nov. 2-án. Mikor a Honvédelmi Bizottmány 1848. dec. 16-án elrendeli a „mozgó nemzetőrség” felállítását, ezt írja: „Ezen mozgó nemzetőrségi csapatok... gyakorolják magukat nem a tömött csatarendi szabályokban, hanem *szágoldó* csatározásokban.” A röjtöki és visi csatározások eredménytelenek voltak, főképpen azért, mert a vezetők nem értettek már a *szágoldáshoz*, ahhoz a harcmodorhoz, amelynek a török időkben oly nagy mesterei voltak a végbeli kapitányok. Kossuth még ismeri ezt a szót, tisztában van értékével, de klasszikus harcászati szabályokban gondolkozó tábornokaival és főként – csak a kiképzett hadseregben bizakodó – Görgeyvel szemben, alulmarad. Az idő – korunk partizánharcai – Kossuthot igazolták!

A szágoldó harcmodorról bővebben ír Takáts Sándor: *Emlékezzünk eleinkről* „A huszár, a szágoldó, a jargaló” című fejezetben.

### **69 (Megjegyzés - Popup)**

Kossuth: Jelentés a Honvédelmi Bizottmánynak a pándorfi táborból 1848. okt. 26. „Kérem a bizottmányt

legyen szíves... Sopron megyének 8000 pft-ot küldeni, különben felakadnak a tábor ellátásában”.

**70 (Megjegyzés - Popup)**

Az alapításra vonatkozó iratok, beleértve az építési tervrajzokat is, a Soproni Állami Levéltárban (SÁL) Polgármesteri iratok III. 150/1906. sz. alatt találhatóak.

**71 (Megjegyzés - Popup)**

Soproni Napló 1909. IV. 1.

**72 (Megjegyzés - Popup)**

SÁL Rkp. 1909/7371.

**73 (Megjegyzés - Popup)**

A m. kir. Iparfelügyelőségnek a SÁL-ban őrzött vizsgálati jegyzőkönyvei alapján.

**74 (Megjegyzés - Popup)**

A m. kir. Iparfelügyelőségnek a SÁL-ban őrzött vizsgálati jegyzőkönyvei alapján.

**75 (Megjegyzés - Popup)**

Huszár Sándor közlése.

**76 (Megjegyzés - Popup)**

Huszár Sándor közlése.